

**МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ХҮНИЙ ЭРХИЙН
ХЭРЭГЖИЛТ: ХҮЧИРХИЙЛЛЭЭС АНГИД БАЙХ
ЭРХ, БЭЛГИЙН БОЛОН НӨХӨН ҮРЖИХҮЙН ЭРҮҮЛ
МЭНД, ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ**

Судалгааны тайлан

“Оролцогч улсууд эмэгтэйчүүдэд эрэгтэйчүүдтэй эрх тэгш байх үндсэн дээр хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг эдлэх, хэрэгжүүлэх баталгааг олгох зорилгоор тэдний бүрэн хөгжил, дэвшлийг хангахын тулд бүхий л салбарт, тухайлбал улс төр, нийгэм, эдийн засаг, соёлын салбарт зохистой бүх арга хэмжээ, түүний дотор хууль тогтоох арга хэмжээ авна.”

(Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцын 3 дугаар зүйл)

“Оролцогч улсууд хөдөө нутгийн эмэгтэйчүүдийн өмнө тулгарч буй онцлог асуудал болон тэднээс гэр бүлийнхээ эдийн засгийн амьдралд гүйцэтгэж буй чухал үүрэг, түүний дотор аж ахуйн таваарын бус салбарт гүйцэтгэж буй ажлыг анхааран үзэж, хөдөө нутгийн эмэгтэйчүүдийн хувьд энэхүү Конвенцын заалтуудыг хэрэгжүүлэх талаар зохистой бүх арга хэмжээг авна.”

(Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцын 14 дүгээр зүйл)

“...эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийн тэгш эрхийн үндсэн дээр эрүүл мэндийн салбарт эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхахыг устгахын тулд гэр бүл төлөвлөлтийг оролцуулан эрүүл мэндийн үйлчилгээг хүртээмжтэй болгох зохистой бүх арга хэмжээг авна.”

(Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцын 12 дугаар зүйл)

“Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно...”

(Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 2 дахь заалт)

АГУУЛГА

ТАНИЛЦУУЛГА.....	3
СУДАЛГААНЫ БАГИЙН БҮРЭЛДЭХҮҮН.....	4
ХҮСНЭГТ, БҮДҮҮВЧИЙН ЖАГСААЛТ.....	5-9
БҮЛЭГ 1. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ.....	10-14
1.1. Судалгааны зорилго, зорилт.....	10
1.2. Судалгааны арга, аргачлал.....	10
1.3. Судалгааны хамрах хүрээ, түүвэр.....	11
1.4. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт, мэдээлэл боловсруулалт.....	13-14
БҮЛЭГ 2. МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ...15-39	
2.1. Малчин эмэгтэйчүүдийн статистик мэдээлэл.....	15-18
2.2. Малчин эмэгтэйчүүдийн гэрлэлт, гэр бүлийн байдал.....	18-21
2.3. Малчин эмэгтэйчүүдийн боловсролын түвшин.....	21-23
2.4. Малчин эмэгтэйчүүдийн аж байдал, амьжиргааны нөхцөл, эдийн засгийн эрх чөлөө.....	23-26
2.5. Малчин эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн онцлог болон мал аж ахуй эрхлэхэд тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл.....	27-37
2.6. Туслах малчны хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой зарим асуудал.....	37-39
БҮЛЭГ 3. МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ХҮЧИРХИЙЛЛЭЭС АНГИД БАЙХ ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ.....	40-63
3.1. Олон улсын болон үндэсний эрх зүйн зохицуулалт.....	40-44
3.2. Малчин эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллээс ангид байх эрхийн хэрэгжилт, судалгааны дүн.....	45-63
БҮЛЭГ 4. МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН БЭЛГИЙН БОЛОН НӨХӨН ҮРЖИХҮЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ.....	64-90
4.1. Олон улсын болон үндэсний эрх зүйн зохицуулалт.....	64-66
4.2. Малчин эмэгтэйчүүдийн бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн хэрэгжилт, судалгааны дүн.....	66-90
БҮЛЭГ 5. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ.....	91-92
ЭХ СУРВАЛЖ.....	93-95

ТАНИЛЦУУЛГА

Хүний эрхийн Үндэсний Комисст ирж буй гомдол, мэдээлэл, аймаг, сумдын төрийн захиргааны байгууллагаас гаргуулж авсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд алслагдсан аймаг, сумд дахь малчин эмэгтэйчүүд эрүүл мэндээ хамгаалуулах, хүчирхийллээс ангид байх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах, эдийн засгийн зэрэг эрх, эрх чөлөөгөө баталгаатай эдэлж чадахгүй байна.

Иймээс Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисст ирж буй гомдол, мэдээлэлд үндэслэн малчин эмэгтэйчүүдийн хүний эрхийн зарим нөхцөл байдлыг тодорхойлох үүднээс 2019 онд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сангийн дэмжлэгтэйгээр алслагдсан аймаг, сум дахь малчин эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллээс ангид байх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн хэрэгжилтийг судалж, үнэллээ.

Судалгааны ажлыг зохион байгуулах, мэдээлэл цуглуулахад дэмжлэг үзүүлж, хамтран ажилласан НҮБ-ын Хүн амын сангийн Монгол дахь суурин төлөөлөгчийн газрын хамт олонд талархснаа илэрхийлье.

Уг судалгааг Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын дарга Ж.Бямбадорж ахлан, тус Комиссын төв, орон нутгийн ажилтнуудын бүрэлдэхүүнтэй зохион байгуулж, гүйцэтгэв.

СУДАЛГААНЫ БАГИЙН БҮРЭЛДЭХҮҮН

Тайланг хянасан: Ж.Бямбадорж, ХЭҮК-ын дарга, Хууль зүйн ухааны доктор, профессор

Тайланг боловсруулсан: Г.Агар-Эрдэнэ Хүний эрхийн боловсрол, судалгааны хэлтсийн дарга, хууль зүйн магистр

З.Өнөржаргал, Ахлах референт, хууль зүйн магистр

Г.Золзаяа, Референт

Т.Ариунаа, Референт, хөгжил судлалын магистр

У.Чойжилсүрэн, Төв аймаг дахь ажилтан, Ахлах шинжээч

Мэдээлэл цуглуулсан:

Э.Мөнхзул, Референт, удирдахуйн ухааны магистр

Ч.Билгүүн, ажилтан, хууль зүйн магистр

Т.Баярцэцэг, Дундговь аймаг дахь ажилтан, Референт

Х.Наранцэцэг, Сүхбаатар аймаг дахь ажилтан, Референт

Д.Дугарсүрэн, Дорнод аймаг дахь ажилтан, Референт

Ч.Наранхүү, Завхан аймаг дахь ажилтан, Референт

М.Тунгалагмөрөн, Хөвсгөл аймаг дахь ажилтан, Референт

Б.Содонцэцэг, Баянхонгор аймаг дахь ажилтан, Референт

Г.Нарангоо, Өмнөговь аймаг дахь ажилтан, Референт

Я.Хонгорзул, Увс аймаг дахь ажилтан, Референт

Э.Болортуяа, Дархан-Уул аймаг дахь ажилтан, Ахлах шинжээч

ХҮСНЭГТ, БҮДҮҮВЧИЙН ЖАГСААЛТ

ХҮСНЭГТ

Хүснэгт 1.1. Судалгааны түүврийн хэмжээ.....	13
Хүснэгт 1.2. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт.....	13
Хүснэгт 2.1. Малчдын гэрлэлтийн байдлыг насны бүлгээр гаргасан үзүүлэлт.....	18
Хүснэгт 2.2. Гэрлэх шийдвэр гаргасан байдал	20
Хүснэгт 2.3. Малчдын боловсролын түвшинг насны бүлгээр харьцуулсан үзүүлэлт	21
Хүснэгт 2.4. Гэр бүлийн орлогын эх үүсвэр	24
Хүснэгт 2.5. Санхүүгээ захиран зарцуулж чадахгүй байгаа шалтгаан.....	26
Хүснэгт 2.6. Өдөр тутамд эрхэлж буй ажил, хөдөлмөр	27
Хүснэгт 2.7. Гамшиг, аюулт үзэгдэл, осолд өртсөн малчдын статистик мэдээлэл.....	28
Хүснэгт 2.8. Гэмтэж бэртсэн тохиолдол	29
Хүснэгт 2.9. Цаг агаарын хүнд нөхцөлд аюулгүй байдлаа хангаж буй байдал	29
Хүснэгт 2.10. Хүндрэл бэрхшээл	30
Хүснэгт 2.11. Нийгмийн даатгалд хамрагдсан даатгуулагчдын статистик мэдээлэл	34
Хүснэгт 2.12. Эрүүл мэндийн даатгалаар авсан тусламж үйлчилгээ	37
Хүснэгт 2.13. Үндсэн болон туслах малчдын харьцуулсан үзүүлэлт	37
Хүснэгт 3.1. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэргийн статистик мэдээлэл	45
Хүснэгт 3.2. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн статистик мэдээлэл.....	45
Хүснэгт 3.3. Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэгт хохирсон хохирогчийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр хянан шийдвэрлэсэн статистик мэдээлэл	46
Хүснэгт 3.4. Шүүхээс гэр бүлийн хүчирхийллийн зөрчлийг хянан шийдвэрлэсэн статистик мэдээлэл	46
Хүснэгт 3.5. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн нийт зөрчил болон гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчлийн статистик мэдээллийн харьцуулалт	47
Хүснэгт 3.6. Тохиолдож буй хүчирхийллийн хэлбэр.....	48-49

Хүснэгт 3.7. Мэдээлэл авдаг эх сурвалж	49
Хүснэгт 3.8. Хүчирхийллийн хэлбэрээ тодорхойлсон байдал	51
Хүснэгт 3.9. Хүчирхийлэлд өртөж буй шалтгаан, нөхцөл	51-52
Хүснэгт 3.10. Түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний төвөөр үйлчлүүлэгчдийн статистик мэдээлэл	53
Хүснэгт 3.11. Жилдээ аймгийн төвд очиж буй давтамж.....	56
Хүснэгт 3.12. Жилдээ Улаанбаатар хотод очиж буй давтамж.....	56
Хүснэгт 3.13. Гэр бүлээсээ хол амьдрах шаардлага.....	57
Хүснэгт 3.14. Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандсан байдал.....	58-59
Хүснэгт 3.15. Хэн нэгэнд хандаагүй шалтгаан.....	59
Хүснэгт 3.16. Хүчирхийлэлд өртөж, гэмтэл бэртэл авсан үедээ эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авч чадаагүй шалтгаан.....	60
Хүснэгт 3.17. Завхан аймгийн Эрүүл мэндийн газраас малчин эмэгтэйчүүдэд үзүүлсэн тусламж үйлчилгээний статистик мэдээлэл.....	60
Хүснэгт 4.1. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээлэл авдаг эх сурвалж	66
Хүснэгт 4.2. Үзлэг, оношлогоонд хамрагдаж буй хугацаа	69
Хүснэгт 4.3. Үзлэг, оношилгоонд хамрагдаж буй газар.....	69-70
Хүснэгт 4.4. Эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл.....	70
Хүснэгт 4.5. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэдэггүй шалтгаан..	72-73
Хүснэгт 4.6. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний талаар тайлбарлуулж авдаг бусад эх сурвалж.....	74-75
Хүснэгт 4.7. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн жирэмсний хяналтад хамрагдсан байдал.....	77
Хүснэгт 4.8. Жирэмсний хяналтад хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл.....	78
Хүснэгт 4.9. Завхан аймгийн Эрүүл мэндийн газраас гаргасан малчин эмэгтэйчүүдийн жирэмсний хяналтад хамрагдаж буй статистик мэдээлэл.....	80
Хүснэгт 4.10. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн амаржсан газар.....	81
Хүснэгт 4.11. Төрсний дараах хяналтад хамрагдаж буй газар.....	83

Хүснэгт 4.12. Төрсний дараах хүндрэл бэрхшээл.....	84
Хүснэгт 4.13. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдаж буй газар.....	88

Хүснэгт 4.14. Бэлгийн замаар дамжих халдварын тохиолдлын статистик мэдээллийн харьцуулалт.....	89
---	----

Хүснэгт 4.15. Эмчилгээ үйлчилгээ, зөвлөгөө, мэдээлэл авахад тулгардаг хүндрэл бэрхшээл.....	89
--	----

БҮДҮҮВЧ

Бүдүүвч 1.1. Түүврийн хүрээ.....	12
Бүдүүвч 2.1 Малчдын статистик үзүүлэлт.....	15
Бүдүүвч 2.2. Малчдын насны бүлгийг оноор харьцуулсан үзүүлэлт.....	15
Бүдүүвч 2.3. Малчдын нас, хүйсийн ангилал.....	16
Бүдүүвч 2.4. Малчдын нас, хүйсийн суварга	16
Бүдүүвч 2.5. Насны ангилал.....	17
Бүдүүвч 2.6. Малчин өрхийн ангилал	18
Бүдүүвч 2.7. Гэр бүлийн байдал	19
Бүдүүвч 2.8. Гэрлэж буй нас	20
Бүдүүвч 2.9. Боловсролын түвшин	22
Бүдүүвч 2.10. Гэр бүлийн орлогын хэмжээ	25
Бүдүүвч 2.11. Банкны хадгаламжтай байдал	25
Бүдүүвч 2.12. Санхүүгээ захиран зарцуулах эрх мэдэл	26
Бүдүүвч 2.13. Гэмтэл бэртэл авсан байдал	29
Бүдүүвч 2.14. Малчдын нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал насны бүлэг.....	34
Бүдүүвч 2.15. Малчдын эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал насны бүлэг	35
Бүдүүвч 2.16. Эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал	36
Бүдүүвч 2.17. Үндсэн болон туслах малчдын харьцуулалт	38
Бүдүүвч 3.1. Хүчирхийллийн төрөл хэлбэр	41

Бүдүүвч 3.2. Хамтарсан багийн чиг үүрэг, гэр бүлийн хүчирхийллийг мэдээлэх субъект	42
Бүдүүвч 3.3. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчлийн өсөлт бууралт	47
Бүдүүвч 3.4. Хүчирхийллийн талаарх ойлголттой байдал	48
Бүдүүвч 3.5. Хүчирхийллийн талаарх мэдлэг ойлголтоо үнэлсэн байдал	48
Бүдүүвч 3.6. Санал бодлоо илэрхийлдэг байдал	50
Бүдүүвч 3.7. Гэр бүлдээ аливаа шийдвэр гаргахад оролцож буй байдал.....	50
Бүдүүвч 3.8. Хүчирхийлэлд өртсөн байдал	50
Бүдүүвч 3.9. Хүчирхийлэл үйлдэж буй этгээд	51
Бүдүүвч 3.10. Цагдаагийн байгууллагад дуудлага, мэдээлэл гаргаж буй байдал	54
Бүдүүвч 3.11. Дуудлага, мэдээллийн дагуу цагдаа ирсэн байдал	54
Бүдүүвч 3.12. Гэр бүлээсээ хол амьдарч буй хугацаа.....	56
Бүдүүвч 3.13. Хүчирхийлэл үйлдэгдэж буй газар.....	58
Бүдүүвч 3.14. Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандаж тусламж хүссэн байдал.....	58
Бүдүүвч 3.15. Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд асуудлыг шийдвэрлэж буй байдал	59
Бүдүүвч 3.16. Хүчирхийлэлд өртсөний улмаас гэмтэл бэртэл авсан байдал.....	60
Бүдүүвч 4.1. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээлэл авч буй байдал.....	67
Бүдүүвч 4.2. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн талаарх мэдлэг ойлголтоо үнэлсэн байдал	67
Бүдүүвч 4.3. Эх, хүүхэд, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн мэдээлэл, мэдлэг олгох зураглал.....	68
Бүдүүвч 4.4. Хот болон хөдөө амьдарч буй өсвөр насны охидын төрөлтийн түвшингийн харьцуулалт.....	68
Бүдүүвч 4.5. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийн хэрэглээ.....	71
Бүдүүвч 4.6. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэх талаар шийдвэр гаргаж буй байдал.....	71

Бүдүүвч 4.7. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийн хэрэглээний харьцуулалт.....	72
Бүдүүвч 4.8. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээ.....	73
Бүдүүвч 4.9. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний төрөл.....	74
Бүдүүвч 4.10. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний талаар эмч тайлбарлаж буй байдал	74
Бүдүүвч 4.11. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл үнэ төлбөргүй авдаг байдал	75
Бүдүүвч 4.12. Үнэ төлбөргүй авдаг жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл.....	75
Бүдүүвч 4.13. Жирэмсний хяналтад хамрагддаг байдал.....	76
Бүдүүвч 4.14. Жирэмсний хяналтад анх хамрагдсан хугацаа.....	76
Бүдүүвч 4.15. Жирэмсний хяналтын үедээ үзлэгт хамрагддаг байдал.....	77
Бүдүүвч 4.16. Жирэмсний хяналтад хамрагдахад хүндрэл бэрхшээлтэй тулгардаг байдал.....	78
Бүдүүвч 4.17. Амаржсан газар.....	80
Бүдүүвч 4.18. Эхийн амрах байраар үйлчлүүлдэг байдал.....	82
Бүдүүвч 4.19. Эхийн амрах байрын үйлчилгээг үнэлсэн байдал.....	82
Бүдүүвч 4.20. Төрсний дараах хяналтад хамрагддаг байдал.....	83
Бүдүүвч 4.21. Төрсний дараах хүндрэл бэрхшээлтэй байдал.....	84
Бүдүүвч 4.22. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн төрсний дараах хяналтын үзлэгт хамрагдсан байдал.....	85
Бүдүүвч 4.23. Үр хөндүүлсэн байдал.....	85
Бүдүүвч 4.24. Үр хөндүүлсэн тоо.....	86
Бүдүүвч 4.25. Үр хөндөлт хийлгэх болсон шалтгаан.....	86
Бүдүүвч 4.26. Үр хөндөлт хийлгэсэн газар.....	87
Бүдүүвч 4.27. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагддаг байдал.....	88
Бүдүүвч 4.28. Бэлгийн замаар дамжих халдварт өвчнөөр өвчилсөн тохиолдолд эмчилгээ үйлчилгээ авч буй газар.....	90

БҮЛЭГ 1. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

1.1. Судалгааны зорилго, зорилт

Хүний эрхийн зорилтот бүлгийн нэг болох малчид тэр дундаа алслагдсан аймаг, сум дахь малчин эмэгтэйчүүдийн өнөөгийн нөхцөл байдал, тэдгээрийн хүчирхийллээс ангид байх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн хэрэгжилтийн зарим асуудлыг судалж, үнэлэх нь энэхүү судалгааны гол зорилго болно.

Энэ хүрээнд дараах зорилтыг дэвшүүлэв. Үүнд:

Зорилт 1

Малчин эмэгтэйчүүдийн гэрлэлт, боловсрол, амьжиргаа, орлогын эх үүсвэр, хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой хүндрэл бэрхшээл, нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал, туслах малчны ажил, хөдөлмөртэй холбоотой зарим асуудалд дүн шинжилгээ хийх;

Зорилт 2

Малчин эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллээс ангид байх эрх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эрхийг баталгаажуулсан олон улсын хэм хэмжээ үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжилтийг үнэлэх;

Зорилт 3

Малчин эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллээс ангид байх эрх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ авах эрхийн өнөөгийн нөхцөл байдал, чанар, хүртээмж, тулгамдсан асуудлыг тодорхойлж, цаашид авах арга хэмжээний санал зөвлөмж боловсруулах;

1.2. Судалгааны арга, аргачлал

Судалгааг баримт бичгийн дүн шинжилгээ, харьцуулалт, ярилцлага, санал асуулга зэрэг тоон болон чанарын судалгааны үндсэн аргуудад тулгуурлан явуулж, нотолгоо, баримтжуулалтын аргыг хослуулан хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

- Баримт бичгийн шинжилгээгээр олон улсын хэм хэмжээ болон үндэсний хууль тогтоомжийг харьцуулан судлах, судалгаагаар цуглуулсан мэдээлэл, бичиг баримтад дүн шинжилгээ хийх;
- Сонгон авсан аймаг, сумын удирдлага, Засаг даргын тамгын газрын албан хаагчид, малчин эмэгтэйчүүдтэй ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлага хийж, социологийн шинжилгээний санал асуулга авах, дуу хураагуур, дүрс бичлэг, фото зургаар баримтжуулах;
- Комисст хандаж хууль зүйн зөвлөгөө авсан малчин эмэгтэйчүүдийн талаарх мэдээлэл болон судалгаагаар цуглуулсан кейс, тохиолдлыг шинжлэн судлах;

- Үндэсний статистикийн хороо, Эрүүл мэндийн яам, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны дэргэдэх Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Цагдаагийн ерөнхий газар, Онцгой байдлын ерөнхий газар, Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн дэргэдэх Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудаас малчдын асуудлаар ирүүлсэн судалгаа, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх;
- Малчин эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллээс ангид байх эрх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн хэрэгжилтийг үнэлэх, цаашид авах арга хэмжээний санал зөвлөмжийг тодорхойлон гаргах зэрэг болно.

Ингэхдээ хуулиар үүрэг хүлээсэн холбогдох төрийн байгууллагуудаас дараах статистик мэдээлэл, судалгааг харьцуулан судалж, үнэлэв. Үүнд:

Статистикийн байгууллага

- Нийт хүн амд эзэлж буй малчин өрх, малчин эмэгтэйчүүдийн ерөнхий статистик мэдээлэл болон тэдний гэрлэлт, боловсрол, амьжиргаа, орлогын эх үүсвэр, хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой хүндрэл бэрхшээл, нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал, туслах малчдын судалгаа мэдээлэл

Цагдаагийн байгууллага

- Малчин эмэгтэйчүүдийн гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн талаарх дуудлага мэдээлэл, гэмт хэрэг, зөрчлийн нэгдсэн статистик мэдээлэл гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдын судалгаа

Шүүхийн байгууллага

- Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэг, зөрчлийг хянан шийдвэрлэсэн статистик мэдээлэл

Эрүүл мэндийн байгууллага

- Хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй малчин эмэгтэйчүүдийн бүртгэл судалгаа, жирэмсний хяналтын тогтмол хяналт, тусламж үйлчилгээ, амаржиж буй газар, жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийн хэрэглээ болон түүний хүртээмж, бэлгийн замаар дамжих халдвараас урьдчилан сэргийлэх үзлэг оношилгоо, эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдалтын статистик мэдээлэл

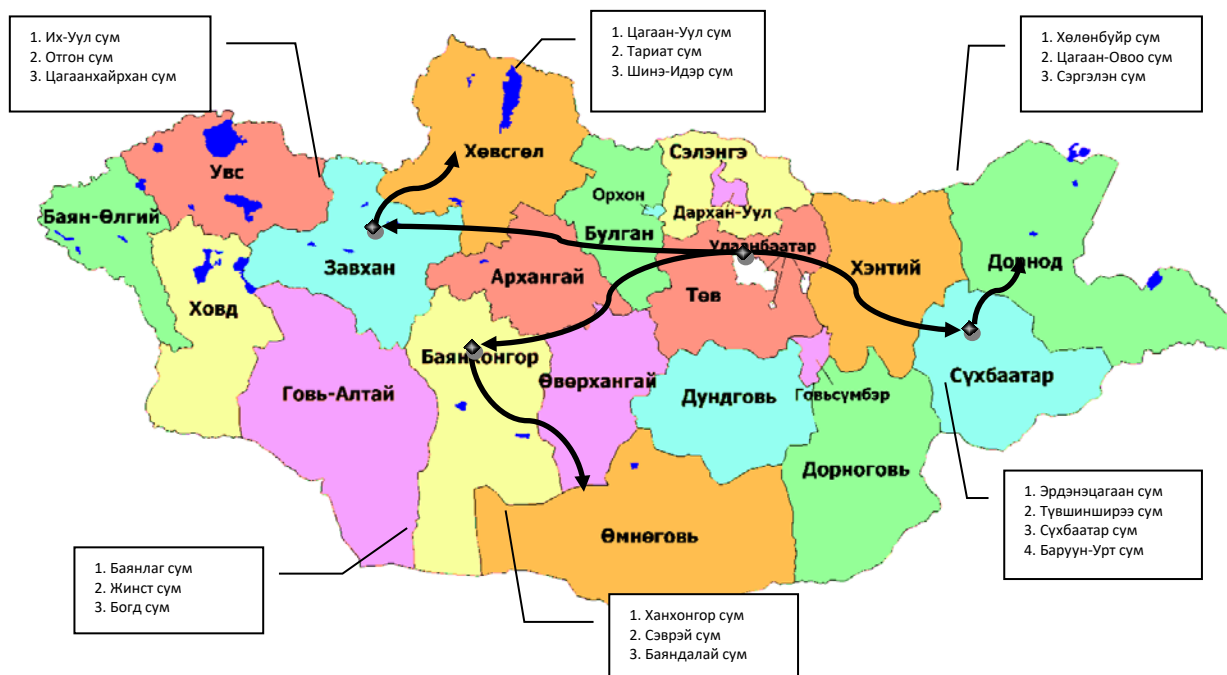
Хамтарсан баг, түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний үйл ажиллагаа

- Түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний хүртээмж, малчин эмэгтэйчүүд болон үйлчлүүлэгчдийн статистик мэдээлэл, кейс тохиолдлын судалгаа мэдээлэл

1.4. Судалгааны хүрээ, түүвэр

Судалгааны хүрээнд Дорнод, Сүхбаатар, Өмнөговь, Баянхонгор, Завхан, Хөвсгөл аймгийн 19 сумыг сонгон авав. Сонгогдсон аймаг, сумдаар авч үзвэл дараах байдалтай байна.

Бүдүүвч 1.1. Түүврийн хүрээ

Комиссын ажлын хэсэг очиж ажиллах сумдад мэдээлэл хүргүүлж, төрийн захиргааны байгууллагын албан хаагчид болон малчин эмэгтэйчүүдтэй уулзалт, ярилцлага хийх зохион байгуулалтыг аймгийн Засаг даргын Тамгын газраас дэмжиж хамтран ажиллалаа. Ингэхдээ чанарын судалгаанд оролцох түүврийн бүрдлийг дараах байдлаар сонгов. Үүнд:

- Аймгийн төвд аймгийн Засаг дарга, Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын дарга, Цагдаагийн газар, Мэргэжлийн хяналтын газар, Эрүүл мэндийн газар, Боловсрол, соёл урлагийн газар, Хүүхэд, гэр бүл, хөгжлийн газрын төлөөлөл бүхий 10-15 оролцогчтой уулзалт хийх;
- Сумдад Сумын Засаг дарга, Иргэдийн хурлын дарга, багийн Засаг дарга, сумын эрүүл мэндийн төвийн эмч, хэсгийн төлөөлөгч, сургуулийн захирал, цэцэрлэгийн эрхлэгч, нийгмийн ажилтны төлөөлөл бүхий 10-15 оролцогчтой уулзалт хийх;
- Сум тус бүрт 25-аас доошгүй малчин эмэгтэйчүүдтэй ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлага хийх, санал асуулга авах зэрэг болно.

Судалгааны зорилготой уялдуулан малчин эмэгтэйчүүдийн хүний эрхийн хэрэгжилт тэр дундаа гэрлэлт, боловсрол, амьжиргаа, орлогын эх үүсвэр, хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой хүндрэл бэрхшээл, нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал, туслах малчны ажил, хөдөлмөртэй холбоотой учирч буй саад бэрхшээл, мөн хүчирхийллээс ангид байх эрх болон бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн баталгаа хангагдаж байхгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийж, нөхцөл байдлыг тодорхойлох үүднээс анкетын судалгаа буюу санал асуулга авав.

Хүснэгт 1.1. Судалгааны түүврийн хэмжээ

№	Судалгааны төрөл	Судалгааны арга	Түүврийн нэгж	Түүврийн хэмжээ
1.	Тоон судалгаа	Санал асуулга	Малчин эмэгтэй	631 хүн
2.	Чанарын судалгаа	Ганцаарчилсан ярилцлага	Малчин эмэгтэй	40 хүн
		Бүлгийн ярилцлага	Малчин эмэгтэйчүүд	190 хүн
		Ганцаарчилсан ярилцлага	Эксперт	25 хүн
		Бүлгийн ярилцлага	Эксперт	320 хүн
3.	Кейс тохиолдол шинжлэх	Судалгааны хүрээнд кейс, тохиолдол цуглуулах	Малчин эмэгтэй	44 кейс, тохиолдол

Тоон судалгааны мэдээллийг “SPSS 22.1” программ, нээлттэй асуултын мэдээллийг “Microsoft Excel 2010” программ, баримт бичгийн шинжилгээ болон ярилцлагын судалгааны мэдээллийг “Microsoft Word 2010” программ ашиглан нийт 20 аймгийн авсан 631 санал асуулгыг боловсруулав. Санал асуулга нь нийт 82 асуулттай ба эдгээрээс хаалттай 35 асуулт, хагас нээлттэй 37 асуулт, нээлттэй 10 асуултаас бүрдсэн болно.

1.4. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт, мэдээлэл болвсруулалт

Судалгааны ажлыг 2019 оны 4 дүгээр сараас 2019 оны 11 дүгээр сарын хооронд 7 сарын хугацаанд хийж гүйцэтгэв.

Хүснэгт 1.2. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт

Судалгааны ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд ХЭҮК-ын удирдах болон гүйцэтгэх албан тушаалтны төлөөлөл оролцож, судалгааны аргачлал, техник, зохион байгуулалтын үйл ажиллагааг ханган, судалгааны нэгдсэн тайланг боловсруулж, цаашид авах арга хэмжээний бодлогын санал зөвлөмжийг дэвшүүлээ.

Судалгааны хүрээнд дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

- Судалгааны хүрээг тогтоох, удирдамж, ажил үүргийн хуваарь, судалгааны арга зүй, аргачлал, төлөвлөгөө гаргах;

- Анкетын судалгаа буюу санал асуулга, ярилцлагын чиглэлийн асуумжийг боловсруулах;
- Малчин эмэгтэйчүүдтэй ганцаарчилсан, бүлгийн болон экспертийн ярилцлага зохион байгуулах, санал асуулга авах, мэдээлэл цуглуулах, нөхцөл байдалтай газар дээр нь танилцах, мэдээлэл цуглуулахад хяналт тавьж, зөвлөх;
- Олон улсын эрх зүйн зохицуулалт, үндэсний хууль тогтоомж, холбогдох бичиг баримтад дүн шинжилгээ хийх, судалгааны хүрээнд цугласан кейс, тохиолдол шинжлэн судлах;
- Судалгааны дүнг нэгтгэх, боловсруулалт хийх, судалгааны мэдээллийг шалгаж, засварлах, кодлох, тайланг нэгтгэж боловсруулах дүгнэлт хийх, санал зөвлөмж гаргах;
- Холбогдох төрийн болон төрийн бус байгууллага, олон улсын байгууллагыг оролцуулсан хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, санал солилцох;

Судалгааны хүрээнд цуглуулсан тоон утган мэдээлэл болон чанарын судалгааны мэдээллийг шинжлэхдээ нэгтгэн дүгнэх(analyzing), харьцуулах(comparing), эрс тэс ялгааг илрүүлэх(contrasting), тайлбарлах (interpreting) зэрэг аргыг ашиглав.

Чанарын судалгааны хэд хэдэн ганцаарчилсан ярилцлага, бүлгийн ярилцлагын үр дүнг нэгтгэн шинжилсэн (Cross-case analyses) бөгөөд дүгнэлт, кейс, тохиолдлыг судалгааны эх олонлогт тархаан тайлбарлах оролдлого хийгээгүй болно.

Судалгааны ажлын удирдамжийн логик бүтцийг баримтлан судалгааны тайланг бүтэцчилж, судалгааны дүгнэлтэд тулгуурлан санал, зөвлөмж боловсруулав. Судалгааны ишлэл, баримтад ижил утгатай олон мэдээллийг давтахгүйгээр шинжилгээнд бодит түлхэц болохуйц оновчтой, ишлэл, жишээ, баримтыг тусгалаа.

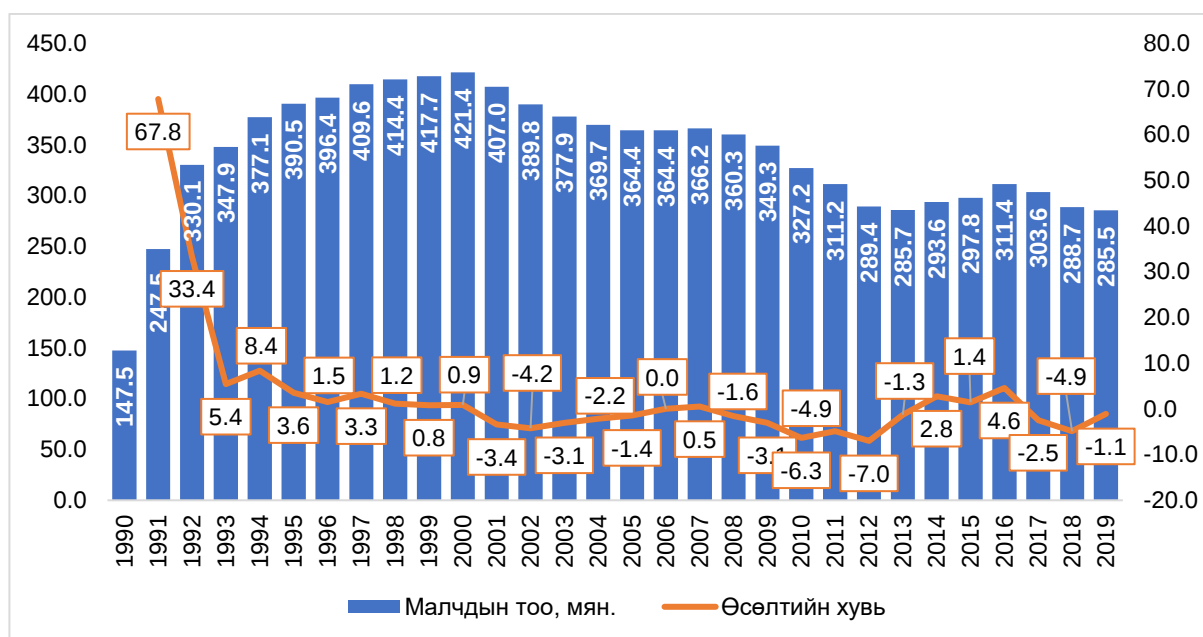
БҮЛЭГ 2. МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

2.1. Малчин эмэгтэйчүүдийн статистик мэдээлэл

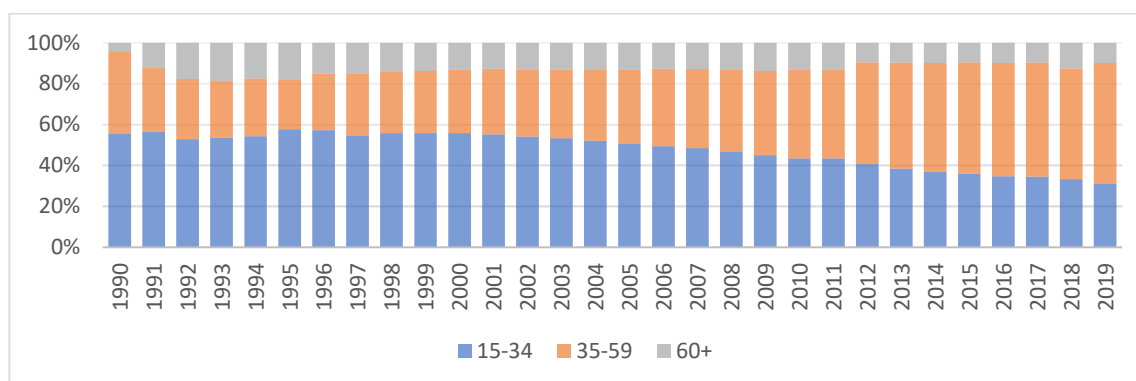
Монгол Улс зах зээлийн шилжилтийн үед 1991 онд баталсан БНМАУ-ын өмч хувьчлах тухай хуулиар малчид малаа хувьчилж авч, мал хувийн өмчид шилжсэн билээ. 2019 оны байдлаар Монгол Улсын ажил эрхэлдэг дөрвөн хүн тутмын нэг нь, мөн нийт ажиллах хүчний 24.1 хувь нь мал аж ахуйн салбарт ажиллаж байна¹.

Харин тус онд нийт 285,482 малчин бүртгэгдсэний 166,368 нь буюу 58.3 хувь нь эрэгтэй, 119,114 нь буюу 41.7 хувь нь эмэгтэйчүүд байгаагаас харахад хүйсийн хувьд эрэгтэйчүүд давамгайлж байна. Нийт малчдын 31 хувь нь 15-34 нас, 59.2 хувь нь 35-59 нас, 9.9 хувь нь 60-аас дээш насны малчид байна. Мөн 15-24 насны залуу малчдын 69.8 хувь нь эрэгтэй, 30.2 хувь нь эмэгтэй байна.

Бүдүүвч 2.1. Малчдын статистик үзүүлэлт (1990-2019 он)

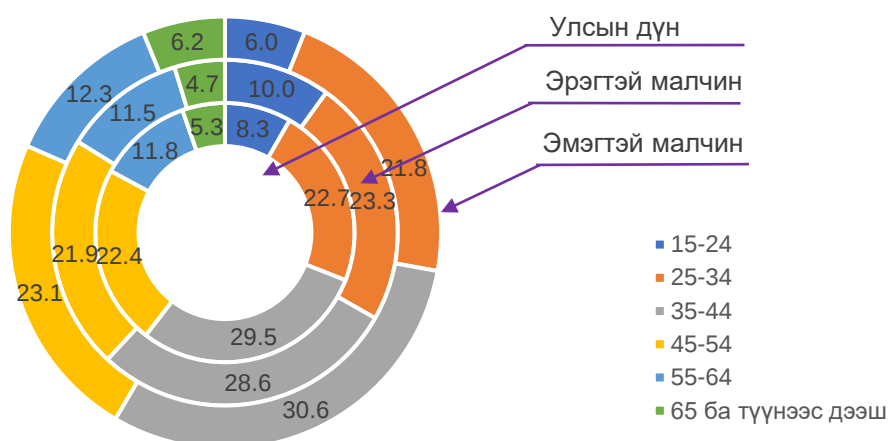
Бүдүүвч 2.2. Малчдын насны бүлгийг оноор харьцуулсан үзүүлэлт, 2019 он

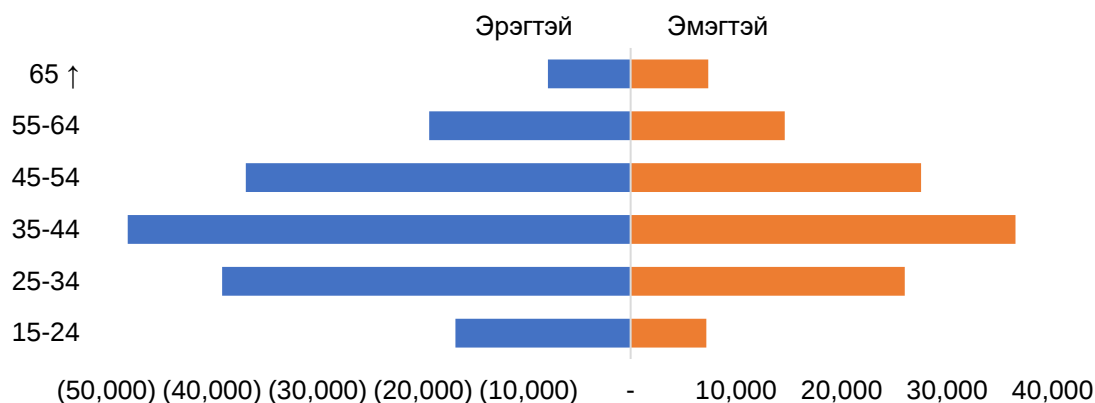
¹ Үндэсний статистикийн хорооны “Ажиллах хүчний судалгаа”-ны 2019 оны урьдчилсан мэдээ, 2020 он.

Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллээс² үзэхэд сүүлийн жилүүдэд залуу, дунд үеийн малчдын тоо буурч, малчдын залгамж халаа багасах хандлагатай байгаагийн зэрэгцээ залуу малчдын дундах хүйсийн харьцаа зөрүү ихтэй байна. Харин 35 наснаас тэтгэвэрт гарах хүртэлх насныхан өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь дунд болон ахмад малчдын тоо өсч, насжих үйл явц идэвхжиж буйг харуулж байна.

Бүдүүвч 2.3. Малчдын нас, хүйсийн ангилал (2019 он, хувиар)

Бүдүүвч 2.4. Малчдын нас, хүйсийн суварга (2019 он)

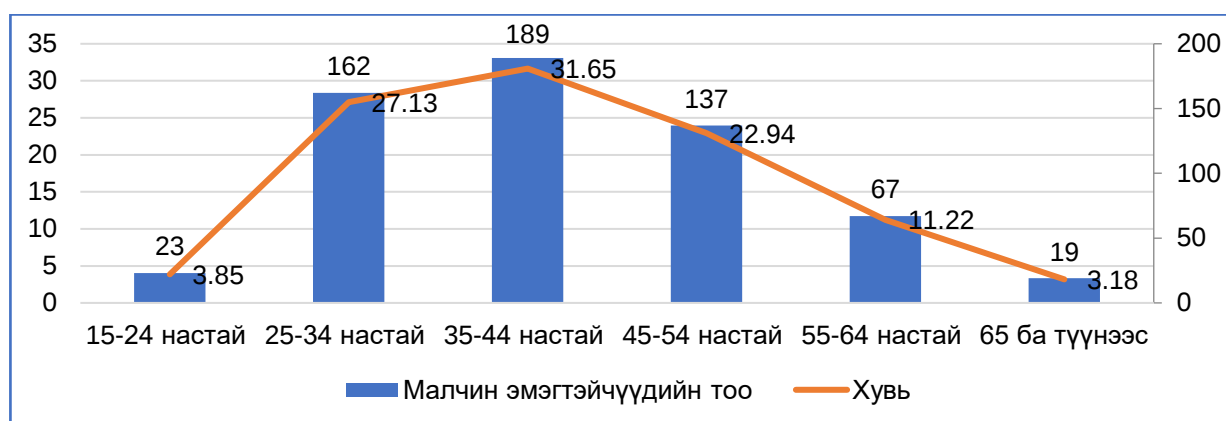

Комисс энэхүү судалгааны хүрээнд сонгон авсан 6 аймгийн 19 сумд болон бусад аймгаас түүвэрлэн 631 малчин эмэгтэйг хамруулав.

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдийн насны ангиллыг үзвэл дараах байдалтай байна.

² Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn, “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга” урьдчилсан мэдээ, 2020 он.

Бүдүүвч 2.5. Насны ангилал

Судалгаанд хамрагдсан 631 малчин эмэгтэйн 597 нь насаа тодорхойлсон ба 3.85 хувь нь 15-24 насных, 27.13 хувь нь 25-34 насных, 31.65 хувь нь 35-44 насных, 22.94 хувь 45-54 насных, 11.22 хувь нь 55-64 насных, 65 ба түүнээс дээш насных 3.18 хувийг эзэлж байна.

Үүнээс 31 хувь 15-34 насных, 61.1 хувь 35-59 насных, 7.9 хувь нь 60 ба түүнээс дээш настай байна. Энэхүү судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдийн 35-аас дээш насныхан 69 хувь буюу дийлэнх олонх байв.

Мал аж ахуйн салбарт туслах малчин, хөлсний малчин гэсэн ойлголт бий болж, улмаар сүүлийн жилүүдэд туслах малчин гэсэн нэршил, ойлголтыг түлхүү хэрэглэх болсноор Үндэсний статистикийн хорооноос туслах малчинтай холбоотой мэдээллийг албан ёсоор гаргах болжээ. Малчин өрх нь жилийн бүх улиралд мал хариулж, малын ашиг шимээ амьжиргааны эх үүсвэрээ болгодог. Харин малаа ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлдэг, голдуу суурин газар амьдардаг өрхийг мал бүхий өрхөд хамааруулдаг байна. Мал бүхий өрх болон малчин өрхийг хамтад нь малтай өрх гэж томъёолж байна.³

Комиссын судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдийн 70-аас дээш хувь нь малчин өрхийн гишүүн бөгөөд тэдний 84.4 хувь нь мал аж ахуй эрхэлж, 12.6 хувь нь малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлж, суурин газарт аж төрж байна.

³ Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn, “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга” урьдчилсан мэдээ, 2020 он. Үндэсний статистикийн хорооноос малчдын талаарх нэр томъёог дараах байдлаар тодорхойлж байна. Үүнд:

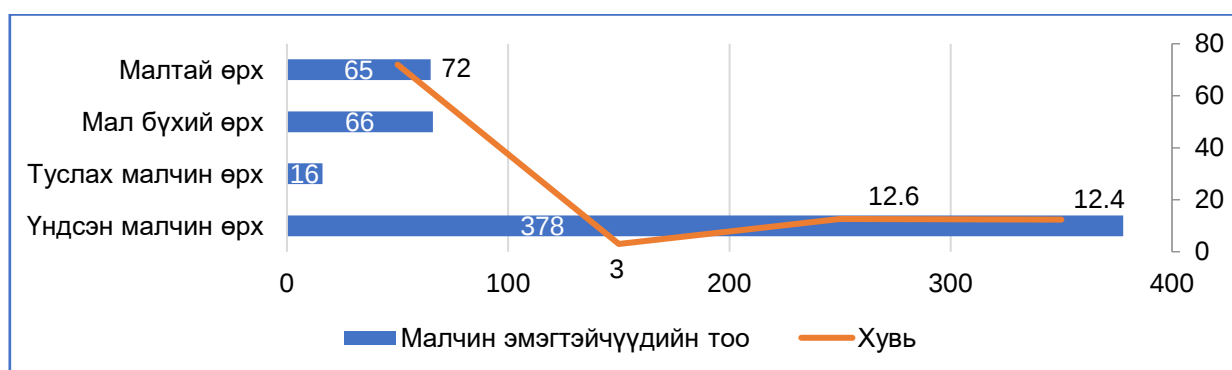
“Мал бүхий өрх” гэж малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлдэг өрхийг ойлгоно.

“Малчин өрх”-д жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа өрхийг хамруулна.

“Малтай өрх” гэж мал бүхий өрх болон малчин өрхийг хэлнэ.

“Малчид” гэж жилийн 4 улирлын туршид мал аж ахуй эрхэлж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа мал аж ахуй эрхлэгчдийг ойлгоно.

Бүдүүвч 2.6. Малчин өрхийн ангилал

Ийнхүү судалгааны хүрээнд малчин эмэгтэйчүүдийн гэрлэлт, боловсрол, амьжиргаа, орлогын эх үүсвэр, хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой хүндрэл бэрхшээл, нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал, туслах малчны ажил, хөдөлмөртэй холбоотой зарим асуудалд дүн шинжилгээ хийв.

2.2. Малчин эмэгтэйчүүдийн гэрлэлтийн байдал

Нийт 285,482 малчны 81 хувь нь гэрлэсэн бөгөөд үүний 76 хувь нь гэрлэлтээ батлуулсан, 5 хувь нь гэрлэлтээ батлуулаагүй байна. Харин тэдний 12.8 хувь нь гэрлээгүй, 4.9 хувь нь бэлэвсэн, 0.7 хувь нь гэрлэлтээ цуцалсан, 0.6 хувь нь гэрлэлтээ тусгаарлажээ.⁴

Хүснэгт 2.1. Малчдын гэрлэлтийн байдлыг насны бүлгээр гаргасан үзүүлэлт (2019 он, тоо болон хувиар)

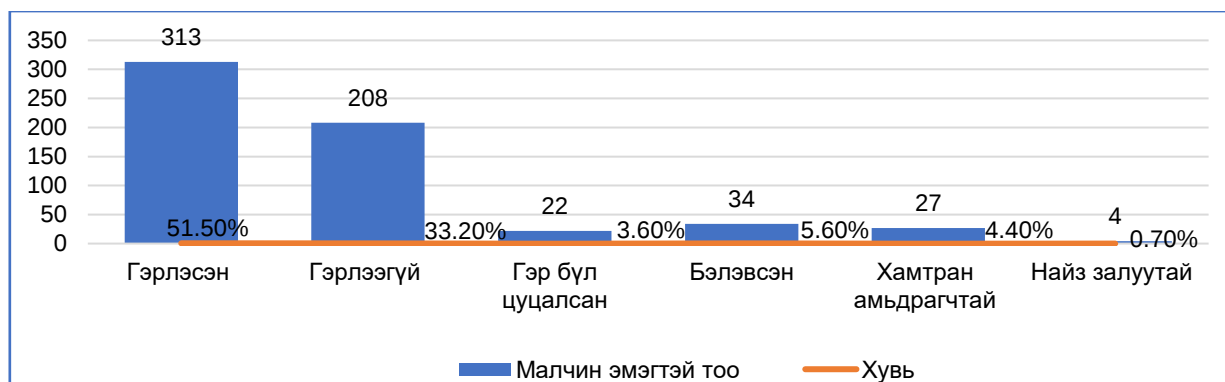
Насны бүлгээр	Нийт	Огт гэрлээгүй	Гэрлэсэн батлуулсан	Гэрлэсэн батлуулаагүй	Тусгаарласан	Цуцалсан	Бэлэвсэн
Нийт	285,482	36,581	216,832	14,410	1,697	2,057	13,905
15-24	23,776	15,529	6,484	1,719	16	16	12
25-34	64,693	11,138	47,365	5,462	219	261	248
35-44	84,134	5,166	72,939	3,641	502	703	1,183
45-54	64,006	2,866	54,452	2,377	583	712	3,016
55-64	33,680	1,375	26,456	1,005	301	307	4,236
65 ↑	15,193	507	9,136	206	76	58	5,210
Дүнд эзлэх хувь							
Нийт	100	12.8	76.0	5.0	0.6	0.7	4.9
15-24	100	65.3	27.3	7.2	0.1	0.1	0.1
25-34	100	17.2	73.2	8.4	0.3	0.4	0.4
35-44	100	6.1	86.7	4.3	0.6	0.8	1.4
45-54	100	4.5	85.1	3.7	0.9	1.1	4.7

⁴ Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn, “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга” урьдчилсан мэдээ, 2020 он.

55-64	100	4.1	78.6	3.0	0.9	0.9	12.6
65 ↑	100	3.3	60.1	1.4	0.5	0.4	34.3

Комиссын судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүд гэр бүлийн байдлаа дараах байдлаар тодорхойлжээ.

Бүдүүвч 2.7. Гэр бүлийн байдал

Судалгаанд хамрагдсан 631 малчин эмэгтэйн 608 нь гэрлэлтийн байдлаа тодорхойлсны 51.5 хувь нь гэрлэсэн, 34.2 хувь гэрлээгүй, 3.6 хувь нь гэр бүл цуцалсан, 5.6 хувь нь бэлэвсэн, 4.4 хувь нь хамтран амьдрагчтай, 0.1 хувь нь найз залуутай гэжээ. Малчин эмэгтэйчүүдийн гэрлэлтээ цуцлуулж буй шалтгаанд хүүхдийг 6 настайгаас эхлэн сургуульд элсүүлдэг болсноор зарим талаар залуу малчдын гэр бүлийн тогтвортой байдал алдагдах, гэр бүл салахад тодорхой хэмжээгээр нөлөөлж байгаа талаар аймаг, сумдын төрийн албан хаагчид, малчид ярилцлагын үеэр олонтаа хөндөж байв.

Тохиолдол 2.1.

Олон жил орон нутагт амьдарсны хувьд хэлэхэд сүүлийн үед боловсролын системээс шалтгаалж гэр бүл салах боллоо. Зургаан настай хүүхдээ сургуульд оруулна, түүнээс өмнө цэцэрлэгт явуулна гэх шалтгаанаар хөдөөгийн залуучууд сумын төвд их ирдэг. Ингээд эрэгтэйчүүд гэр бүлээ тэжээх, мал аж ахуйгаа эрхлэх үндсэн ажил нь болохоор хөдөө их амьдарч байна. Энэ хугацаанд бие биеэсээ хөндийрч, эрчүүд нь өөр айлын охин, эхнэртэй уулзах явдал мэр сэр гарна. Сумын төвд олны дунд ороод ирсэн эмэгтэйчүүд онц хийсэн ажилгүй дэмий сэлгүүцэх, баар цэнгээний газраар явах, мал аж ахуйн ажлаас хөндийрснөөр залуу гэр бүл хоорондоо таарамжгүй болж салж байна...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.2.

Малчин эцэг эх хүүхдээ дагаад суманд ирж амьдардаг. Хүүхдээ дотуур байранд оруулчихаад малаа малламаар юм, заримдаа хөдөөх ажлаасаа зугтаад суманд ирдэг юм болов уу гэж боддог. Мал дээр үлдсэн аав нь архи дарс ууж, гэр бүлээс гадуур харилцаа үүсгэдэг. 6-7 жилийн өмнө нэг ээж хүүхдээ дагаж ирээд, гэр бүл салж, ээж нь дөрвөн хүүхдээ аав дээр нь орхичихоод явчихсан. Зундаа аав дээрээ хэдэн сар байчихаад бусад үед байранд амьдардаг тохиолдол ч гарч байсан. Энэ байдал яаж үүссэн бэ гэхээр ээж нь 6 настай хүүхдээ дагаж төв орж ирдэг болсонтой холбоотой.

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

Малчдад тулгарах болсон энэхүү бэрхшээл нь хүүхдүүдэд хамааралтай тул эцэг эхийн хайр халамжаас хол байгаа хүүхдэд чиглэсэн шинэлэг санаачилгыг зарим аймагт эрх хэмжээнийхээ хүрээнд шийдвэрлэхээр ажиллаж байгаагийн нэг нь Завхан аймаг юм. Тус аймаг бага ангийн хүүхдүүдэд зориулсан дотуур байрыг тохижуулж, “Гэр өргөө” төслийг сумдадаа хэрэгжүүлж байна.

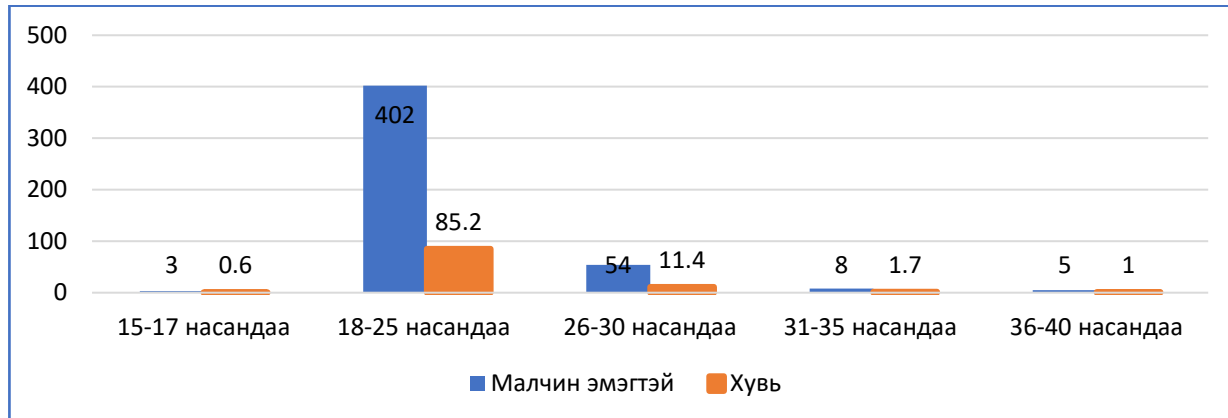
Тохиолдол 2.3.

Хөдөө орон нутагт амьдрах малчин эмэгтэйчүүдийн тоо цөөрч байна. 6 настай хүүхдүүдээ сургуульд сургах гээд малчин эмэгтэйчүүд сум руу хүүхэдтэйгээ хамт ирж байгаагаас гэр бүл салалт ихсэх болсон. Үүнийг багасгах зорилгоор анх удаа 6 настай хүүхдийн “Гэр өргөө”-г байгуулан хэд хэдэн суманд ажиллуулж байна. 6 настай хүүхдийг гэртээ байгаа мэт, заавал эцэг эх нь дэргэд нь байх шаардлагагүй нөхцөлийг бүрдүүлэхийг зорьж байна. Жишээлбэл, Цагаанчулуут суманд дотуур байрыг засч тохижуулан ажиллуулж байна. Эхлээд малчдын хэдэн хүүхэд сургуульд шинээр элсэн орохыг судлаад түүндээ тохируулан өрөө тасалгааны тоог тодорхойлдог. Хүүхдийн хувцсыг угааж өгөхөөс эхлээд багшийн орон тоо хангалтгүй тул хүн нэмж ажиллуулж байна. Үүнийг орон нутгийнхаа төсвөөс шийдсэн...

(Завхан аймгийн удирдлагуудтай хийсэн ярилцлагаас)

Хэдэн насандаа гэрлэж байсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 473 нь хариулсан ба 85.2 хувь нь 18-25, 11.4 хувь нь 26-30, 1.7 хувь нь 31-35, 1 хувь нь 23-40, 0.6 хувь нь 15-17 настайдаа гэрлэсэн байна.

Бүдүүвч 2.8. Гэрлэж буй нас

Гэрлэхдээ өөрсдөө бие даан шийдвэр гаргаж, сайн дурын үндсэн дээр гэрлэж байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 524 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 2.2. Гэрлэх шийдвэр гаргасан байдал

№	Гэрлэх шийдвэр гаргасан байдал	Хариулт	Хувь
1.	Өөрийн хүслээр	483	92.2
2.	Эцэг, эхийн шийдвэр, хамаатан садны санал болгосноор	21	4.0
3.	Хүчинд автаж гэрлэсэн	16	3.0
4.	Хадмын талын гуйлтаар	4	0.8
Нийт		524	100

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдийн 90-ээс дээш хувь нь сайн дурын үндсэн дээр гэр бүлээ зохиосон бол эцэг эх, хамаатан садны оролцоотойгоор гэрлэсэн эмэгтэйчүүд 4 хувийг эзэлж байв. Түүнчлэн “хүчинд автаж гэрлэсэн” гэж 16 эмэгтэй хариулжээ.

2.3. Малчин эмэгтэйчүүдийн боловсрол

Нийт малчдын боловсролын түвшинг авч үзвэл 23.2 хувь нь бага, 39.9 хувь нь суурь, 23.1 хувь нь бүрэн дунд, 6.4 хувь нь техникийн болон тусгай мэргэжлийн, 3.7 хувь нь дээд боловсролтой, 3.7 хувь нь боловсролгүй байна. Тэгвэл малчин эмэгтэйчүүдийн 3.3 хувь нь боловсролгүй, 20.8 хувь нь бага боловсролтой, 38.3 хувь нь суурь боловсролтой, 25.9 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, 7 хувь нь мэргэжлийн боловсролтой, 4.6 хувь нь дээд боловсролтой байна.⁵

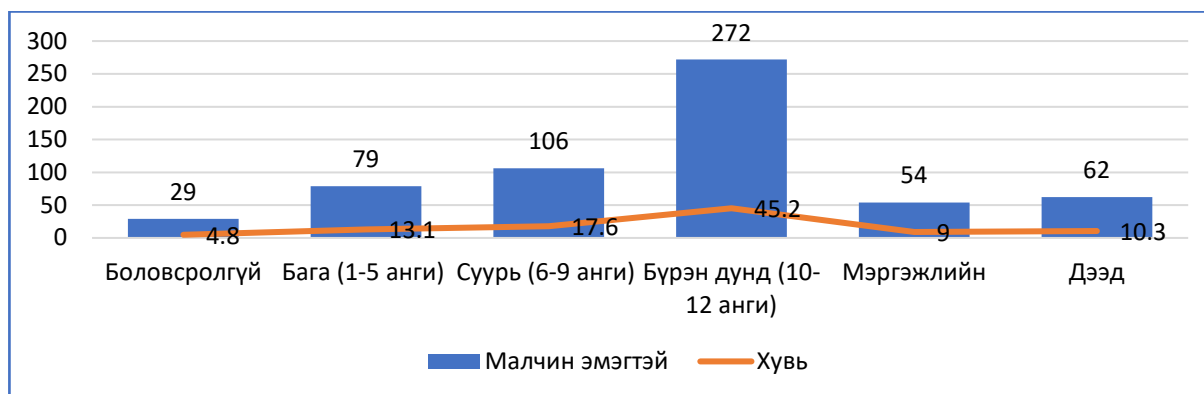
Хүснэгт 2.3. Малчдын боловсролын түвшинг насны бүлгээр харьцуулсан үзүүлэлт (2019 он, тоо болон хувиар)

Насны бүлгээр	Нийт	Боловсролгүй	Бага	Суурь	Бүрэн дунд	Техникийн болон тусгай мэргэжлийн	Дээд
Нийт	285,482	10,461	66,193	113,999	66,002	18,182	10,645
15-24	23,776	1,033	3,576	9,013	7,068	2,073	1,013
25-34	64,693	2,914	15,427	20,079	17,352	3,589	5,332
35-44	84,134	3,172	21,723	39,535	16,417	1,398	1,889
45-54	64,006	1,527	8,354	29,051	18,201	5,842	1,031
55-64	33,680	1,027	9,166	13,161	5,658	3,858	810
65 ↑	15,193	788	7,947	3,160	1,306	1,422	570
Дүнд эзлэх хувь							
Нийт	100	3.7	23.2	39.9	23.1	6.4	3.7
15-24	100	4.3	15	37.9	29.7	8.7	4.3
25-34	100	4.5	23.8	31	26.8	5.5	8.2
35-44	100	3.8	25.8	47	19.5	1.7	2.2
45-54	100	2.4	13.1	45.4	28.4	9.1	1.6
55-64	100	3	27.2	39.1	16.8	11.5	2.4
65 ↑	100	5.2	52.3	20.8	8.6	9.4	3.8

Комиссын судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдийн боловсролын түвшинг авч үзвэл дараах байдалтай байна.

⁵ Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn, “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга” урьдчилсан мэдээ, 2020 он.

Бүдүүвч 2.9. Боловсролын түвшин

Санал асуулгад хамрагдсан 631 малчин эмэгтэйн 602 нь боловсролын байдлаа тодорхойлсоноос үзвэл 4.8 хувь нь боловсролгүй, 13.1 хувь нь бага боловсролтой, 17.6 хувь нь суурь боловсролтой, 45.2 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, 9 хувь нь мэргэжлийн боловсролтой, 10.3 хувь нь дээд боловсролтой байв.

Малчин эмэгтэйчүүд ерөнхий боловсролын сургалтын хөтөлбөрт хангалттай хамрагдаж чадахгүй, түүнчлэн мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхээ бүрэн эдлэх боломжгүй байгааг ярилцлагын үеэр өөрсдөө болон аймаг, сумдын боловсролын асуудал хариуцсан ажилтнууд онцолж байлаа. Тухайлбал 1990 онд зах зээлийн тогтолцоонд шилжсэний дараа нэгдлийн малыг хувьчилснаар олон тооны хүүхэд мал маллахаар сургууль завсардсан бөгөөд өдгөө 30-40 насны бичиг үсэг тайлагдаагүй малчин залуу олон байна.

Тэд тэр бүр сум, аймгийн төв рүү ирэх боломжгүй, багш, нийгмийн ажилтнуудын хувьд орон нутагт ажиллах төсөв хомс зэрэг шалтгааны улмаас шаардлагатай мэдээ мэдээллийг, ялангуяа эрүүл мэндийн боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн талаарх мэдээллийг цаг тухайд нь авч чаддаггүй байна.

Тохиолдол 2.4.

Ерөнхий боловсролын сургуульд 1 дүгээр ангид элсэж буй 6 настай хүүхдүүдийн 20 орчим хувь нь малчдын хүүхэд байдаг. Сүүлийн жилүүдэд малчид сум, аймгийн төвд нэг гэрт, ээжүүд 1 дүгээр ангийн хүүхдээ хариуцан хамт байх нь түгээмэл болсон. Гэтэл 1 дүгээр ангийн хүүхдүүдээ дагаад ирж буй малчин ээжүүдийн олонх нь бичиг үсгийн чадваргүй байдаг. Зөвхөн сургуульд хүргэж өгөх, авахаас хэтрэхгүй, бага боловсролын суурийг тавихад хамтран ажиллах үүрэгтэй ч тэдний боловсрол хангалтгүй байна.

Үүнийг шийдвэрлэх үүднээс аймгийнхаа Насан туршийн боловсролын төвтэй хамтарч бичиг үсгийн боловсрол багатай ээжүүдийн бичиг үсгийн чадварыг дээшлүүлэхээр ажиллаж үзсэн. Аймгийн захиргаа, сургуулийн удирдлагаас ач холбогдлыг нь сайн хэлж өгсөн ч ээжүүд ирэх нь цөөн, сүүлдээ ирэхээ байсан. Гэтэл хүүхэд 4-5 сар суралцсаны дараа ээжээсээ илүү болчихдог. Ээжүүд багшийн өгсөн гэрийн даалгаврыг самбараас хуулаад авч чадахгүй байх жишээтэй. Иймд малчин эмэгтэйчүүдийн боловсролын түвшинг дээшлүүлэх талаар анхаарах ёстой гэж боддог...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.5.

Малчин эмэгтэйчүүдийн боловсрол, тэр дундаа эрүүл мэндийн боловсролыг нэмэгдүүлмээр байна. Тухайлбал 2016 онд эхийн ноцтой хүндрэл гарч байсан. Манайх жирэмсэн ээжийг амаржих хугацаа нь дөхөнгүүт сарын хугацаанд 2 удаа аймаг руу хүргэж өгсөн. Сумын төвд амьдардаг, 3-4 хүүхэдтэй тэр ээж эхийн амрах байранд хүргэмэгц буцаад харьчихдаг. Дахиад хүргээд өгөхөөр 20 хоног хэвтэж байгаад эхийн амрах байрнаас оргоод сумын төвд ирээд маргааш нь амаржихдаа цус алдаж байсан...

(Дорнод аймгийн нэгэн сумын эрүүл мэндийн төвийн эмчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Энэ мэт боловсрол, мэдээллийн хүртээмжийн асуудал аймаг, сум бүрт хөндөгдөж байгаа бөгөөд төрийн нэгдсэн бодлого, хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангалтгүй, малчид өөрсдөө үүрэг хариуцлагаа ухамсарлах чадвар сул байгаагаас эрх нь зөрчигдөх тохиолдол гарсаар байна. Үүний зэрэгцээ зарим аймаг өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд малчин эмэгтэйчүүдийг харилцан мэдээлэл солилцуулах, нийгмийн харилцаанд идэвхтэй оролцуулах зорилгоор шинэ санаачилгууд хэрэгжүүлж байгааг сурталчлах, сэдэл өгөх үүднээс дараах тохиолдлуудыг жишээ болгов.

Тохиолдол 2.6.

Сумандаа “Өөрчлөлтийг өөрөөсөө” хөтөлбөрийг 5 жилийн төлөвлөгөөтэй баталж ажиллаж байна. Малчдыг аравтын системд шилжүүлж, гэрт нь хүн очдоггүй, хүнтэй уулзаж чаддаггүй хүмүүст малчин эмэгтэйчүүдээр дамжуулан соёлжуулах ажлыг эхлүүлсэн. Ингэж чадвал гэр бүлийн хүчирхийлэл зэрэг асуудал багасах болов уу гэж найдаж байна. Энэхүү аравтын системд дандаа малчин эмэгтэйчүүд байдаг. Манайх 6 багтай учраас 6 аравтын системийн эхлэлийг тавьсан. Цаашидаа арав арван хүн хариуцаад 600 хүнтэй болно.

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчидтай хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.7.

Манай аймаг Төлчин эмэгтэйчүүдийн чуулган зохион байгуулдаг. Эхний жил үр дүн муу байсан. Чуулган болсон эхний өдрийн орой малчин эмэгтэйчүүдийн нөхрүүд нь архидах, зодолдох гэх мэт зөрчил гаргасан. Зохих хариуцлагыг нь хүлээлгээд журамласны дараа ийм зөрчил зогссон. Зарим малчин эмэгтэй нөхөртэйгээ ирж оролцдог болсон. Төлчин эмэгтэйчүүдийн чуулганаас олон санал гардаг, их мэдээлэл солилцдог. Энэ нь ард иргэдийг нийгэмшүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлж байна.

(Завхан аймгийн удирдлагуудтай хийсэн ярилцлагаас)

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 1 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 34 дүгээр тогтоолоор “Монгол малчин” үндэсний хөтөлбөрийг баталж, 2020-2024 онд хэрэгжүүлэхээр болсныг сайшааж байна. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд малчдыг мэдлэгжүүлэх, мэдээллээр хангах аян өрнүүлэхээр төлөвлөсөн нь тэднийг мэдлэг, ур чадвартай малчин болж төлөвшихөд чухал үр нөлөө үзүүлнэ гэж үзэж байна.

2.4. Малчин эмэгтэйчүүдийн аж байдал, амьжиргааны нөхцөл, эдийн засгийн эрх чөлөө

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.9 дэх хэсэгт мал аж ахуй эрхэлж үндсэн орлогоо олдог иргэнийг “малчин” гэж тодорхойлсон болно.

Судалгаанд хамрагдсан малчдын өрхийн орлогын бүтцийг авч үзвэл малын гаралтай бүтээгдэхүүний борлуулалт, цалин хөлс, тэтгэвэр, тэтгэмж, өрхийн бизнес зэрэг бусад эх үүсвэрээс бүрдэж байна. Үүнээс малын гаралтай бүтээгдэхүүний борлуулалт өрхийн орлого бүрдүүлэхэд голлох нөлөө үзүүлдэг ч суурьшлын бүсэд ойр байх тусам малын ашиг шимээс гадна өөр бусад эх үүсвэрээс орлого олох боломж нэмэгддэг байна.

Малчин эмэгтэйчүүд амьдралын хэмнэл, улирлын онцлогоос хамаарч, урин дулаан цагт цагаан идээ боловсруулдаг хэдий ч өрхийн хэрэглээнээс хэтэрдэггүй байна. Сүүлийн үед бог малаа сааж, сүүг нь боловсруулахаа бараг больжээ. Хэрэв цагаан идээ үйлдвэрлэх технологийг хөгжүүлэхэд тодорхой дэмжлэг үзүүлбэл бог малаа сааж, орлогоо бага ч гэсэн нэмэгдүүлэх боломжтой байгаагаа ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлагын үед малчин эмэгтэйчүүд хэлж байлаа.

Бэлчээрийн малын сүүний гарц өвлийн улиралд татарч, зун, намрын улиралд элбэгшдэг бол хаврын улиралд ноос, ноолуур, идэшний үеэр арьс, шир элбэгшдэг байна. Иймд малын түүхий эдээс олж буй орлого тогтмол бус бөгөөд зах зээл дэх түүхий эдийн үнэ ханшаас шууд хамааралтай байна. Сум, суурин газарт ойр амьдардаг малчид цагаан идээ борлуулж, ашгийг нь хүртэх боломж харьцангуй өндөр бол суурин газраас алслагдсан малчид хэрэгцээнээсээ илүү гарсныг нь зарж борлуулах боломж хомс байна.⁶

Өрхийн орлогоо санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэй дараах байдлаар тодорхойлжээ.

Хүснэгт 2.4. Гэр бүлийн орлогын эх үүсвэр

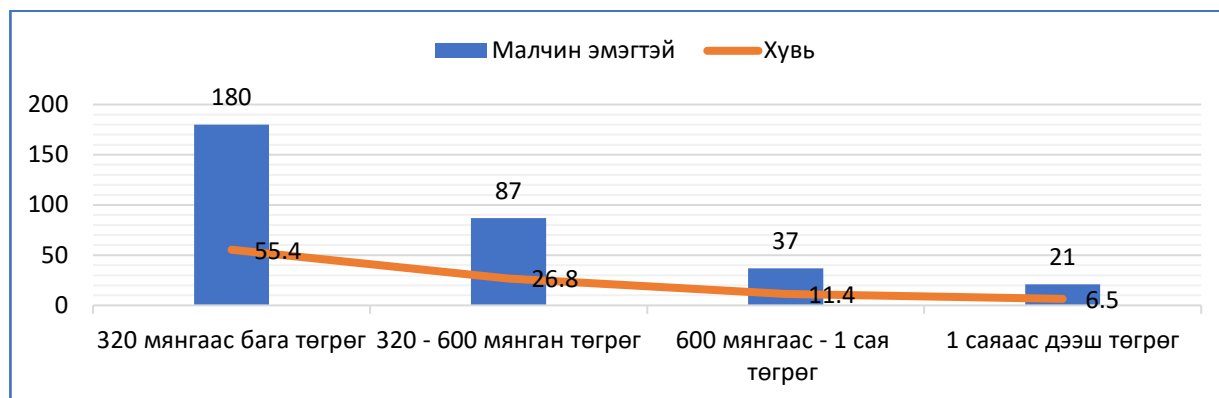
№	Гэр бүлийн орлого		Давхардсан тоогоор	Хувь
1.	Үндсэн орлого	Ноос, ноолуур, арьс, шир, сүү, цагаан идээ, мал, малын гаралтай бүтээгдэхүүний борлуулалт	313	62.3
2.		Цалин хөлс	38	7.5
3.		Тэтгэвэр, тэтгэмж	85	17
4.	Бусад орлого	Хүнсний ногоо тарьж, борлуулах	19	3.8
5.		Дэлгүүр, гуанз ажиллуулах, дээл хувцас оёх	2	0.4
6.		Зээлтэй тул мал аж ахуйтай холбоотой аливаа ажил хийдэг	1	0.2
7.		Нэмэлт орлогогүй	44	8.8
Нийт			502	100

Хөдөлмөр нийгмийн зөвшлийн гурван талт үндэсний хорооны "Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай" 2018 оны 8 дугаар сарын 19-ны өдрийн 5 дугаар тогтоолоор Улсын хэмжээнд мөрдөгдөх хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 2019 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн нэг цагт 1,904 төгрөг 76 мөнгө буюу сард 320,000 төгрөг, 2020 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн нэг цагт 2,500 төгрөг буюу сард 420,000 төгрөг байхаар тус тус шинэчлэн тогтоожээ.

⁶ “Малчдын аж байдлын судалгаа” Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яамны дэргэдэх Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт, УБ, 2018 он.

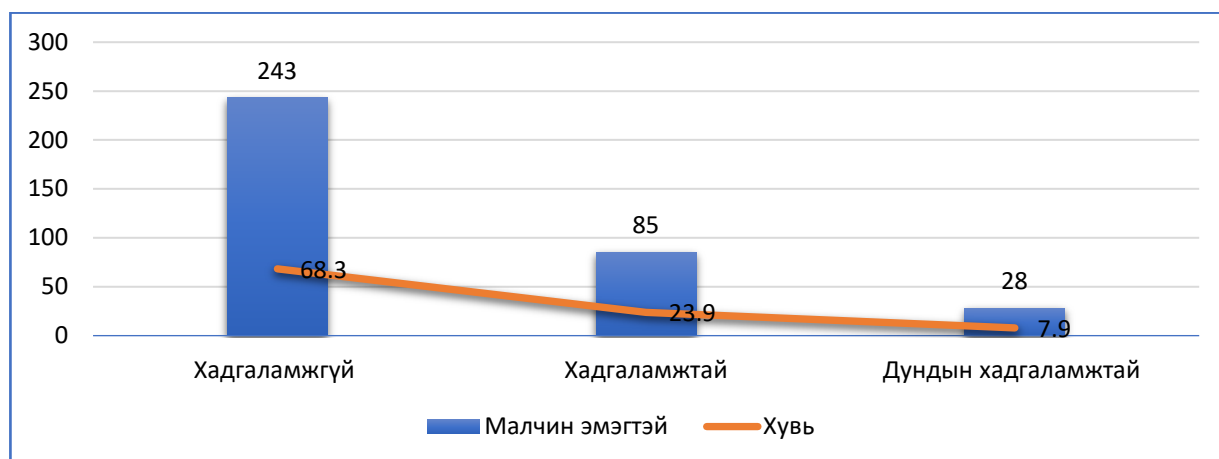
Гэтэл судалгаанд оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 325 нь гэр бүлийн сарын орлогоо тодорхойлсноос үзэхэд 55.4 хувь нь гэр бүлийн сарын орлогоо “320,000 төгрөгөөс бага” гэж хариулсан бол 1 сая төгрөгөөс дээш орлоготой өрх 6.5 хувийг эзэлж байв.

Бүдүүвч 2.10. Гэр бүлийн орлогын хэмжээ

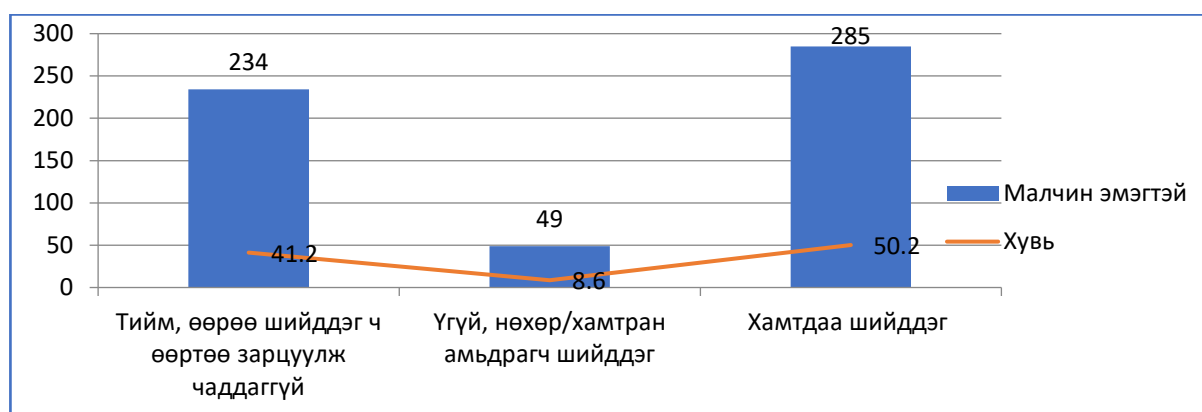
Банкинд хадгаламжтай эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 356 нь хариулснаас 68.3 хувь нь хадгаламжгүй байв.

Бүдүүвч 2.11. Банкны хадгаламжтай байдал

Гэр бүлийнхээ санхүүгээ захиран зарцуулах эрх мэдэлтэй эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйгээс 568 нь хариулсан бөгөөд тэдний 50.2 хувь нь “нөхөр/хамтран амьдрагчтайгаа хамт шийддэг”, 41.2 хувь нь “гэр бүлийнхээ санхүүг захиран зарцуулах асуудлыг өөрөө шийддэг ч, өөртөө зарцуулж чаддаггүй”, 8.6 хувь нь “гэрийнхээ төсвийг захиран зарцуулах асуудлыг нөхөр/хамтран амьдрагч шийддэг” гэжээ.

Бүдүүвч 2.12. Санхүүгээ захиран зарцуулах эрх мэдэл

Гэр бүлийн санхүүгээ захиран зарцуулж, өөрийн хэрэгцээт зүйлсээ худалдан авч чаддаггүй шалтгааныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 76 нь дараах байдлаар хариулжээ.

Хүснэгт 2.5. Санхүүгээ захиран зарцуулж чадахгүй байгаа шалтгаан

№	Гэр бүлийнхээ санхүүг захиран зарцуулж, өөрийн хэрэгцээт зүйлсээ худалдан авч чаддаггүй шалтгаан	Хариулт	Хувь
1.	Өрхийн зарлагад хүрэлцдэггүй, оюутан, сургуулийн хүүхдэд зориулдаг учраас өөртөө зориулах мөнгө гардаггүй	50	65.8
2.	Нөхөр/хамтран амьдрагч санхүүгээ шийддэг учраас заримдаа бусдын мал аж ахуйд тусалснаар өөрийн хэрэгцээт зүйлсээ авдаг	17	22.4
3.	Хамтдаа шийддэг	8	10.5
4.	Залуу байна гээд ээж мөнгийг захиран зарцуулдаг	1	1.3
Нийт		76	100

Тохиолдол 2.8.

Манай сумын эгч дүү малчдын ээж нь аймгийн төвд нас барсан. Нөхрүүд нь өөрсдөө мянгад малчид хэрнээ тус бүрд нь 10,000 төгрөг өгөөд явуулсан байх жишээтэй. Тэр мөнгөө буяны ажилд зарцуулаад зөвхөн эргэж ирэх шуудангийн зардалд 25,000 төгрөг өгсөн байв. Тэгээд замдаа хоол ч идэлгүй гэртээ ирсэн тохиолдол гарч байсан...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

Түүнчлэн улсын хилтэй ойр зарим аймаг, сумын малчид тухайлбал Сүхбаатар аймгийн Эрдэнэцагаан сумын хувьд цөөнгүй малчид Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Өвөр Монголын Өөртөө Засах Оронд мал хариулж, гэрээгээр ажиллаж амьдралаа залгуулдаг байна.

Тохиолдол 2.9.

Манай суманд малчид цөөрч байна. Мөнгө олохын тулд малчид урагшаа гарч мал малладаг болсон. Тэнд монгол малчны ажлын өдрийн хөлсийг 100 юаниар үнэлдэг. 30 хоног ажиллахад 2,800 юань авна. Энэ нь зах зээлийн ханшаар 1 сая орчим төгрөг болдог. Гэтэл дотооддоо нэг малчныг 1 сая төгрөгөөр цалинжуулах боломж байхгүй.

Малчид тэнд ямар орчинд ажиллаж байгааг мэдэх аргагүй, хянах боломжгүй. Хааяа хилийн цаанаас хятад дугаартай утаснаас ярьдаг...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын цагдаагийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

2.5. Малчин эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн онцлог болон мал аж ахуй эрхлэхэд тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл

Малчдын хөдөлмөрийн нөхцөл нь цаг агаар, улирлын шинж байдал, өвс ногооны гарц, бэлчээр зэргээс шалтгаалдаг онцлогтой юм. Харин малчин эмэгтэйчүүдийн хувьд өрхийн хөдөлмөр хуваарилалт, мал аж ахуй эрхлэхэд зарцуулж буй цагаар хөдөлмөрийн нөхцөл, ажил, амралтын цаг нь тооцогдохоор байна.

Комиссын судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдийн өдөр тутамд эрхэлж буй ажил, хөдөлмөрийг дараах байдлаар тодорхойлжээ.

Хүснэгт 2.6. Өдөр тутамд эрхэлж буй ажил, хөдөлмөр

№	Малчин эмэгтэйчүүдийн өдөр тутамдаа эрхэлдэг ажил, хөдөлмөр		Давхардсан тоогоор	Хувь
1.	Мал аж ахуй эрхлэхтэй холбоотой хөдөлмөр	Мал саах, цагаан идээ боловсруулах	343	18.3
2.		Малаа хариулах, услах, эрж хайх	244	13.1
3.		Төл мал угжих, хооллох, өвчтэй мал эмнэх	214	11.4
4.		Малын хашаа хороо барих, цэвэрлэх	198	10.6
5.		Хонь хяргах, ямаа самнах	3	0.2
1.	Ахуйн хүрээн дэх хөдөлмөр	Гэр цэвэрлэх, хоол хийх, хувцас угаах, дээл хувцас оёх	368	19.7
2.		Хүүхэд харах, өндөр настай аав, ээжээ асрах	270	14.5
3.		Ундны ус, түлээ, түлшээ бэлтгэх	227	12.1
Нийт			1,867	100

Малчин эмэгтэйчүүдээс өглөө хэдэн цагт босч, орой хэдэн цагт унтаж амардаг талаар тодруулахад 76.2 хувь нь “4-6 цагт босдог”, 23.5 хувь нь “6-8 цагт босдог”, 0.3 хувь нь “9-10 цагт босдог” гэжээ. Харин 41.3 хувь нь “19-22 цагт унтдаг”, 58.7 хувь нь “22-02 цагт унтдаг” гэж тус тус хариулжээ. Үүнээс үзэхэд малчин эмэгтэйчүүд өдөрт дунджаар 15-20 цагийн хөдөлмөр эрхэлж байна. Мөн тэд хавар, намар, зуны улиралд мал төллөх, сааль сүүний үеэр илүү уртасгасан цагаар ажилладаг талаар ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлагаар хэлж байлаа.

Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс хамаарч, экосистем болон биологийн олон янз байдлын тоо хэмжээ, амьдрах орчны өөрчлөлт нь малчдад томоохон сорилт болж байгаа төдийгүй ахуй амьдрал, мал аж ахуйгаа эрхлэхэд нь нөлөөлөх болжээ.⁷ Ялангуяа зуд, ган, хуурайшилт, бороо, цас, шуурга, үер зэрэг байгалийн үзэгдэл, гамшгийн давтамж нэмэгдэж байгаагаас мал аж ахуй эрхлэхэд учрах хохирлын хэмжээ ихсэхийн сацуу малчид гэмтэж бэртэх, амь нас эрсдэх аюултай байна. 2018-2019

⁷ “Монгол Улсын бэлчээрийн тогтвортой байдал, Малчдын амьжиргаа ба уур амьсгалын өөрчлөлт”, Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яам, Азийн хөгжлийн банкнаас гаргасан эмхэтгэл, УБ, 2014 он.

онд тохиолдсон гамшиг, аюулт үзэгдэл, осолд өртсөн малчдын мэдээлэлтэй танилцахад дараах байдалтай байна.⁸

Хүснэгт 2.7. Гамшиг, аюулт үзэгдэл, осолд өртсөн малчдын статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Он	Аюулт үзэгдэл, ослын тохиолдол	Өртсөн малчид	Хувь	Хорогдсон малын тоо	Учирсан хохирлын хэмжээ (төгрөгөөр)
2018	4,373	304	6.95	1,906.565	467.3 тэрбум
2019	4,990	262	5.25	26,134	35.8 тэрбум

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын улмаас 2018 онд 208 хүн нас барсны 29 нь малчин байсан бөгөөд 12 нь малаа даган төөрч, сураггүй болж, 15 нь үер усны ослоор, 2 нь гал түймрийн улмаас нас баржээ. Харин 2019 онд 203 хүн нас барсны 7 нь малчин байснаас 6 нь малаа даган төөрч сураггүй болж, 1 нь аянганд цохиулж нас баржээ.

Тохиолдол 2.10.

Манайх зуднаар бүх малаа алдаад баруун аймгаас Булган, Эрдэнэтийн залгаа нутагт шилжин ирж, айлд үхэр маллан гэр бүлээрээ туслах малчнаар ажиллахаар болов. Нийт 30 гаруй үнээ маллаж, саадаг, сүүг нь сүүний үйлдвэрт өгдөг учраас өглөө оройдоо үнээгээ саахад дор хаяж 2-3 цаг зарцуулдаг байв. Энэ нутагт бороо орох үед аянга цахилгаан ихтэй.

Нэг удаа үнээ сааж байхад дуу цахилгаантай хүчтэй бороо орлоо. Үнээгээ заавал саахгүй бол нормын сүүг өгч чадахгүй болох учир нөхөртэйгөө хамт үнээгээ саасан. Тэгээд ч харанхуй болох гээд юм юм л давхцаад байсан үе юм. Тэгсэн сүүлийн 2 үнээгээ ивэлгээд сааж байх үеэр хүчтэй аянга бууж, миний бие аянгад өртсөн. Саалийн хувин маань төмөр хувин байсан татсан болов уу гэж боддог. Мөн малын хашаа хороог төмрөөр бэхэлсэн байсан. Ер нь тэгээд хуванцар сав хортой гэхээр нь сааль сүүнд хуванцар сав хэрэглэдэггүй, уг нь модон саалийн хувин байсан бол ийм юм болохгүй ч байсан юм бил үү гээд юм юм л бодогддог.

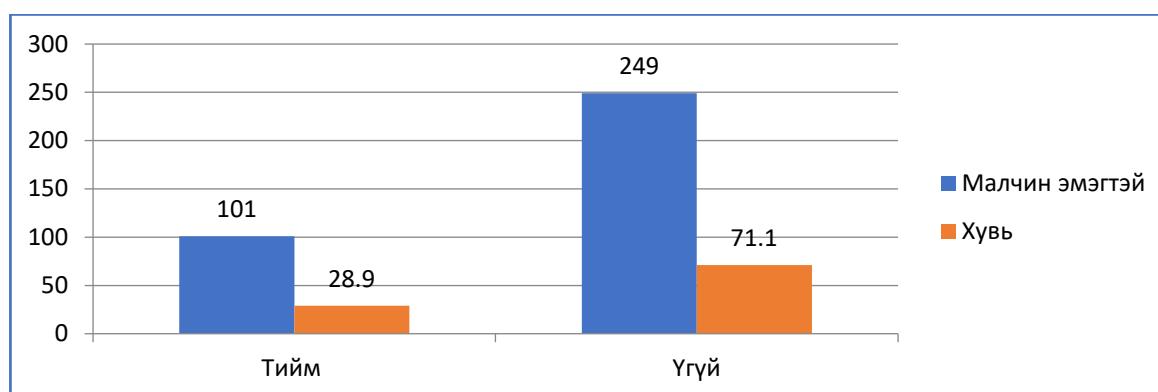
Булганы харьяа нутаг хэдий ч Эрдэнэттэй ойрхон учраас хамгийн ойр газраас манай эзэн тусламж дуудаж авчирсан. Эмнэлгийн тусламж ирэх хооронд намайг шороонд нэлээд удаан булж байлгасан. Бүтэн жил эмчлүүлж, гайгүй болсон ч одоо байнгын эмчилгээ хийлгэх шаардлагатай болсон...

(Орхон аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Малчин эмэгтэйчүүдээс байгаль, цаг агаарын хүндрэлтэй нөхцөлд, мал хариулах үедээ гэмтэл бэртэл авч байсан эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 350 хариулсан байх бөгөөд тэдгээрийн 71.1 хувь гэмтэл бэртэл авч байгаагүй гэсэн бол 28.9 хувь ямар нэгэн байдлаар гэмтэл бэртэл авч байсан гэжээ.

⁸ Онцгой байдлын ерөнхий газрын 2019 оны 11 дүгээр сарын 13-ны өдрийн 6/2612 дугаар албан бичиг, 2019 оны гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын нэгдсэн мэдээлэл: <https://nema.gov.mn/n/94381>

Бүдүүвч 2.13. Гэмтэл бэртэл авсан байдал

Гэмтэл бэртэл авч байгаа тохиолдол, шалтгааныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйдээс 305 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 2.8. Гэмтэж бэртсэн тохиолдол

№	Гэмтэж бэртсэн тохиолдол	Хариулт	Хувь
1.	Малд хазуулах, өшиглүүлэх, гишгүүлсэн	98	32.1
2.	Морь, тэмээ зэргээс унасан	63	20.7
3.	Наршсан	58	19
5.	Гар, хөлийн хуруу, нүүр, чихээ хайрч, хөлдөөсөн	44	14.4
6.	Хальтирч унахдаа гар, хөл, хүзүү толгойгоо гэмтээсэн	41	13.4
7.	Байгалийн гамшигт үзэгдэл болоход гэр нурснаас гэмтсэн	1	0.3
Нийт		305	100

Үүнээс үзэхэд малчин эмэгтэйчүүд мал маллах, байгалийн гамшигт үзэгдлээс болж ямар нэгэн гэмтэл бэртэл авах нь нийтлэг тохиолддог байна.

Малчин эмэгтэйчүүд цаг агаар муудах үед малаа маллан, өөрийн аюулгүй байдлаа хэрхэн хангадаг талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэй дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 2.9. Цаг агаарын хүнд нөхцөлд аюулгүй байдлаа хангаж буй байдал

№	Цаг агаарын хүнд нөхцөл, аюулгүй байдал	Давхардсан тоогоор	Хувь
1.	Дулаан хувцсаа өмсөөд гэр бүлийн хэн нэгэнтэй хамт малд явдаг	210	38.2
2.	Нөхөр малдаа явж, хүүхдээ харж гэртээ үлддэг	177	32.2
3.	Малаа хашиж, цаг агаар сайжрахыг хүлээдэг	160	29.1
4.	Бүл цөөтэй учир явдаггүй	3	0.5
Нийт		550	100

Цаг агаарын хүнд нөхцөлд аюулгүй байдлаа хангахдаа гол төлөв дулаан хувцаслаж, гэр бүлийнхээ хэн нэгэн гишүүнтэй хамт малд явдаг, үр хүүхдээ харах хүнгүй үед нөхөр нь ганцаараа малдаа явах зэргээр зохицуулдаг байна. Үүний зэрэгцээ хүн бүл цөөтэй малчин эмэгтэйчүүд цаг агаар муу үед бага насны хүүхдээ гэртээ үлдээж, малдаа явах тохиолдол олонтаа гардаг ажээ.

Тохиолдол 2.11.

Ам бүл цөөтэй учир өвөл цас ихтэй, цаг агаарын хүнд нөхцөлд мал маллах хүндрэлтэй байдаг. Нэг удаа мал цасан шуурганд уруудаад нөхөр бид хоёр хойноос нь явсан. Ингэхдээ 3 настай хүүгээ гэртээ уяж орхиод, галаа сайн түлээд түгжээд явсан. Тэр шөнөдөө малаа олж чадалгүй хээр хоносон. Хүү гэртээ ганцаараа яаж байгаа бол гэж их санаа зовсон. Аз болоход муу юм болоогүй...

(Өмнөговь аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Малчид мал аж ахуй эрхлэхдээ бэлчээр болон хүн малын ундны усны эх үүсвэрээ харж нүүдэллэдэг. Ундны ус, түлээ түлшээ бэлтгэхэд ямар хүндрэл бэрхшээл тулгарч байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэй 378 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 2.10. Хүндрэл бэрхшээл

№	Ундны ус, түлээ түлшээ бэлтгэхэд тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл	Хариулт	Хувь
1.	Холоос ундны ус, түлээ түлшээ зөөвөрлөдөг	165	43.6
2.	Гол ус, худгаа дагаж нүүдэлдэг учир хүндрэл, бэрхшээл гайгүй	140	37
3.	Ундны ус, түлээ түлшээ зөөх машин тэрэг, ачлагын мал байхгүй	59	16
4.	Түлээ түлшээ худалдаж авдаг, олдоц муу байдаг	8	2.1
5.	Аргал хөрзөн, унасан мод бэлтгэдэг	3	0.7
6.	Эдийн засаг муу байгаагаас түлээ түлш авахад хэцүү байна	2	0.5
7.	Худгийн усны гарц муу, их гүнээс гаргаж авдаг	1	0.2
Нийт		378	100

Судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүд түлшний хэрэглээний хувьд аргал хөрзөн, мод, заг, бургас, үртэс, нүүрс ашигладаг бөгөөд ердийн галлагаатай зуухтай гэжээ. Харин бороо их орж, үеэр буусан жил аргал хөрзөнг үерийн ус хамж урсгадаг учраас түлээ түлшиндээ хэрэглэх боломжгүй болдог байна.

Тохиолдол 2.12.

Манай суманд заг түлшинд хэрэглэхийг хориглосон. Ингээд бидэнд түлээ түлшний асуудал хүндрэлтэй болсон. Одоо суманд нүүрс тээвэрлэн авчрах болсон тул нүүрс худалдан авч түлээ түлшинд хэрэглэж байна...

(Өмнөговь аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйчүүдтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.13.

Би 7 настай хүүтэйгээ хожуулаа амьдардаг. Өнгөрсөн жил ээж минь нас барснаас хойш ганцаараа үлдсэн учраас хүүгээ сургуулиас нь гаргаж хамтдаа байгаа. Ундны усаа авахын тулд 1 талдаа 1 км орчим газар 20 литрийн сав бариад явганаар явдаг. Манайд ус, түлш зөөх унаа, морь байдаггүй...

(Өмнөговь аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Түүнчлэн малчдын амьдрах сууц, орон байр нь улирлын онцлогтой уялдаатай өөрчлөгдөх хандлагатай болсон, мөн малчдын олонх нь сэргээгдэх эрчим хүч ашиглаж байгаа учир энэхүү хэрэглээнд тулгуурлан улирлын онцлогоос үүдэлтэй өөрчлөгдөж буй сууцны онцлогт нь нийцүүлэн дулааны эх үүсвэр, хэрэглээг шийдвэрлэх чиглэлээр тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх нь мод, заг, бургас зэрэг байгалийн түүхий эдийн хэрэглээг бууруулахад эерэг нөлөө үзүүлэх ач холбогдолтой юм.⁹

Байгаль, цаг уурын хүнд нөхцөлөөс гадна нийгэм, соёлын хүчин зүйлстэй холбоотойгоор хот айлаар амьдрах хэв маяг өөрчлөгдөж, туслах малчинтайгаа хоёр гэрээр амьдрах, эсхүл ганц айлаараа амьдрах үзэгдэл нийтлэг болжээ. Үүнээс үүдэн малын хулгай ихсэх, хүчирхийлэл, дарамтад өртөх, амь насаа алдах зэрэг сөрөг үр дагавар гарах болсон бөгөөд ялангуяа ам бүл цөөн өрх толгойлсон малчин эмэгтэйчүүд малаа хулгайд алдах, бэлгийн хүчирхийлэлд өртөх болжээ.

Тохиолдол 2.14.

Малчид малаа хулгайд их алддаг боллоо. Хулгайч ихэвчлэн өрх толгойлсон эмэгтэй, өндөр настан, хүн хүч муутай айлуудыг судалж, малыг нь хулгайлдаг. Яагаад гэвэл тэд тэр болгон малынхаа араас эрэл хайгуул болж хөөцөлдөж чаддаггүй. Одоогийн Эрүүгийн хуулиар 24-өөс дээш тооны бог мал хулгайлсан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Харин бага тооны мал хулгайлсан бол баривчлах юм уу торгох ялаар шийтгэх зохицуулалттай болохоор малыг 5-10 тоогоор хулгайлах нарийн аргад шилжсэн. Үүнээс болж малчид малаа цувуулж алдсаар 40-50 малтай үлдэж байгаа тохиолдол бий. Иймд энэ хуулийг эргэн харах зайлшгүй шаардлагатай байна...

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.15.

Энэ жил өрх толгойлсон хоёр малчин эмэгтэй нас барсан. Нэг нь малдаа өвс өгч байгаад нас барсан, нөгөөх нь гэртээ нас барсан байдалтайгаар олдсон. Тэдний аль аль нь ганц бие эмэгтэй малчид байсан...

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчидтай хийсэн ярилцлагаас)

Байгалийн гамшгаас гадна хүний буруутай үйл ажиллагаа, малчдын хувийн бэлтгэл, бэлчээрийн даац алдагдаж нөөц хүрэлцэхгүй байгаа, малын өвчин, мал эмнэлгийн үйлчилгээ, мал сүргийн бүтцийн зохистой харилцаа алдагдсан, малын чанар чансаа муудсан зэрэг хүчин зүйл нь малын өсөлт, хорогдолтод сөрөг нөлөөтэй байна.

⁹ “Малчдын аж байдлын судалгаа” Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яамны дэргэдэх Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт, УБ, 2018 он.

Монгол Улс 111 сая га бэлчээр, 1.7 сая га хадлангийн талбай бүхий нийт 112.7 сая га газартай. Нийт малын тоо 2018 оны эцэст 66.5 сая толгойд хүрсэн бөгөөд хангайн болон хээрийн бүсийн бэлчээрт хамгийн их сөрөг нөлөө үзүүлдэг ямааны тоо нийт малын 40.8 хувийг эзэлж байна. Түүнчлэн малын тоо толгой 1990 оноос хойш 2.5 дахин өссөн нь бэлчээрийн доройтол үүсэх үндсэн нөхцөл болж байна. Бэлчээрийн доройтол, цөлжилтийн нэг шалтгаан нь малчид нийтийн нөөц бэлчээрийг зохицуулалтгүй, хэт ашиглаж байгаа явдал бөгөөд цөлжилтийг улам эрчимжүүлж байна. Байгаль орчин, уур амьсгал, нийгмийн голлох хүчин зүйлийн хүрээнд хийсэн үнэлгээгээр 2016 оны төлөв байдлаар нийт нутаг дэвсгэрийн 76.8 хувь нь цөлжилт, газрын доройтолд өртөөд байгаа бөгөөд үүнээс хүчтэй, нэн хүчтэй зэрэглэлээр доройтсон газар 22.9 хувийг эзэлж байна. Газрын доройтол илэрсэн нийт нутаг дэвсгэрийн 49 хувийг хүний болон малын тоо толгой, үлдсэн 51 хувь нь байгалийн хүчин зүйлсээс болж доройтож байна.¹⁰

Тохиолдол 2.16.

Аймгийн төвийн сумдад мал аж ахуйтэй холбоотой нэг зовлон байдаг. Тэр нь бол бэлчээр, газар нутгийн асуудал. Манай сумын малчид хил залгаа сумдын нутагт малаа маллаж байна. Нэг ёсондоо харьяаллаараа манай сумынх боловч өөр сумын нутагт малаа маллаад амьдарч байна.

Төрийн захиргааны байгууллагын түвшинд олон жил нутаг усандаа малаа маллаад ирчихсэн хүмүүсийг хөөж туухгүй байхаар харилцан тохиролцоод л явж байна. Хилийн цэс тогтоох асуудал процесс нь их төвөгтэй. Малчдаасаа саналаа авдаг, санал нь нэгтгэгдээд сумын хурал энэ тэрээр явдаг. Тэрийгээ Засгийн газарт өргөн барьдаг. Ингээд УИХ руу орж сумын хилийн цэсийг тогтоодог хуультай. Өнөөдөр нэг сумын нутагт газар нутгаа өгье гэж нөгөө сумын малчин санал гаргахгүй нь ойлгомжтой. Энэ зөвхөн манайх гэлтгүй аймгийн төвийн бүх сумдад үүсдэг асуудал...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчидтай хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.17.

Бэлчээрийн даац хэтрэлт асуудал болж байна. Малын хөлийн татвар төлдөг болж байх малаа зөв зохистой хэмжээнд нь өсгөснөөр бэлчээрийн даац хэтэрч байгаа байдлыг зогсоох хэрэгтэй байна...

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.18.

Манай суманд бэлчээрийн хомсдол ихсэж, чийгшил жилээс жилд буурч байна. Сүргийн бүтэц буюу малын тоо толгой, ялангуяа ямаан сүргийн тоо ихсэж байгаа нь байгаль экологи доройтуулж, бэлчээр сэргэх боломжгүй болгож байна. Тус сум нь 60 гаруй мянгат малчинтай бөгөөд мянгат малчин бүр туслах малчинтай байдаг...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын удирдлагуудтай хийсэн ярилцлагаас)

Монгол Улсын хувьд тулгамдаж буй экологийн бүлэг асуудал нь цөлжилт, газрын доройтол юм. Иймд бэлчээр ашигласны татвар оногдуулах, малын тоо толгойг зохистой хязгаарт барих, ялангуяа бэлчээрт халтай ямаан сүргийн тоо толгойг

¹⁰ Монгол орны байгаль орчны төлөв байдлын тайлан 2017-2018 он, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, УБ, 2019 он.

хязгаарлах мөн бэлчээрийг сэлгэн ашиглах, отор нүүдлийн зохицуулалтыг хийх шаардлагатай байна.

Мөн мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлд гарч байгаа өсөлт нь малын тооноос хамаарч байгаа бөгөөд цаашид нэг малын ашиг шим, чанарын үзүүлэлтэд анхаарлаа хандуулж, энэ чиглэлээр тодорхой арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм. Ялангуяа малыг чанаржуулахад чиглэсэн үржлийн бодлогыг эрчимтэй явуулах, малчдын хөдөлмөрийг хоршуулах, бэлчээрийг усжуулахад чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай юм.

Мөн малчин эмэгтэйчүүд ямар хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхагдаж байгаа талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 88 нь буюу 21.7 хувь малчин гэдгээрээ ямар нэгэн ялгаварлан гадуурхалтад өртдөг гэжээ. Ямар төрлийн ялгаварлан гадуурхалтад өртөж байгаагаа нээлттэй санал асуулгын хариулт болон бүлгийн болон ганцаарчилсан ярилцлагаар дараах асуудлуудыг хөндсөн байна. Үүнд:

- “Малчин эмэгтэйчүүдийг улс аймгийн чанартай уулзалт, зөвлөгөөн чуулганд оролцуулахгүй үлдээдэг. Мянгат малчин, улс аймаг, сумын сайн малчин шалгаруулах, алдаршуулах болохоор нөхрүүд нь шагнал, нэр алдар хүндийг хүртээд эхнэрүүд юу ч үгүй үлддэг. Гэтэл малчин эмэгтэйн мал аж ахуйн ажлаас гадна, үр хүүхдээ өсгөх, гэр ахуйн ажил гээд ар гэрийнхээ бүх ажлыг хариуцаж, амьдрал ахуйгаа зохицуулан, мал аж ахуй эрхэлж байна. Иймээс малчин эмэгтэйчүүдийг нөхөрүүдтэй нь адилхан алдаршуулж урамшуулан хүйсээр нь ялгаварлан гадуурхахгүй байх хэрэгтэй.”
- “Төрийн үйлчилгээний мэдээлэл сурталчилгааны хүртээмж хангалтгүй, өөрийн биеэр очиж төрийн үйлчилгээг авах хэрэгтэй болоход мал аж ахуйн ажлаас болоод тэр бүр зав гардаггүй. Ялангуяа боловсрол, эрүүл мэнд, халамж зэрэг төрийн үйлчилгээг авахад малчин гэдгээрээ ялгаварлан гадуурхагдаж байна. Мөн малчны хүүхэд гэдгээрээ үр хүүхдүүд илүү их ялгаварлал, дарамтад өртөж байна. Ер нь малчид бид орхигдсон бүлэг болж байгаад анхаарах шаардлагатай.”
- “Суманд уулзалт хийхээр ирсэн төрийн байгууллагын өндөр албан тушаалтан болон судалгаа, санал авахаар ирсэн хүмүүс, малчид бидэнтэй тэр бүр уулздаггүй. Ямар нэгэн намын шугамаар ирээд дарга нартай уулзаад явчихдаг. Шалгалтаар ирчихээд юу шалгасан, ямар мэдээлэл судалгаа авсан зэрэг бүгд ил тод биш, тодорхойгүй таавар төдий л болж үлддэг. Сүүлд нь хий хоосон амьдралд буугаагүй дүгнэлт, шийдвэр гарч байна.”
- “Сумын ЗДТГ, эрүүл мэндийн төв зэрэгт сумын удирдлагуудын төрөл садангууд ажилладаг болохоор гомдол мэдээлэл өгөөд тэр бүр нааштай шийдэгдэхгүй. Ийм байхад бид чанартай төрийн үйлчилгээг авдаг, бидний санал бодол төрийн бодлого шийдвэрт тусдаг гэж ярих ямар ч нөхцөл алга. Төрийн үйлчилгээний мэдээлэл хүртээмж, ил тод байдлыг сайжруулах шаардлагатай.”
- “Малчин эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг хөхиүлэн дэмжих урамшууллын тогтолцоог бий болгох амрах, сувилуулах нөхцөлийг бүрдүүлэх, болон нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлүүлэх, багасгах, шимтгэл төлөлтийн хугацааг ноос ноолуур, мал нядалгааны үе зэрэгтэй уялдуулан төлөх боломжийг бүрдүүлэх, түүнчлэн төрийн үйлчилгээг тогтмол хүртээмжтэй хүргэх

явуулын үйлчилгээг бий болгох зэргээр төрийн бодлого үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.”

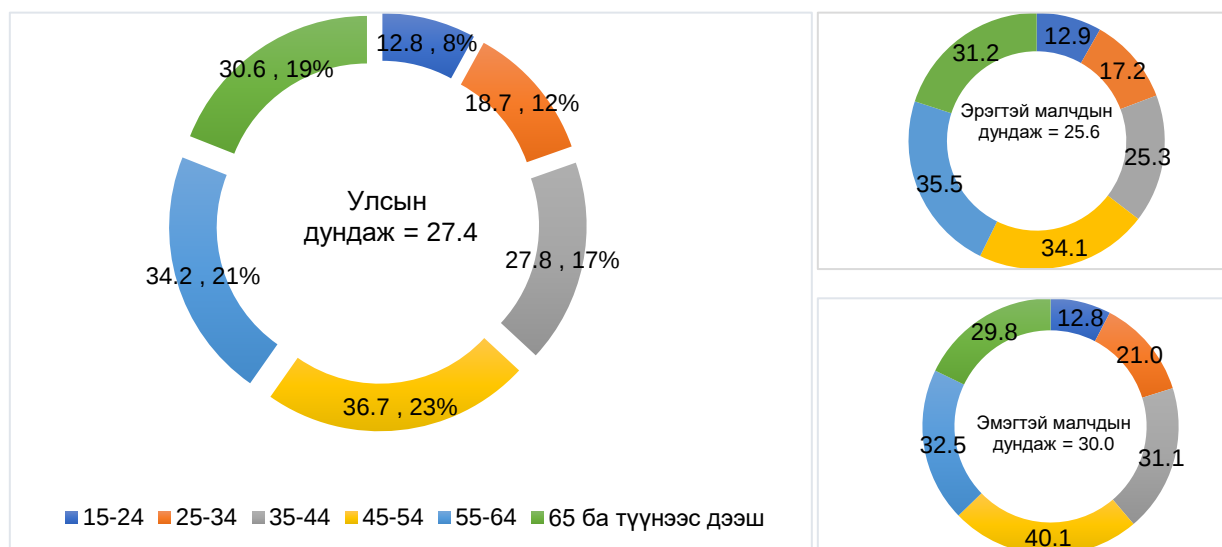
Үндэсний статистикийн хорооны “Ажиллах хүчний судалгаа”-гаар 2019 онд Монгол Улсад нийт 1,146,162 ажиллагчид байна.

Хүснэгт 2.11. Нийгмийн даатгалд хамрагдсан даатгуулагчдын статистик мэдээлэл (2019 он)

Ангилал	Нийт	Хүйс			
		Эрэгтэй		Эмэгтэй	
		хүн	хувь	хүн	хувь
Нийт ажиллагчид	1.146,162	606,814	55.6	539,348	44.3
Албан журмын даатгуулагчид	813,744	416,338	51.2	397,406	48.8
Сайн дурын даатгуулагчид	188,212	69,196	36.8	119,016	63.2
Нийт малчид	285,482	166,368	58.3	119,114	41.7
Нийгмийн даатгал төлдөг малчид	78,227	42,513	54.3	35,714	45.7

2019 оны байдлаар нийт малчдын 27.4 хувь нь буюу 78,227 малчин нийгмийн даатгалд хамрагджээ. Тэдний 42,513 нь буюу 54.3 хувь нь эрэгтэй, 35,714 нь буюу 45.7 хувь нь эмэгтэй малчид байна. Нийгмийн даатгалын ерөнхий газраас эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын 75.7 хувь нь нийгмийн даатгалд даатгуулсан, харин даатгалд хамрагдах ёстой үлдсэн 25 орчим хувийн олонхийг малчид¹¹ эзэлж, нийгмийн даатгалд хамрагдалт тааруу байна гэжээ.¹²

Бүдүүвч 2.14. Малчдын нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал насны бүлэг (2019 он, хувиар)

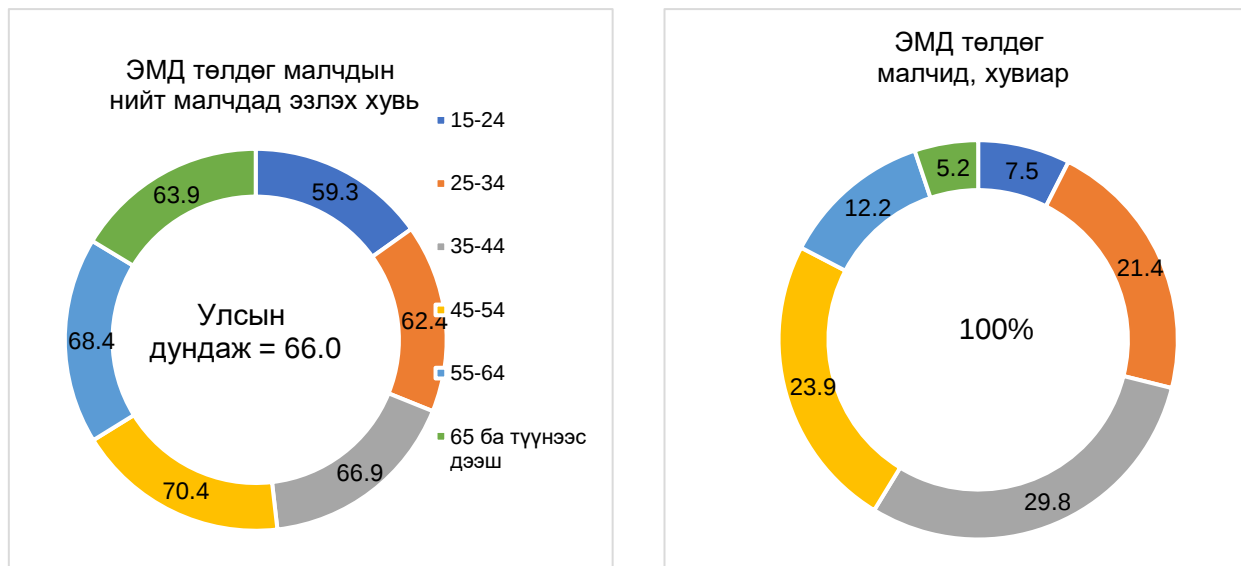

¹¹ Нийгмийн даатгалын сайн дурын даатгалд ажил олгогчтой хөдөлмөрийн гэрээ, ажил гүйцэтгэх гэрээ болон хөлсөөр ажиллах гэрээ байгуулан ажиллаж байгаагаас бусад иргэн нийгмийн даатгалын сайн дурын хэлбэрт хамрагдаж болно. Үүнд: малчин, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, газар тариалан эрхлэгч, бичил уурхай эрхлэгч, чөлөөт уран бүтээлч, тодорхой хөдөлмөр эрхлээгүй иргэн, гадаад улсад ажиллаж, амьдарч буй иргэн, оюутан суралцагч, бусад иргэн хамаарна. Сайн дурын даатгуулагч нь сар бүр өөрийн мэдүүлсэн орлогоосоо 11,5 хувь тэтгэврийн даатгалд, 1 хувь тэтгэмжийн даатгалд, 1 хувь үйлдвэрийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалд нийт 13,5 хувиар шимтгэл төлнө.

¹² Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын мэдээллээс, 2020 он. <http://www.ndaatgal.mn/v1/view/1202>

Эрүүл мэндийн даатгалд 2019 онд нийт малчдын 188,545 нь буюу 66 хувь нь хамрагдсан байна. Тэдний 103,128 нь буюу 54.7 хувь нь эрэгтэй, 85,417 нь буюу 45.3 хувь нь эмэгтэй малчид байна. Нийт эрэгтэй малчдын 62 хувь, эмэгтэй малчдын 71.7 хувь нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагддаг байгаа нь эмэгтэйчүүд эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдах нь эрэгтэйчүүдээс 9.7 пунктээр илүү байна.¹³

Бүдүүвч 2.15. Малчдын эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал насны бүлэг (2019 он, хувиар)

Малчин эмэгтэйчүүд нийгмийн даатгалд хамрагдаж чадахгүй байгаа шалтгаанаа орлого хүрэлцдэггүй, бэлэн мөнгөгүй, мөн газар зүйн хувьд алсмагдал, мал хариулах хүн хүч цөөнтэйгөөс сумын төв орж, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх боломжгүй байдгаар тайлбарлажээ. Харин залуу малчдаас нийгмийн даатгалд хамрагдахгүй байгаа шалтгааныг тодруулахад ач холбогдлыг нь мэдэхгүй, шимтгэл төлөх сонирхол багатай, энэ талаар тогтмол мэдээлэл авч чаддаггүй гэжээ.

Монгол Улсын Их Хурлаас 2017 онд Малчин, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчийн тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлүүлэх тухай хуулийг баталснаар тус хууль 2020 оноос хэрэгжиж эхэллээ. Мөн Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд орсон 2017 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр малчнаар ажиллаж, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн нэг жилийг нэг жил хоёр сараар шимтгэл төлж ажилласан хугацаагаар тооцож байгааг 2020 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн нэг жилийг нэг жил зургаан сараар тооцохоор болсон билээ.

Дээрх нэмэлт, өөрчлөлтөөр малчнаар ажиллаж тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлсөн даатгуулагчийн өндөр насны тэтгэврийн насыг 5 жилээр наашлуулж, 2018 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн 55 нас хүрсэн, 20-иос доошгүй жил ажилласан, үүнээс 15-аас доошгүй жилд нь малчнаар ажиллаж, тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлсөн эрэгтэй; 50 нас хүрсэн, нийт 20-иос доошгүй жил ажилласан, үүнээс 12 жил 6 сараас доошгүй жил малчнаар ажиллаж тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлсөн эмэгтэй тус тус өндөр насны тэтгэврээ тогтоолгох эрхтэй болжээ. Гэтэл судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдийн олонх нь эдгээр

¹³ Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn, “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга” урьдчилсан мэдээ, 2020 он.

хуулийн талаар тодорхой мэдээлэлгүй, тэтгэврээ тогтоолгоход хүндрэл чирэгдэлтэй байгаа болон нийгмийн даатгалд хамрагдаж чадахгүй байгаа талаар хэлж байв.

Тохиолдол 2.19.

Би 50 нас хүрээд малчнаар тэтгэвэрт гарах гэтэл ажилласан жил нь хүрэхгүй байна гээд тогтоож өгөөгүй. Уг нь 1990 оноос хойш тогтмол мал маллаж байгаа юм. 1993-1994 онд ажилласан жил тасарсан байсныг архивын лавлагаа мэдээлэл авч, мөн 1990-2000 оны ажилласан жилийг нөхөн тооцуулсан. Гэтэл малчин гэдгээ тодорхойлуулах шаардлага тавиад бичиг баримтыг хүлээж авахгүй, тодорхой зөвлөгөө мэдээлэл өгөхгүй байгаа тул танайд хандаж байна. Ямар бичиг баримт цуглуулж, малчин гэдгээ хэрхэн тодорхойлуулах талаар зөвлөгөө өгнө үү...

(Завхан аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйд Комиссоос өгсөн хууль зүйн зөвлөгөөний тэмдэглэлээс)

Тохиолдол 2.20.

Малчин эмэгтэйчүүд 50 нас хүрээд тэтгэвэрт гардаг. Хуульд сүүлийн 15 жилд мал малласан байх, нийгмийн даатгалаа төлсөн байх гэсэн шаардлага байдаг. Гэтэл насаараа мал малласан, урьд нь нийгмийн даатгалаа төлөөгүй хүмүүс үүнээс хоцорч байна...

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчидтай хийсэн ярилцлагаас)

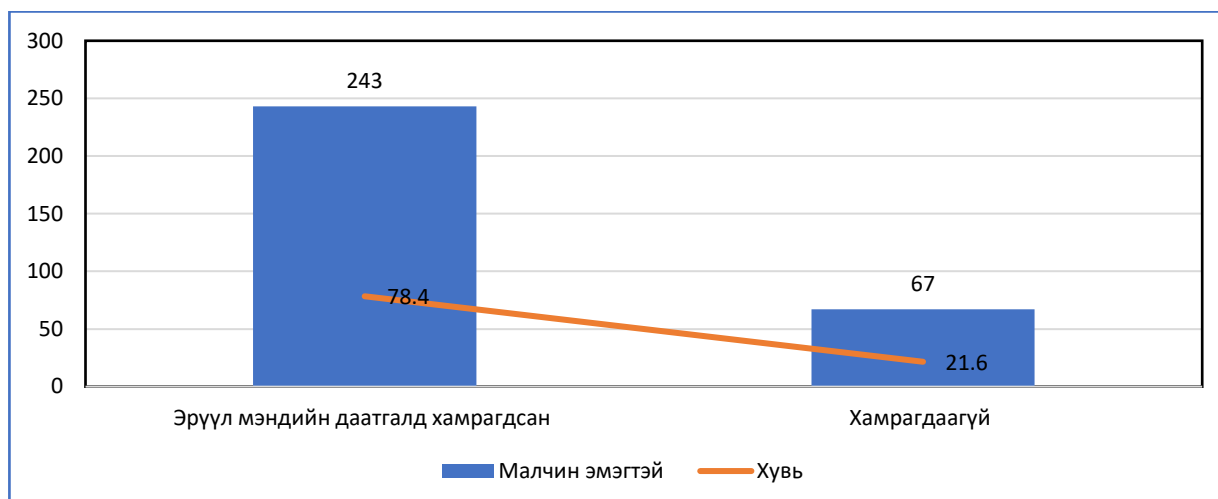
Тохиолдол 2.21.

Хөдөө, орон нутгийн залуучууд нийгмийн даатгал төлөхөд хүндрэлтэй байна. Ажлын байр байхгүй, тогтмол орлогогүй, ноос ноолуурын цагаар л мөнгөтэй золгодог. Энэ үед л төлөх боломжтой байдаг...

(Өмнөговь аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйчүүдтэй хийсэн ярилцлагаас)

Эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйдээс 310 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 78.4 хувь нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан гэсэн бол 21.6 хувь хамрагдаагүй гэжээ.

Бүдүүвч 2.16. Эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байдал

Эрүүл мэндийн даатгалаараа ямар төрлийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авч байсан талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйдээс 241 дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 2.12. Эрүүл мэндийн даатгалаар авсан тусламж үйлчилгээ

№	Эрүүл мэндийн даатгалаар авсан тусламж үйлчилгээ	Хариулт	Хувь
1.	Эмнэлэгт үзүүлэх, хэвтэх	151	62.7
2.	Авч байгаагүй	44	18.3
3.	Эм тариа авах	37	15.3
4.	Сувилалд эмчлүүлэх	6	2.5
5.	Мэдэхгүй	3	1.2
Нийт		241	100

Малчдын дунд нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэл төлөх журам, түүнээс хүртэх үр ашгийн талаар мэдлэг, мэдээлэл хомс байгаа тул энэ чиглэлээр сурталчилгаа нөлөөллийн олон талт ажлыг зохион байгуулах шаардлагатай байна. Тэдний амьжиргааны түвшин ялгаатай, өрхийн орлого нь малын тоо толгойноос голчлон хамаарч байгаа тул эдгээр даатгалд хамруулах зорилгоор шимтгэл төлөх уян хатан зохицуулалт, урамшууллын механизмыг нэвтрүүлэх нь зөв юм.

2.6. Туслах малчны хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой зарим асуудал

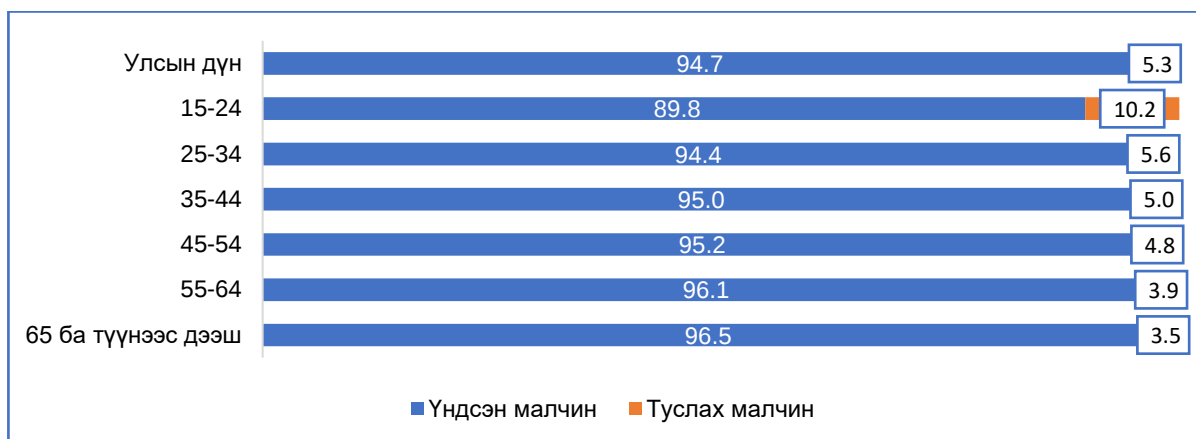
Нийт 285,482 малчны 270,304 нь буюу 94.7 хувь нь үндсэн малчин, 15,178 нь буюу 5.3 хувь нь туслах малчин байна.¹⁴

Хүснэгт 2.13. Үндсэн болон туслах малчдын харьцуулсан үзүүлэлт (2019 он)

Насны бүлгээр	Нийт	Харьцуулсан үзүүлэлт				Дүнд эзлэх хувь	
		Үндсэн малчин	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Туслах малчин	Үндсэн малчин	Туслах малчин
Нийт	285,482	270,304	162,795	107,509	15,178	100	100
15-24	23,776	21,340	15,068	6,272	2,436	7.9	16
25-34	64,693	61,052	37,867	23,185	3,641	22.6	24
35-44	84,134	79,948	47,133	32,815	4,186	29.6	27.6
45-54	64,006	60,947	36,108	24,839	3,059	22.5	20.2
55-64	33,680	32,352	18,880	13,472	1,328	12	8.7
65 ↑	15,193	14,665	7,739	6,926	528	5.4	3.5

¹⁴ Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn, “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга”, урьдчилсан мэдээ 2020 он.

Бүдүүвч 2.17. Үндсэн болон туслах малчдын харьцуулалт (2019 он, хувиар)

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдийн 3 хувь нь туслах малчнаар ажилладаг, туслах малчин өрхийн гишүүн байв. Туслах малчнаар өрхийн амьжиргаагаа залгуулж буй малчин эмэгтэйчүүдэд цалин хөлс, хөдөлмөрийн үнэлэмжтэй холбоотой саад бэрхшээл тулгардаг талаар тэд дурдаж байв. Тухайлбал малчин айл туслах малчин авч ажиллуулахдаа гэрээ байгуулдаггүй, цалин хөлсийг бэлэн мөнгөөр өгдөггүй, оронд нь талх, гурил, элсэн чихэр, будаа зэрэг хүнсний бүтээгдэхүүн эсвэл мал өгөх нь нийтлэг ажээ. Түүнчлэн хөдөлмөрийг нь үнэгүйдүүлэх, дарамтлах тохиолдлын талаар ярьж байв.

Тохиолдол 2.22.

Туслах малчны хөдөлмөр үнэгүйдэж байна. Малчин айлууд туслах малчин авч ажиллуулахдаа гэрээ хийдэггүй, цалин хөлсийг 500-600 мянган төгрөг өгөхөөр амаар тохиролцдог хэдий ч цалинг нь бэлэн мөнгөөр өгөх нь ховор, элсэн чихэр, талх, гурил, будаагаар тооцдог. Олон малтай айл өрхүүд хамаатан садангаараа малаа маллуулж, туслах малчнаа гэр бүлтэй дарамтлах, хөдөлмөрийг нь үнэгүй шахам мөлжиж байна. Мөн хүүхдээр нь хурдан морины унуулах, зодох зэрэг асуудал гарч байна...

(Өмнөговь аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.23.

Манайх ам бүл 8, нөхөр 6 хүүхэдтэйгээ амьдардаг. Өөрийн малгүй, айлын 160 толгой үхэр маллаж, туслах малчнаар ажилласан. Гэр бүлээрээ ажиллаад сард 250,000-300,000 төгрөгийн цалин авдаг. Нөхөр болон 2 хүүхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй тул ганцаараа мал маллаж, сааль сүүгээ боловсруулах ажил хийж гэр бүлээ тэжээхэд хүнд байна. 4 ханатай гэр маань их муудсан, салхи шуурганд нурахад бэлэн...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.24.

Бид сумын төвөөсөө 20 гаруй километр зайтай нутагладаг. Гэр бүлээрээ туслах малчнаар ажиллаад сард 250,000 төгрөгийн цалинтай. Энэ цалингаар гэр бүлийнхээ наад захын хэрэгцээг хангаж хүргэхгүй байна. Сум орж дэлгүүрээс хүнс, ахуйн хэрэгцээний зүйлсээ авахдаа тухайн сарынхаа цалинг өмнөх сарынхаа өрөнд суутгаж, өрнөөс өрний хооронд амьдарч байна. Дэлгүүрээс хүнс, ахуйн хэрэгцээний зүйлсээ тэмдэглүүлж, зээлээр авдаг учир нэмэгдэл үнээр бодож тооцдог.

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.25.

Туслах малчин авна гэсэн зарын дагуу нөхөр маань ажилд ороод сүүлдээ нөгөө малчин айлдаа хүргэн болсон. Хамт яваагүйгээс ийм байдал үүссэн. Одоо би 3 хүүхэдтэй өрх толгойлсон эмэгтэй болсон...

(Баянхонгор аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 2.26.

Туслах малчид дунджаар 5-6 ам бүлтэй өрхийн гишүүд байна. Тэд сардаа 300,000-400,000 орчим төгрөгийн цалинтай байна...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын багийн Засаг даргатай хийсэн ярилцлагаас)

Цаашид Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай, Хөдөлмөрийн тухай болон холбогдох хууль тогтоомжид туслах малчны нэр томъёог тодорхойлох, туслах малчинтай хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах, цалин хөлсийг мөнгөөр төлөхтэй холбоотой зохицуулалтыг тусгах шаардлагатай байна.

БҮЛЭГ 3. МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ХҮЧИРХИЙЛЛЭЭС АНГИД БАЙХ ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

3.1. Олон улсын болон үндэсний эрх зүйн зохицуулалт

Хүний эрхийн олон улсын хэм хэмжээнд хүн бүр амьдарч буй орчин, гэр бүлдээ айх аюулгүй, аливаа хүчирхийлэл, дарамтаас ангид байх эрхийг баталгаажуулсан болно. Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцын 1 дүгээр зүйлд “Энэхүү конвенцын зорилгоор эмэгтэйчүүдийг ялгаварлах гэсэн нэр томъёо нь гэрлэлтийн байдлаас үл хамаарч эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийн тэгш эрхийн үндсэн дээр улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёл, иргэний болон аливаа бусад салбарт эмэгтэйчүүдийн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хүлээн зөвшөөрөх, эдлүүлэх, хэрэгжүүлэхэд саад хийх, эсхүл үгүйсгэх үр дагавар, эсхүл зорилго бүхий ялгаварлах, үгүйсгэх гадуурхах буюу хязгаарлахыг хэлнэ” гэж заажээ.

Үүнийг Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах хорооны 1992 оны 19 дүгээр Ерөнхий зөвлөмжид эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл ба ялгаварлан гадуурхах явдлын хоорондын харилцаа холбоог тодотгон, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл нь жендэрт суурилсан ялгаварлан гадуурхалтын хэлбэрийг бий болгодог, ялгаварлан гадуурхалт нь энэ төрлийн хүчирхийлийн гол шалтгаан болно гэж тайлбарласан байна. Тус Ерөнхий зөвлөмжид эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл нь хүйсэд тулгуурласан, эрэгтэйчүүдтэй адил тэгш эрх, эрх чөлөө эдлэх эмэгтэйчүүдийн боломжийг ноцтойгоор хязгаарлаж байгаа ялгаварлан гадуурхалтын хэлбэр мөн бөгөөд үүнд бие махбод, сэтгэл санаа, бэлгийн хор уршигт хүргэж буй үйлдэл, эсвэл аюул заналхийлэл, зовлон шаналгаа учруулан, хүний эрх, эрх чөлөөг бусад байдлаар хязгаарлах аливаа үйлдэл, эс үйлдэхүй хамаардаг гэж тодорхойлжээ.¹⁵

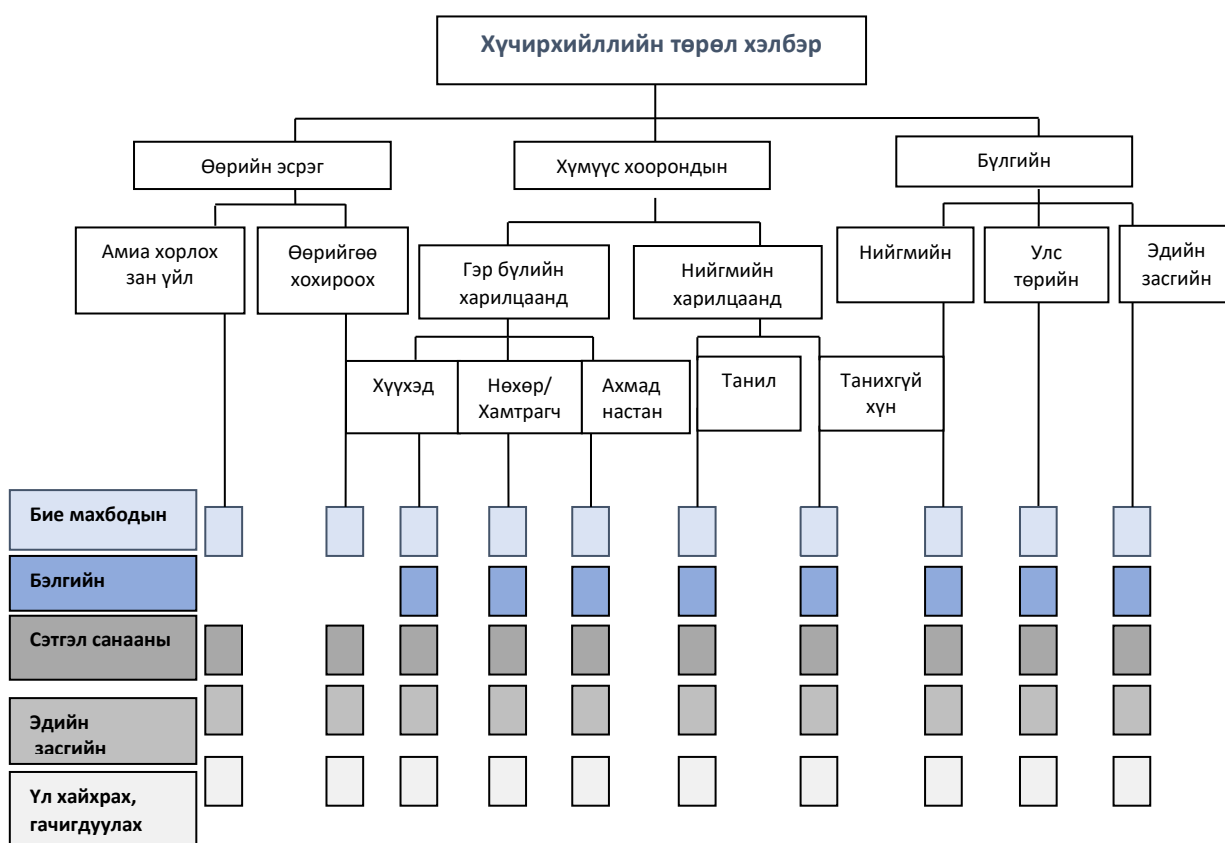
Хүчирхийлэл нь хэн нэгний амьдрал, эрх ашиг, эрүүл мэнд, амь нас, эрх чөлөөний эсрэг зорилго, ухамсартайгаар явуулж буй үйл ажиллагаа юм. Энэ нь хэн нэгэн хүн эсхүл хүмүүсийн эсрэг чиглэх бөгөөд амь насыг нь хохироох, хэвийн хөгжилд нь саад болох, бие махбод, сэтгэл санааны гэмтэл учруулах эрсдэлтэй байдлаар биеийн хүч юмуу эрх мэдлийг санаатайгаар ашиглах, түүнчлэн ашиглахаар заналхийлэх үйлдэл эс үйлдэхүйгээр илэрдэг болно.

Хүчирхийллийг үйлдсэн нөхцөл байдлаас нь хамааруулан дараах байдлаар ангилдаг.¹⁶

¹⁵ Хүний эрхийн конвенцуудын хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжүүдийн эмхэтгэл, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөр, УБ, 2004 он.

¹⁶ Круг Э (Krug E), Далберг Л (Dahlberg L), Мерси Ж (Mercy J), Зви А (Zwi A), Лозано Р (Lozano R). Хүчирхийлэл ба эрүүл мэндийн асуудлаарх дэлхийн тайлан (World report on violence and health). Женев хот: Дэлхийн Эрүүл мэндийн Байгууллага; 2002.

Бүдүүвч 3.1. Хүчирхийллийн төрөл хэлбэр

Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь хүүхэдтэй зүй бус харьцах, бэлгийн хамтрагчийн хүчирхийлэл, ахмад настны эсрэг хүчирхийлэл зэргийг багтаасан өргөн хүрээний ойлголт бөгөөд хохирогчийн ихэнх нь охид, эмэгтэйчүүд байдаг учраас дэлхийн олон орны мэргэжилтэн, судлаачид гэр бүлийн хүчирхийлэл нь эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхалтын нэг хэлбэр, гэмт хэрэг төдийгүй хүний эрхийн ноцтой зөрчил гэж үздэг. Гэр бүлийн хүчирхийллийн хувьд шууд өртсөн хохирогчоос гадна гэр бүлийн бусад гишүүд хохирох, гэр бүлийн хүчирхийллийн сэтгэл санааны, бие махбодын, эдийн засгийн, бэлгийн хүчирхийлэл гэсэн хэлбэрүүд давхар байнгын давтагдан үйлдэгдэж, удаан хугацааны турш далд оршдог зэрэг онцлогтой.

Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь гэр бүлийн гишүүний хэн нэгэн нөгөөгөө хүч, эрх мэдлээр далайлгаж, эрхшээлдээ оруулах зорилгоор хяналтаа тогтоон, өөрийн хамааралд оруулж буй тэгш бус харилцаа бөгөөд энэ нь нэг удаагийн санаандгүй үйлдэл бус, дахин давтагдах, даамжрах шинжтэйгээрээ бусад хэлбэрийн хүчирхийллээс ялгардаг юм.

Мөн гэр бүлийн хүчирхийлэл нь жендэрийн ялгаатай үнэлэмж буюу эцгийн эрхт ёс, соёл иргэншил дэх эмэгтэйчүүдийг өмч мэт үзэх хандлага, эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүдийн хоорондын тэгш бус харилцаа, эрхийн тэнцвэргүй байдлаас үүдэлтэй болохыг олон улсын жендэр судлалын бүтээлүүдэд тодорхойлон дурдсан байна.¹⁷

¹⁷ Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн бүх хэлбэрийн талаарх гүнзгийрүүлсэн судалгаа”, НҮБ-ын Ерөнхий Асамблей, 2007 он

Жендэрт суурилсан хүчирхийллээс үүдэн хүний амьд явах, эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцах буюу шийтгэхгүй байх, халдашгүй чөлөөтэй байх, аюулгүй байх, хуулийн дагуу эрх тэгш хамгаалагдах, гэр бүлийн дотор эрх тэгш байх, бие махбодь болон оюун санааны эрүүл мэндийн боломжит дээд стандартыг эдлэх, хөдөлмөрийн боломжит болон таатай нөхцөлөөр хангагдах зэрэг эрх давхар зөрчигдөх нөхцөл бий болдог байна.¹⁸

Монгол Улс 2004 оны Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийг 2016 онд шинэчлэн батлахдаа хүний сэтгэл санаанд дарамт учруулах, эдийн засаг, бэлгийн эрх чөлөө, бие махбодод халдсан үйлдэл, эс үйлдэхгүйг “гэр бүлийн хүчирхийлэл”¹⁹ хэмээн тодорхойлж, иргэний эрх зүйн маргаан бус гэмт хэрэг, зөрчилд тооцож, хуульд хуулийн үйлчлэлд дараах этгээдийг²⁰ хамааруулахаар заажээ. Үүнд:

Гэр бүлд хамт амьдарч байгаа	•Эхнэр, нөхөр, гэр бүлийн бусад гишүүн •Хамтран амьдрагч •Асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, тэдгээрийн асран хамгаалалтад байгаа хүн •Тухайн гэр бүлд хамт амьдарч байгаа хүн
Тусдаа амьдарч байгаа	•Төрүүлсэн, үрчлэн авсан хүүхэд •Төрсөн, үрчлэн авсан эцэг, эх, ах, эгч, дүү
Гэр бүлийн харилцаатай байсан	•Гэрлэлтээ цуцлуулсан эхнэр, нөхөр •Хамтран амьдарч байсан хүн •Хамтран амьдарч байгаагүй ч гэр бүлийн харилцаатай байсан хүн •Дундаасаа хүүхэдтэй хүн

Хуулийн шинэчилсэн найруулга нь гэр бүлийн хүчирхийллийг илрүүлэх, таслан зогсоох, хохирогч, түүний гэр бүлийн бусад гишүүний амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хамгаалах, тэдэнд үйлчилгээ үзүүлэх, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх тогтолцоо, үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг тогтооход чиглэсэн бөгөөд дараах гол өөрчлөлтүүд орсон байна.

¹⁸ Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах хорооны 1992 оны 19 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж

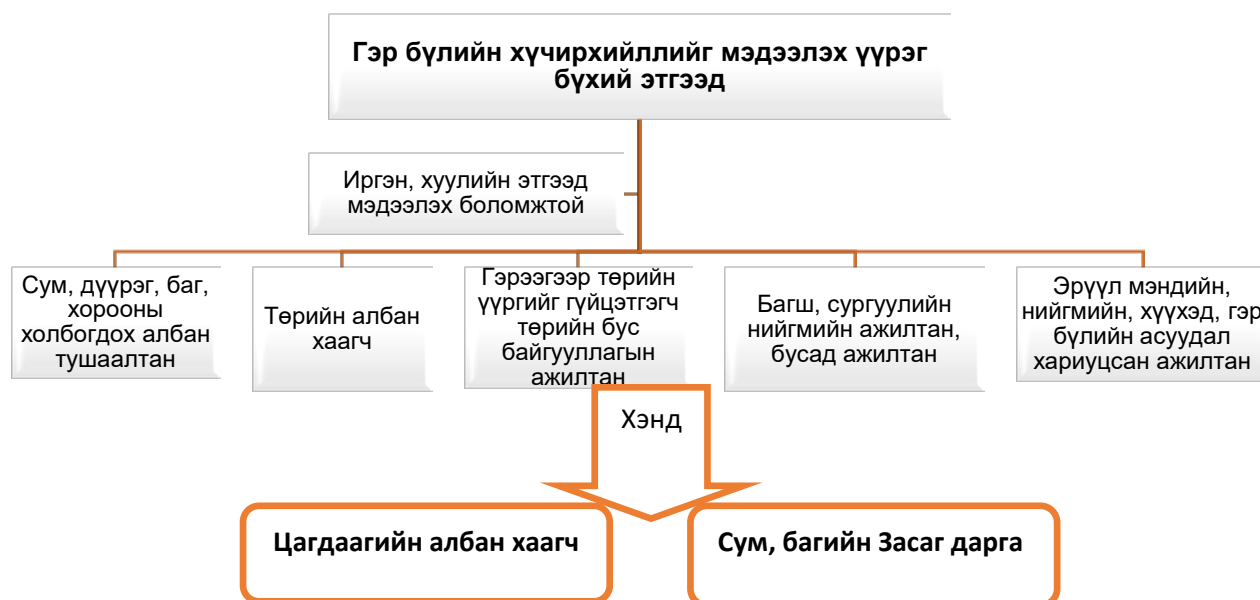
¹⁹ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйлийн 5.1.1 дэх хэсэг.

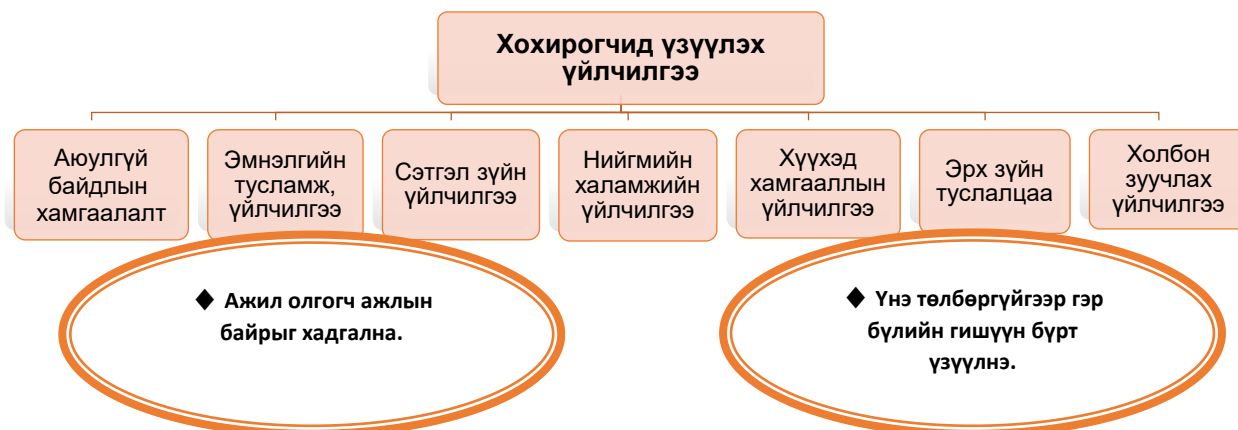
²⁰ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйл

Бүдүүвч 3.2. Хамтарсан багийн чиг үүрэг, гэр бүлийн хүчирхийллийг мэдээлэх субъект

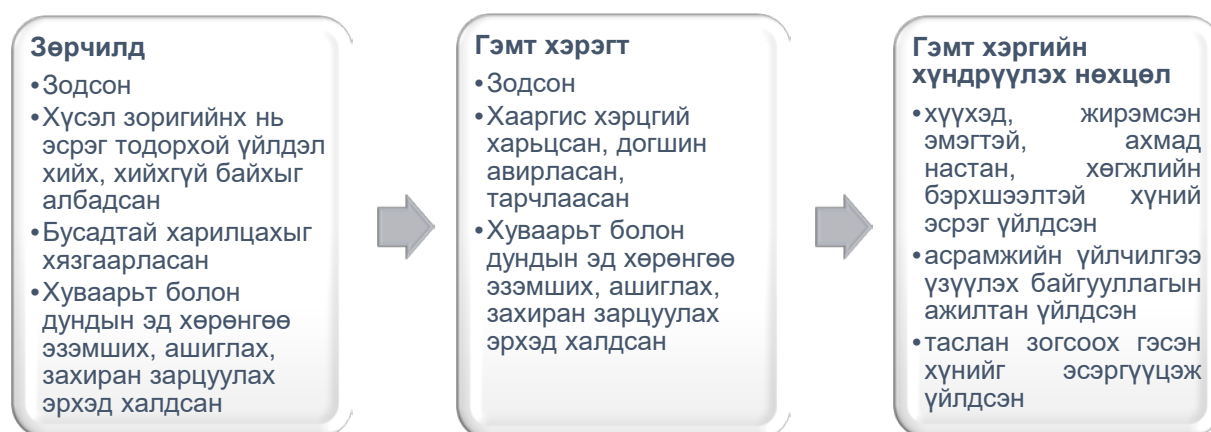

- Гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх талаар олон нийтэд зориулсан сургалт, сурталчилгааны ажлыг энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагатай хамтран зохион байгуулах;
- Хүчирхийллийн болзошгүй эрсдэлтэй гэр бүлийг илрүүлэх, мэдээлэх, хүчирхийллийг таслан зогсоох үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлэх;
- Нөхцөл байдлын үнэлгээг үндэслэн хохирогчид үзүүлэх үйлчилгээг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх;
- Хохирогчийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, нийгмийн халамж, үйлчилгээ үзүүлэх, шаардлагатай бусад үйлчилгээнд хамруулах ажлыг зохион байгуулах;
- Хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй хүний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, мэргэжлийн сургалт, нийгмийн эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамруулах, гэр бүлд нь дэмжлэг үзүүлэх замаар нөхөн сэргээж, нийгмийн амьдралд оролцох оролцоог дээшлүүлэх;
- Хохирогчид үзүүлсэн үйлчилгээний талаарх статистик мэдээллийг холбогдох байгууллагад хүргүүлэх.

Гэмт үйлдлийн төрөл

3.2. Малчин эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллээс ангид байх эрхийн хэрэгжилт, судалгааны дүн

Цагдаагийн байгууллагад 2019 онд гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэрэг 985 бүртгэгдсэн байна.²¹

Хүснэгт 3.1. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэргийн статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Он	Дорнод	Сүх-баатар	Завхан	Хөвсгөл	Баян-хонгор	Өмнө-говь	Улаан-баатар	Бусад аймаг	Нийт
2018	24	21	3	38	31	11	590	352	1070
2019	30	9	17	17	17	21	494	380	985

Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэргийн хохирогчдын мэдээлэл доорх байдалтай байна.²²

Хүснэгт 3.2. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогч			Үүнээс		Хэлбэр							
			Аюулын зэргийн үнэлгээ хийсэн эсэх		Бие махбодын		Сэтгэл санааны		Бэлгийн		Эдийн засгийн	
Аймаг/он	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Дорнод	4	24	4	24	3	22	1	15				
Сүхбаатар	16	9	16	9	2	4		1		2		
Завхан	3	17	3	17	2	15	1	2		1		
Хөвсгөл	19	18	19	18	15	9	2	2		2		
Баянхонгор	28	14	28	14	25	4	5	1	1		1	
Өмнөговь	6	11	6	11	6	11	1					
Улаанбаатар	418	437	418	437	233	205	46	98	2	7	2	3
Бусад аймаг	303	364	303	364	261	295	107	129	13	16	1	
Улсын дүн	797	894	797	894	547	565	163	248	16	28	4	3

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр 2018-2019 онд хянан шийдвэрлэсэн Эрүүгийн хуулийн 11.7 дугаар зүйлд заасан Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэгт хохирсон хохирогчийн статистик мэдээлэл дараах байдалтай байна.²³

²¹ Цагдаагийн ерөнхий газар, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сангийн дэмжлэгтэйгээр хэрэгжүүлж буй “Жендэрт суурилсан хүчирхийлэл” (EGBV) төслийн хүрээнд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой дуудлага, мэдээлэл, өргөдөл, гомдол, захиргааны зөрчил, гэмт хэрэг, хүчирхийлэл үйлдэгчийн мэдээллийг нэгтгэж нэгдсэн судалгаа, лавлагаа хийх боломжтой мэдээллийн сан бүрдүүлсэн байна. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээлэл (Улсын хэмжээнд 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээ)

<https://police.gov.mn/resource/information/File/2020/01/06/w3fp8kgj5qn65l7n/2019.12%20sar%20Burtgegdse%20ge%20hereg.pdf>

²² Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэмт хэрэгт өртсөн хохирогчийн мэдээлэл (Улсын хэмжээнд 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээ)

<https://police.gov.mn/resource/information/File/2020/01/06/zqfo2kss9i3oapm/2019.12%20sar%20Hohirogch%20itgen%20baigiillaga.pdf>

²³ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн дэргэдэх Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн статистик мэдээлэл болон Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Ажлын албаны 2020 оны 2 дугаар сарын 27-ны өдрийн 04/210 дугаар албан бичиг.

Хүснэгт 3.3. Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэгт хохирсон хохирогчийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр хянан шийдвэрлэсэн статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогч					Гэр бүлийн хүчирхийллийн хэлбэр							
					Бие махбодын		Сэтгэл санааны		Бэлгийн		Эдийн засгийн	
Аймаг/он	2018	Малчин	2019	Малчин	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Дорнод	9	2	3	-	6	2	2	-	-	1	1	-
Сүхбаатар	4	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Завхан	-	-	2	-	1	2	-	-	-	-	-	-
Хөвсгөл	7	2	7	2	7	7	-	-	-	-	-	-
Баянхонгор	7	-	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Өмнөговь	7	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-
Улаанбаатар	55	-	84	-	48	52	6	30	1	-	-	2
Бусад аймаг	42	7	60	5	44	55	4	5	-	-	-	-
Улсын дүн	131	12	160	7	117	122	12	35	1	1	1	2

Шүүхээс 2018-2019 онд хянан шийдвэрлэсэн гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийг зөрчсөн зөрчлийн хэргийн статистик мэдээллээс үзэхэд 2019 онд Зөрчлийн тухай хуулийн 5.4 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуульд хамаарах 7,122 зөрчлийн хэрэг шийдвэрлэсэн нь нийт шийдвэрлэсэн зөрчлийн 39.4 хувийг эзэлж байна.²⁴

Хүснэгт 3.4. Шүүхээс гэр бүлийн хүчирхийллийн зөрчлийг хянан шийдвэрлэсэн статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Он	Зөрчлийн хэргийн төрөл	Хэргийн тоо	Холбогдогчийн тоо	Шийдвэрлэх шатанд буй хэрэг	Шийдвэрлэлт			Торгосон	Баривчилсан
					Хэрэгсэхгүй болгосон	Шийтгэлээс чөлөөлсөн	Шийтгэл оногдуулсан		
2018	Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль зөрчих (Зөрчлийн тухай хуулийн 5.4 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэг)	4,239	4270	14	54	7	4,210	173	4,027
2019		7,134	7178	10	47	9	7,122	166	6,951

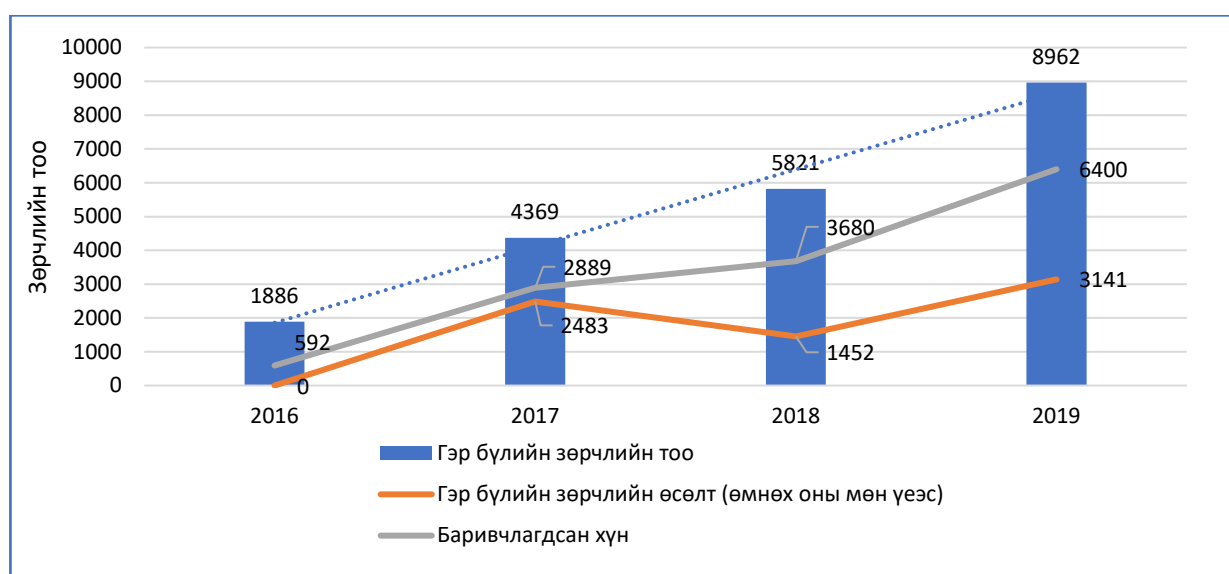
Харин цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн зөрчил, тэр дундаа гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчлийн 2016-2019 онуудын статистик мэдээллийг харьцуулахад дараах байдалтай байна.

²⁴ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн дэргэдэх Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн статистик мэдээлэл болон Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Ажлын албаны 2020 оны 2 дугаар сарын 27-ны өдрийн 04/210 дугаар албан бичиг.

Хүснэгт 3.5. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн нийт зөрчил болон гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчлийн статистик мэдээллийн харьцуулалт (2016-2019 он)

№	Нөхцөл байдал	2016	2017	2018	2019
1	Нийт зөрчил	1,038,050	1,327,017	1,698,178	2,175,825
2	Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчил	1,886	4,369	5,821	8,962
	Нийт зөрчилд гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчлийн эзлэх хувь	0.2	0.3	0.3	0.4
3	Гэр бүлийн хүчирхийллээр баривчлагдсан хүн	592	2,889	3,680	6,400

Бүдүүвч 3.3. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчлийн өсөлт бууралт (2016-2019 он)

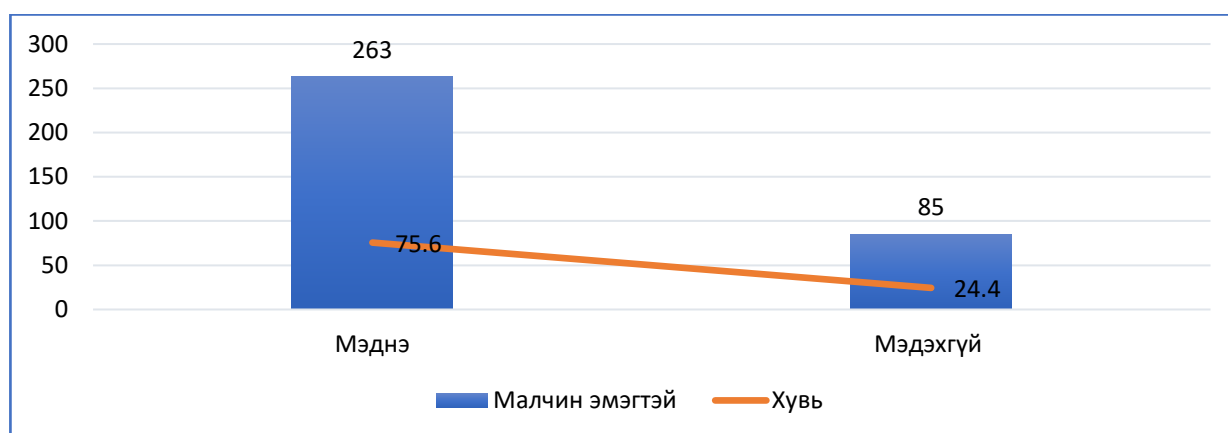

Цагдаагийн байгууллагад 2019 онд 2.175,825 зөрчил бүртгэгдсэний 8,962 нь буюу 0.4 хувь нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой байна. Ийнхүү зөрчил гаргасан 6,634 хүнд 29.735,000 төгрөгөөр торгох, 6,400 хүнд баривчлах шийтгэл ногдуулжээ. Мөн онд цагдаагийн алба хаагчид гэр бүлийн хүчирхийллийн дуудлага, мэдээллийг шалгахдаа хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд учирсан, эсхүл учирч болох эрсдэлд аюулын зэргийн 10,238 үнэлгээг хийсэн байна.²⁵

Малчин эмэгтэйчүүдээс “хүчирхийлэл”-ийн талаарх ойлголттой эсэхийг тодруулах зорилгоор 406 малчин эмэгтэйгээс асуулга авахад 348 нь хариулсан байх бөгөөд тэдгээрийн 75.6 хувь нь мэддэг, 24.4 хувь нь мэддэггүй гэжээ.

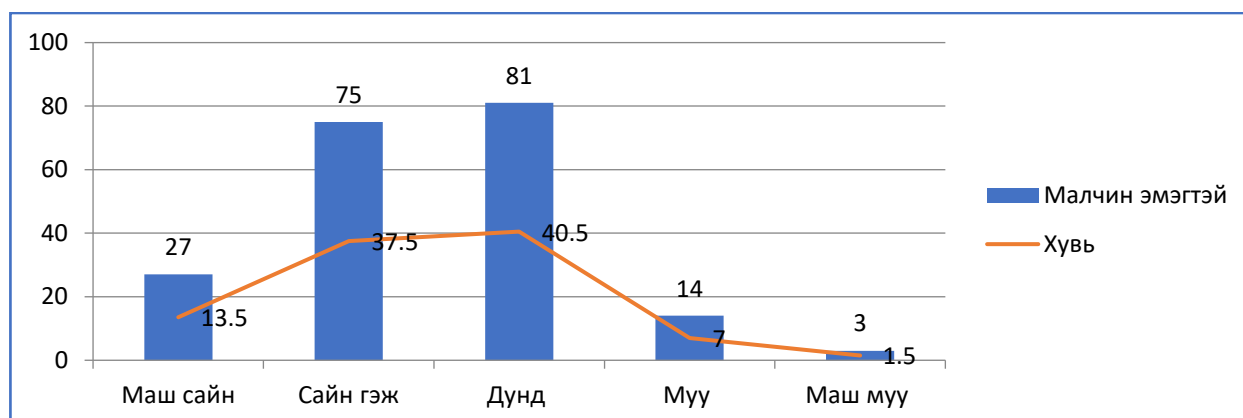
²⁵ Цагдаагийн ерөнхий газрын Урьдчилан сэргийлэх хэлтсийн 2019 оны 11 дүгээр сарын 4-ний өдрийн 9/5964 дүгээр албан бичиг болон Цагдаагийн ерөнхий газрын статистик мэдээллээс, 2020 он.

Бүдүүвч 3.4. Хүчирхийллийн талаарх ойлголттой байдал

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдээс хүчирхийллийн талаарх мэдлэг ойлголтоо хэрхэн үнэлж байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйгээс 200 нь хариулсан бөгөөд тэдгээрийн 40.5 хувь нь “дунд”, 37.5 хувь нь “сайн”, 13.5 хувь нь “маш сайн”, 7 хувь нь “муу”, 1.5 хувь нь “маш муу” гэжээ.

Бүдүүвч 3.5. Хүчирхийллийн талаарх мэдлэг ойлголтоо үнэлсэн байдал

Санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэй тэдэнд тохиолддог хүчирхийллийн хэлбэрийг дараах байдлаар тодорхойлжээ. Тэдний 14 хувь нь алгадаж, цохих, өшиглөх, гарт таарсан зүйлсээ шийдэх, 13 хувь нь хэл амаар доромжлох, дайрч давшлах, 10 хувь нь айлган сүрдүүлэх, гэрээс хөөх, 8 хувь нь хутга, мэсний зүйлс барьж, айлган сүрдүүлэх, 6.8 хувь нь үснээс зулгаах, хоолой боох зэрэг үйлдэл бүхий хүчирхийллийн хэлбэр нийтлэг гардаг гэжээ.

Хүснэгт 3.6. Тохиолдож буй хүчирхийллийн хэлбэр

№	Тохиолдож буй хүчирхийллийн хэлбэр	Давхардсан тоогоор	Хувь
1.	Алгадаж, цохих, өшиглөх, гарт таарсан зүйлээ шийдэх	88	14.0
2.	Хэл амаар доромжлох, дайрч давшлах	82	13.0
3.	Айлган сүрдүүлэх, гэрээс хөөх	63	10.0
4.	Хутга, мэсний зүйлс барьж, айлган сүрдүүлэх	50	8.0
5.	Үснээс зулгаах, хоолой боох	43	6.8
6.	Сур, ташуураар ороолгож зодох	41	6.5

7.	Танихгүй эсвэл хамаатны хүн хүсээгүй байхад биеийн эмзэг хэсэгт хүрэх, бэлгийн харилцаанд орохыг шаардах, эсвэл хүчээр бэлгийн харилцаанд орох	36	5.7
8.	Мотоцикл, мориор хөөж туух	33	5.2
9.	Мөнгө төгрөг өгөхгүй байх, хоол ундаар гачигдуулах	26	4.1
10.	Цалин, тэтгэвэр, тэтгэмжийг өгөхгүй хурааж авах	21	3.3
11.	Гадаад үзэмжээр ялгаварлан гадуурхаж, хүч хэрэглэх	1	0.2
12.	Хардсанаас болж ийм асуудал үүсдэг	1	0.2
13.	Эдгээр бүгд тохиолддог	146	23.0
Нийт		631	100

Малчин эмэгтэйчүүдээс хүчирхийллийг таньж мэдэх, мэдлэг ойлголтоо нэмэгдүүлэх, зөвлөгөөг хаанаас авах боломжтой талаар тодруулахад 225 малчин эмэгтэй хариулсан байх бөгөөд тэдний 58.1 хувь нь телевиз, 11.1 хувь нь нийгмийн сүлжээ, бусад нь радио, сонин, нийгмийн ажилтан, найз нөхөд, өрхийн эмч, баг, хорооны Засаг дарга зэргийг дурджээ.

Хүснэгт 3.7. Мэдээлэл авдаг эх сурвалж

№	Мэдээлэл авдаг эх сурвалж	Давхардсан тоогоор	Хувь
1.	Телевиз	172	58.1
2.	Нийгмийн сүлжээ	33	11.1
3.	Радио	24	8.1
4.	Сонин, цахим хуудас	21	7.0
5.	Нийгмийн ажилтан	13	4.4
6.	Найз нөхөд	11	3.7
7.	Өрхийн эмч	7	2.4
8.	Баг, хорооны Засаг дарга	7	2.4
9.	Төрөл садан	4	1.4
10.	Мэдээлэл авч чаддаггүй	4	1.4
Нийт		296	100

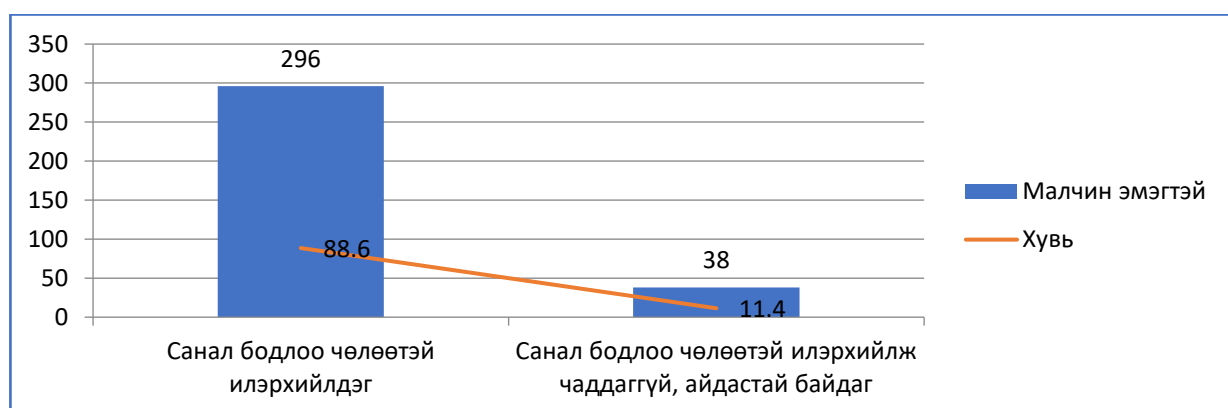
Тохиолдол 3.1.

Өдөр тутам хүчирхийлэлд өртдөг ч түүндээ дасан зохицож амьдардаг эмэгтэйчүүд олон. Би ч тэдний нэг. Өөрийгөө хүчирхийлэлд өртөж байна гэж бодоогүй явсан. Та бүхний өгсөн мэдээллээс л энэ тухай мэдлээ. Эмэгтэйчүүд бидэнд сургалт, мэдээлэл маш их хэрэгтэй байна. Тиймээс дараагийн удаа сургалтад суумаар байна...

(Хөвсгөл аймгийн Тариалан сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

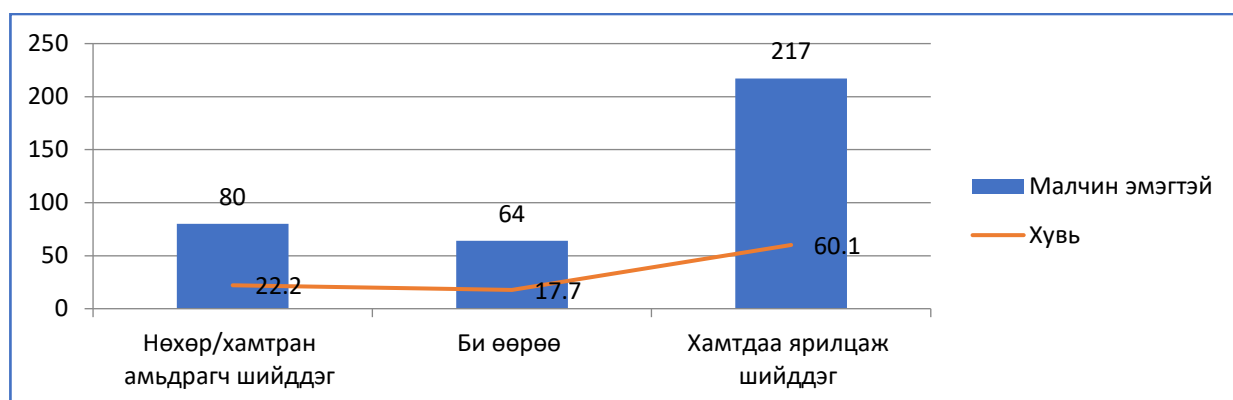
Санал бодлоо ямар нэг айдасгүйгээр нөхөр/хамтран амьдрагчдаа хэлж чаддаг эсэхийг тодруулахад 406 малчин эмэгтэйгээс 334 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 88.6 хувь нь “чөлөөтэй илэрхийлдэг”, 11.4 хувь нь “чөлөөтэй илэрхийлж чаддаггүй, айдастай байдаг” гэжээ.

Бүдүүвч 3.6. Санал бодлоо илэрхийлдэг байдал

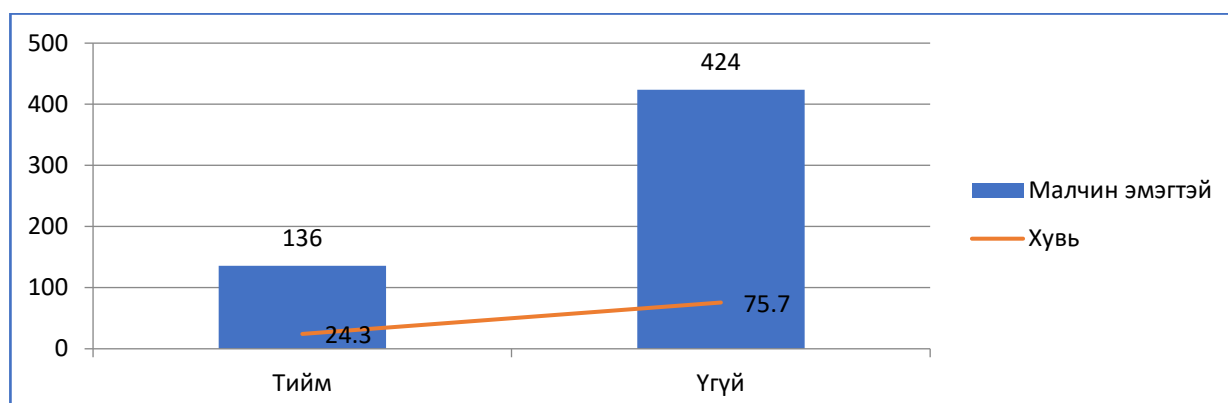
Гэр бүл дэх шийдвэр гаргах аливаа асуудалд ямар оролцоотойг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 361 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 60.1 хувь нь хамтдаа ярилцаж шийдвэр гаргадаг, 22.2 хувь нь нөхөр/хамтран амьдрагч шийддэг, 17.7 хувь нь өөрөө шийддэг гэжээ.

Бүдүүвч 3.7. Гэр бүлдээ аливаа шийдвэр гаргахад оролцож буй байдал

Судалгаанд оролцсон 631 малчин эмэгтэйгээс ямар нэгэн хүчирхийлэлд өртөж байсан эсэхийг тодруулахад 560 нь хариулсан бөгөөд тэдгээрийн 75.7 хувь хүчирхийлэлд өртдөггүй гэсэн бол 24.3 нь хүчирхийлэлд өртсөн буюу өртдөг талаараа дурджээ.

Бүдүүвч 3.8. Хүчирхийлэлд өртсөн байдал

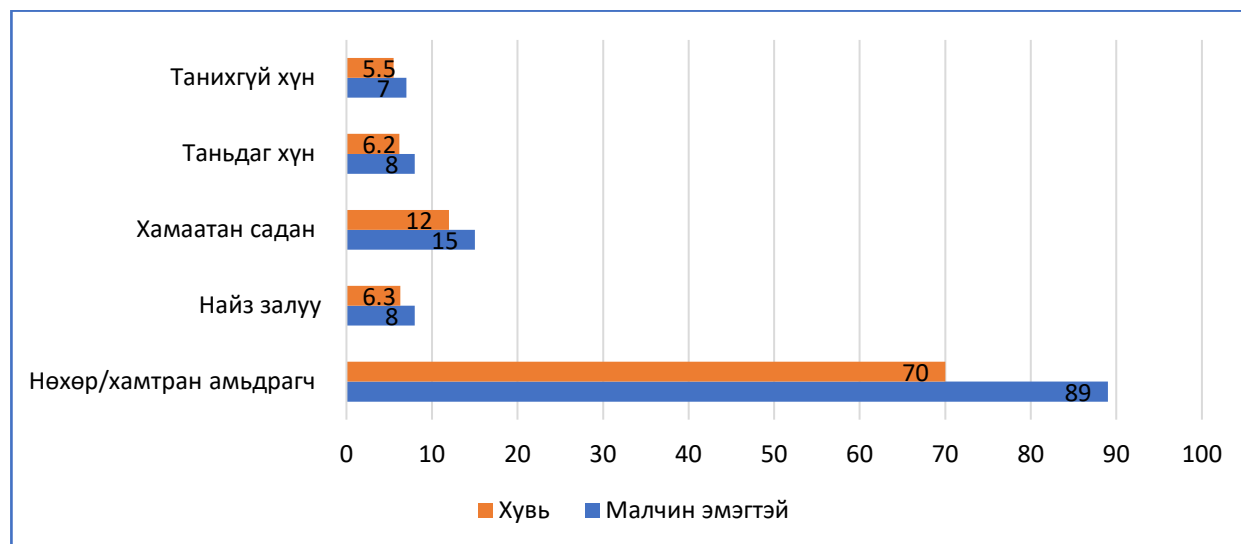
Ямар төрлийн хүчирхийлэлд өртөж байгааг тодруулахад судалгаанд оролцсон 631 малчин эмэгтэйдээс 155 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.8. Хүчирхийллийн хэлбэрээ тодорхойлсон байдал

№	Хүчирхийллийн хэлбэр	Хариулт	Хувь
1	Бие махбодын хүчирхийлэл (зодож, цохих, юм авч шидэх, сур ташуураар ороолгох гэх мэт)	53	34.2
2	Сэтгэл санааны хүчирхийлэл (хэл амаар доромжлох, айлган сүрдүүлэх, гэрээс хөөх гэх мэт)	72	46.4
3	Эдийн засгийн хүчирхийлэл (мөнгө төгрөг өгдөггүй, хоол ундаар гачигдуулдаг, цалин, тэтгэвэр, тэтгэмжийг өөрт өгөхгүй хурааж авах гэх мэт)	15	9.7
4	Бэлгийн хүчирхийлэл (хүсээгүй байхад биеийн эмзэг хэсэгт хүрэх, бэлгийн харилцаанд орохыг шаардах, хүчээр бэлгийн харилцаанд орох гэх мэт)	15	9.7
Нийт		155	100

Хүчирхийллийг ихэвчлэн хэн үйлдэж байгааг тодруулахад судалгаанд хамрагдсан 631 эмэгтэйдээс 127 хариулжээ. Тэдний 70 хувь нь хүчирхийллийг “нөхөр/хамтран амьдрагч нь үйлдсэн” гэсэн бол 6.3 хувь нь “найз залуу”, 12 хувь нь “хамаатан садан”, 6.2 хувь нь “таньдаг хүн”, 5.5 хувь нь “танихгүй хүн үйлдсэн” гэжээ. Хүчирхийлэл үйлдсэн шалтгаан, нөхцөлийг тодруулахад дараах хариултыг өгчээ.

Бүдүүвч 3.9. Хүчирхийлэл үйлдэж буй этгээд

Хүчирхийлэл үйлдсэн шалтгаан, нөхцөлийг тодруулахад судалгаанд оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 408 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.9. Хүчирхийлэлд өртөж буй шалтгаан, нөхцөл

№	Хүчирхийлэл үйлдсэн шалтгаан, нөхцөл	Хариулт	Хувь
1.	Архидан, согтуурсан үедээ	186	45.6
2.	Хардалтын улмаас	73	18

3.	Мөнгө, санхүүгийн гачигдлаас	44	10.8
4.	Үгэнд орсонгүй, зөрлөө гэж	25	6.1
5.	Боловсролгүйгээс	31	7.6
6.	Өөрийн болон өргөмөл, дагавар хүүхдийн асуудлаас	20	5
7.	Дарамтлах, хүчирхийлэх нь байдаг л зүйл хэмээн хүлээн зөвшөөрсөн хандлага байдаг учраас	11	2.6
8.	Мал аж ахуй, гэрийн ажлаа зэрэг амжуулсангүй гэж	10	2.4
9.	Бэлгийн харилцаанд орохоос татгалзсанаас	5	1.2
10.	Хадам, хамаатан садны хов живээс	2	0.5
11.	Нөхөр/хамтран амьдрагч гэр бүлээс гадуур харилцаатай болсноос	1	0.2
Нийт		408	100

Тохиолдол 3.2.

2009 оноос нөхөртэйгээ хамт амьдарч, 3 хүүхэдтэй болсон. Анх нэг гэрт орохдоо өөрийн өмчийн 20 бог малтай очиж байсан. Өнгөрсөн хугацаанд малын ашиг шимийг хүртэж санхүүгээ өөрөө захиран зарцуулах эрх мэдэлгүй амьдарч ирлээ. Тэр ч бүү хэл хүүхдийн мөнгө, амаржихын өмнөх болон дараа өгдөг мөнгө зэргийг зарцуулж үзээгүй. Хоол унд, угаалгын нунтаг, саван гэх мэт зүйлс дэлгүүрээс зээлээр авахаар бөөн хэрүүл маргаан болдог байв.

Хүүхдүүдээ ойрхон төрүүлсэн болохоор багийн эмч дээр очиж жирэмслэлтээс сэргийлэх хамгаалалт тавиулах гэж “Хадам ээж чинь битгий тавьж өгөөрэй гэсэн, хадам ээжид чинь загнуулна” гээд тавьж өгөөгүй. Хамтын амьдралын 8 жилийн хугацаанд би энэ айлд мал маллаж, өөрийн болон хадмынхаа гэр барааг нь янзалж тусалж ирсэн. Нөхөр намайг байнга хэл үгээр доромжилж хардаж сэрддэг. Ээж нь “Гар л битгий хүрээрэй. Хууль нь чанга юм билээ” гэдэг болохоор зоддоггүй, гэхдээ үг хэлээр доромжилж, сэтгэл санааны болон эдийн засгийн байнгын хараат байдалд байлгах төдийгүй гадагш хүнтэй харилцуулахгүй, өөрсдийнхөө эрхшээлд байлгаснаас энэ бүгдийг тэсэх аргагүй болсон. Бага хүүхдээ аваад замын унаанд дайгдаж, Улаанбаатар хотод ирсэн... Хүүхдүүдээ өөр дээрээ авч, гэр бүлээ цуцлуулмаар байна...

(Баянхонгор аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Хүчирхийлэлд өртсөн гэж хариулсан малчин эмэгтэйчүүдээс жилд дунджаар хэдэн удаа хүчирхийлэлд өртдөг талаар тодруулахад 25.4 хувь нь “1-2 удаа”, 27.1 хувь “3-5 удаа”, 33.9 хувь нь “байнга” гэж хариулжээ. Хүчирхийлэлд өртсөн малчин эмэгтэйчүүд дахин хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд аль болох гэрээсээ дайжин зугтахыг хичээдэг бөгөөд хэрвээ зугатсан бол хөдөө хээр хонох, эсхүл танил айлаар хоног төөрүүлдэг талаараа ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлагын үед хэлж байв.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуульд хүчирхийлэлд өртсөн, эсхүл өртөж болзошгүй хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор түр хамгаалан байрлуулах, эсхүл эмнэлгийн тусламж, сэтгэл зүй, нийгмийн халамж, хүүхэд хамгаалал, эрх зүйн туслалцаа, холбон зуучлах үйлчилгээг нэг цэгээс үзүүлэхээр хуульчилжээ. 2019 оны байдлаар улсын хэмжээнд түр хамгаалах байр 14, нэг цэгийн үйлчилгээний төв 15 тус тус ажиллаж байна. Үүнээс төрийн харьяаны

13 түр хамгаалах байр, 14 нэг цэгийн үйлчилгээний төв, төрийн бус байгууллагын харьяаны түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний төв тус бүр 1 байна.²⁶ Улсын хэмжээнд 2018, 2019 онд түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний төвөөр үйлчлүүлсэн иргэдийн статистик мэдээлэлтэй танилцахад дараах байдалтай байна.²⁷

Хүснэгт 3.10. Түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний төвөөр үйлчлүүлэгчдийн статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

№		Иргэн		Үүнээс малчин	
		2018	2019	2018	2019
1.	Түр хамгаалах байр	529	596	23	45
2.	Нэг цэгийн үйлчилгээний төв	1,210	1,821	6	6

Гэвч судалгаанд хамрагдсан 6 аймагт түр хамгаалах байр, Сүхбаатар аймагт нэг цэгийн үйлчилгээний төв алга байна.

Тохиолдол 3.3.

Нөхөртэйгөө амьдраад 27 жил болсон, хоёр хүүхэдтэй, гэрлэлтээ батлуулаагүй болохоор гэрлэлтийн гэрчилгээ байхгүй. Нөхөртөө олон удаа зодуулж, ах дүү нарт нь хэлэх хэлэхгүйгээр доромжлуулж, зодуулж, дарамтлуулж байна. Нөхөртөө зодуулаад харааны бэрхшээлтэй болсон. Хараа 70 хувийн алдагдалтай. Миний нүдийг униар хатгаж ийм болгосон. Тухайн үед айсандаа мориноос унаад нүдээ гэмтээчихлээ гэж эмчид худлаа хэлсэн. Энэ хүнийг хэрэг төвөгт оруулаад яахав гээд уучлаад өнгөрөөдөг байсан. Нөхөр бид хоёр хамт амьдарсан цагаасаа 1993-2012 он хүртэл ахынх нь малыг ямар ч хөлсгүй маллаж ирсэн. Ах нь хүртэл намайг зодож, үг хэлээр доромжилдог. Хадам ах нь бидний талаар ярих юм бол гишгэх газаргүй болгоно, чамайг нөхөртэй чинь 27 жил тэжээсэн, чамд юу ч өгөхгүй гэж дарамталж гэрээс минь хөөсөн. Үнэндээ хөлсөлж байгаа байрныхаа түрээсийг ч төлж чадахгүй тийм л нөхцөл байдалтай байна. Группын мөнгөөрөө зээл авчихсан. Надад ах, дүү хамаатан садан гэж байхгүй. Би аргаа бараад танай байгууллагад эрхээ хамгаалуулахаар хандаж байна...

(Хүчирхийлэлд өртсөн малчин эмэгтэйд хамтарсан баг эрсдэлийн зэргийн үнэлгээ хийх явцад эмэгтэй дахин зодуулсан байна.)

Сүхбаатар аймагт гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчийг хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний төв байхгүй учраас дахин хүчирхийлэлд өртөх шалтгаан болсон...

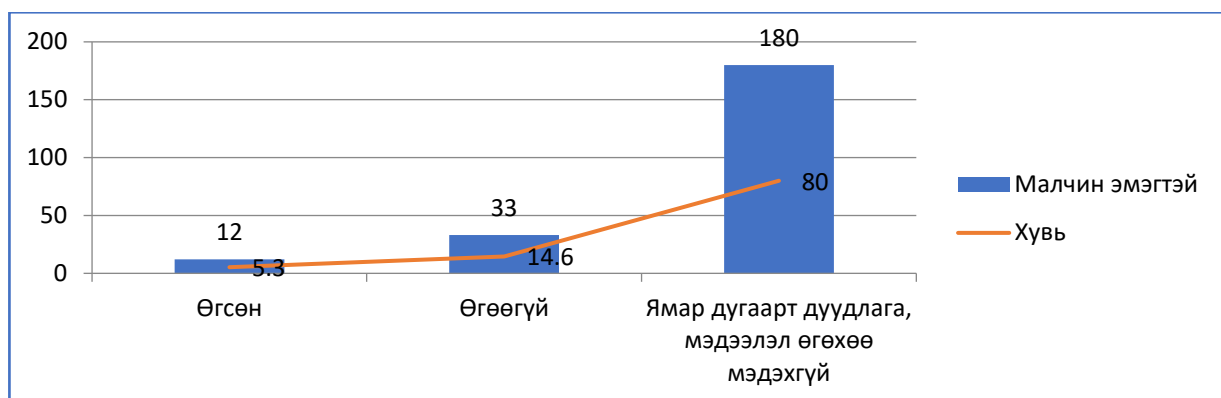
(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйд Комиссоос өгсөн хууль зүйн зөвлөгөөний тэмдэглэлээс)

Хүчирхийлэлд өртсөн талаар цагдаагийн байгууллагад дуудлага, мэдээлэл өгч байсан эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 80 хувь нь ямар дугаарт дуудлага, мэдээлэл өгөхөө мэдэхгүй, 14.6 хувь нь дуудлага, мэдээлэл өгөөгүй, 5.3 хувь нь дуудлага, мэдээлэл өгсөн гэж хариулжээ.

²⁶ Цагдаагийн ерөнхий газрын Урьдчилан сэргийлэх хэлтсийн 2019 оны 11 дүгээр сарын 4-ний өдрийн 9/5964 дүгээр албан бичиг болон Цагдаагийн ерөнхий газрын статистик мэдээллээс, 2020 он.

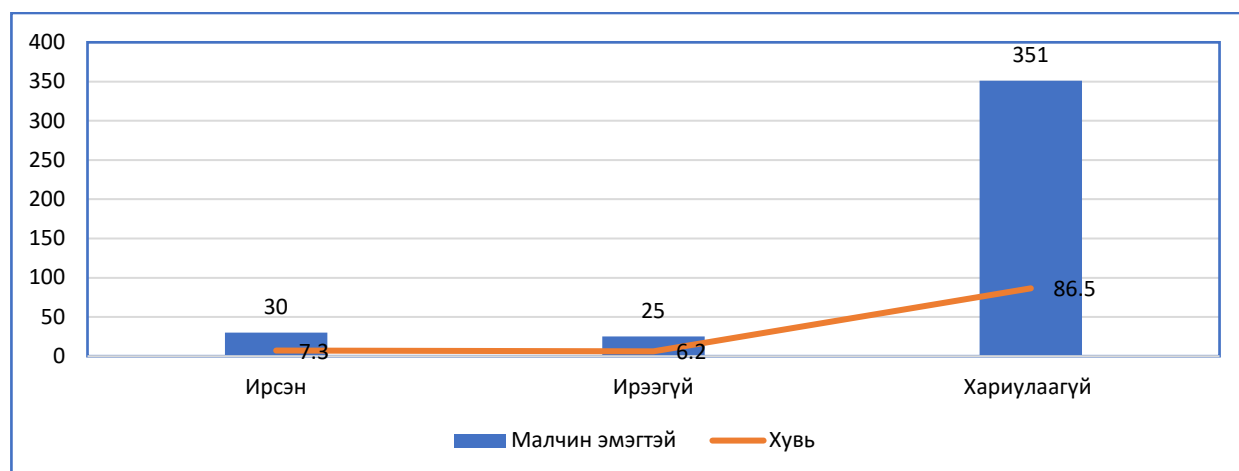
²⁷ Цагдаагийн ерөнхий газрын Урьдчилан сэргийлэх хэлтсийн 2019 оны 11 дүгээр сарын 4-ний өдрийн 9/5964 дүгээр албан бичиг болон Цагдаагийн ерөнхий газрын статистик мэдээллээс, 2020 он.

Бүдүүвч 3.10. Цагдаагийн байгууллагад дуудлага, мэдээлэл гаргаж буй байдал

Цагдаагийн байгууллагад дуудлага, мэдээлэл өгөхөд цагдаа ирсэн эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйдээс 351 хариулаагүй, харин 55 малчин эмэгтэйн 7.3 хувь нь ирсэн, 6.2 хувь нь ирээгүй гэжээ.

Бүдүүвч 3.11. Дуудлага, мэдээллийн дагуу цагдаа ирсэн байдал

Дуудлага өгсний дараа цагдаа хэдий хугацаанд ирдэг талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 15 нь хариулсны 5 нь 1 цаг, 3 нь 2-5 цаг, 3 нь 6 цагаас дээш, 2 нь 1 хоног, 2 нь цагдаа ирээгүй гэжээ.

Сүхбаатар аймгийн Цагдаагийн газар Баруун-Урт сумын Засаг даргын тамгын газартай хамтран түр хамгаалах байрын зураг төслийг хийж, Хууль зүй, дотоод хэргийн яаманд хүргүүлсэн байна. Мөн 13 сумын цагдаагийн хэсэгт эрүүлжүүлэх, саатуулах байр байхгүйгээс гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдсэн, согтууруулах ундааны зүйл хэтрүүлэн хэрэглэсэн иргэдийг хохирогчоос тусгаарлах боломж хомс, тэднийг гол төлөв цагдаагийн кубаны байранд байлгадаг байна. Жишээлбэл, Сүхбаатар аймагт аймгийн төвөөс алслагдсан 200 гаруй километр зайтай Эрдэнэцагаан, Наран, Дарьганга сумдад гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдсэн этгээдийг аймгийн цагдаагийн газрын эрүүлжүүлэх байранд хүргэх машин, шатахууны зардал хүрэлцдэггүй зэрэг хүндрэл бэрхшээлтэй байна.²⁸

²⁸ Сүхбаатар аймаг дахь Цагдаагийн газрын 2019 оны 5 дугаар сарын 10-ны өдрийн 45/742 дугаар албан бичиг.

Тохиолдол 3.4.

Миний бие хөдөө нөхөр, 4 хүүхдийн хамт мал маллаж амьдардаг. Богтлогдож айлын эхнэр болохоос өмнө нөхрөө нэг л удаа харсан. Тэр үед би дээд сургуулиа төгсөөд аймагтаа ирчихсэн, мэргэжлээрээ ажил олоогүй учраас хувийн компанид худалдагчаар ажиллаж байсан. Тэгээд орой ажлаа тараад явж байтал нэг машинтай хүн дэргэд ирж зогсоод хаана хүрэх вэ, гадаа хүйтэн байна, гэрт чинь дөхүүлээд өгье гэж хэлсэн. Би машинд суусан, хэсэг явж байтал ард нь сууж явсан залуу буюу манай нөхөр намайг хүчээр авч явсан.

Аймгийн төвөөс 190 гаруй км зайтай нэгэн сумын нутагт нөхрийн аав ээжийн гэрт хүчээр авчирч, аавынхаа болон өөрийнхөө гэрийн галд мөргүүлсэн. Яах ийхийн зуургүй шинэ дээл, хувцас өмсгөж, “Эмэгтэй хүн цагаан зээр хоёр нутаггүй байдаг юм, манай хүүтэй амьдралын замаа холбо, манай хүү муу хүн биш, бид маргаааш танай аав ээжид хадаг сүү барьж очно” гэсэн. Хэдийгээр хүсээгүй ч, хэрэв татгалзсан тохиолдолд насаараа жаргал үзэхгүй, ганц бие явдаг гэж урьд нь сонсож байсан учраас уйлан байж эхнэр нь болсон. Шөнө нь манай нөхөр хүчээр бэлгийн харьцаанд орж, удалгүй жирэмсэн болсон. Нэгэнт хүний эхнэр болсон учраас янз бүрийн ааш зан гаргах бүрт тэвчээд амьдарч ирсэн. Гэтэл тэр цагаас хойш байнга зодож, дарамталдаг болсон.

Олон удаа цагдаад гомдол гаргаж, эрүүгийн болон зөрчлийн хэргээр арга хэмжээ авахуулж байсан. Нөхөр хоёр ч удаа намайг зодож, хүнд гэмтэл учруулсан учраас аймгийн Цагдаагийн газраас эрүүгийн хэрэг үүсгэн яллагдагчаар татаж, прокуророос яллах дүгнэлт үйлдэн шүүхэд шилжүүлсэн ч, шүүхээс хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон. Тухайн үед гомдолгүй гэсэн бичиг хийж өгсөн маань буруу байжээ. Би нөхөртэйгээ байнга хэрүүлтэй байж ирсэн. Гэрлэлтээ цуцлуулж 4 хүүхдээ болон мал, гэр зэргээ өөртөө авмаар байна...

(Увс аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйд Комиссоос өгсөн хууль зүйн зөвлөгөөний тэмдэглэлээс)

Тохиолдол 3.5.

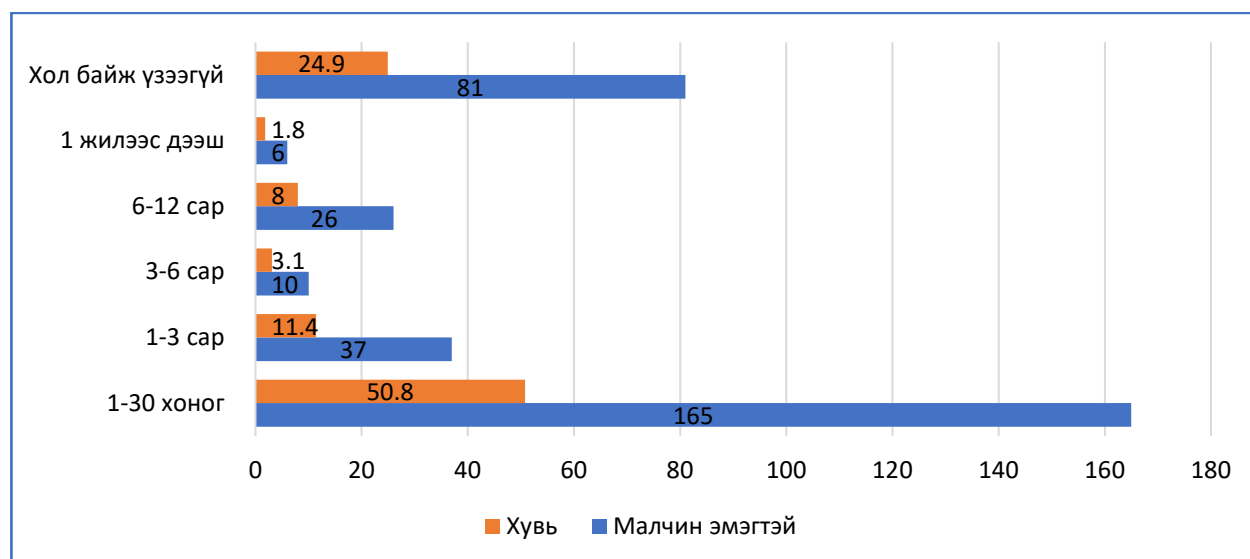
Өмнөх нөхрөөсөө хоёр хүүхэдтэй бэлэвсэн хоцорсон. Сүүлд суусан нөхрөөсөө гурван хүүхэдтэй, нийт таван хүүхэдтэй. 2009 оноос хойш нөхөртэйгээ хамт айлд туслах малчнаар ажиллаж байна. Суусан цагаас хойш нөхрийн ааш авир танигдаж эхэлсэн, эрүүлдээ ч элдэв янзын ааш гаргадаг ч хүүхдүүдээ бодоод тэвчдэг. Ямар ч шалтгаангүй уурладаг, уурлахаараа биед хүрнэ, хутга шөвөг барина, төмөр авч цохино. Нэг орой намайг буруу зөрүү ярьснаас болж уурлаж, орны төмөр авч чулуудсан, гэрээс гараад зугтсан чинь араас мотоцикльтой хөөсөн. Энэ талаар цагдаад хэлбэ гэхээр хүүхдүүдээ бодоод, нөхрөө өрөвдөөд чаддаггүй. Нэг шөнө ууртай залгаахаар нь айсандаа хүүхдүүдээ аваад машиндаа хоносон, тэгтэл эргүүлийн цагдаатай таарч, бичиг баримт шалгатал, бичиг баримтаа яарсандаа авч гараагүй байсан. Цагдаа сэжиг аваад надаас учир байдлыг асууж, миний нөхцөл байдлыг мэдсэн. Ингэж арав гаруй жил цагдаад хэлэлгүй тэвчсэний дараа сая нэг цагдаад мэдүүлэг өгч, нөхрөө долоо хоног баривчилгаанд явуулсан. Өмнөх арав гаруй жилийн хугацаанд гаргасан зан авир, үйлдлийн талаар хэлээгүй, зөвхөн тухайн үед болсон хэргээр л баривчлуулсан. Нөхрөөсөө байнга айдаг, зүрх өвддөг болсон...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Гэр бүлээсээ хэдий хугацаанд хол байж, тусдаа амьдарч байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 325 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 50.8 хувь нь 1-30 хоног, 24.9 хувь нь гэрээсээ олон хоногоор хол явдаггүй, 11.4 хувь нь 1-

3 сар, 3.1 хувь нь 3-6 сар, 8 хувь нь 6-12 сар, 1.8 хувь нь 1 жилээс дээш хугацаанд хол амьдардаг гэжээ.

Бүдүүвч 3.12. Гэр бүлээсээ хол амьдарч буй хугацаа

Жилдээ хэдэн удаа аймгийн төв очдог талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 359 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.11. Жилдээ аймгийн төвд очиж буй давтамж

№	Жилдээ аймгийн төвд очиж буй давтамж	Хариулт	Хувь
1.	Байнга очдог	18	5
2.	7 хоногт 1-2 удаа	3	0.8
3.	Сард нэг удаа	6	1.7
4.	Жилд 4-өөс дээш удаа	173	48.2
5.	Жилд 1-2 удаа	124	34.5
6.	Сүүлийн 1 жил ороогүй	17	4.7
7.	Хааяа нэг орно	10	2.8
8.	Огт очиж үзээгүй	8	2.3
Нийт		359	100

Жилдээ хэдэн удаа Улаанбаатар хот очдог талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 349 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.12. Жилдээ Улаанбаатар хотод очиж буй давтамж

№	Жилдээ Улаанбаатар хотод очиж буй давтамж	Хариулт	Хувь
1.	Байнга очдог	4	1.1
2.	Жилд 4-өөс дээш удаа	51	14.6
3.	Жилд 1-2 удаа	164	47
4.	Сүүлийн 1-3 жил ороогүй	59	16.9
5.	Сүүлийн 5-10 жил ороогүй	2	0.6
6.	Хааяа нэг орно	21	6
7.	Огт очиж үзээгүй	48	13.8
Нийт		349	100

Гэр бүлээсээ ямар учраас хол амьдарч байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 330 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.13. Гэр бүлээсээ хол амьдрах шаардлага

№	Гэр бүлээсээ хол амьдрах шаардлага	Хариулт	Хувь
1	Хүүхдээ сургуульд сургахын тулд сумын төвд хүүхэдтэйгээ амьдрах шаардлагаар нөхрөөсөө тусдаа амьдардаг	96	29.0
2	Нөхөр малаа хариулж, оторт олон хоногоор явдаг	87	26.3
3	Нөхөр хадланд олон хоногоор явдаг	62	18.7
4	Нөхөр наадамлахаар аймаг/сумын төв хэд хоногоор явдаг	30	9.0
5	Бусад олон янзын шаардлагаар тусдаа амьдрах болдог	33	10.0
6	Хол явах шаардлага гардаггүй	9	2.7
7	Эмчилгээ сувилгаанд	6	2.0
8	Их дээд сургуульд сурах эсхүл сургалтад оролцохоор	6	2.0
9	Баривчлагдсан	1	0.3
Нийт		330	100

Тохiolдол 3.6.

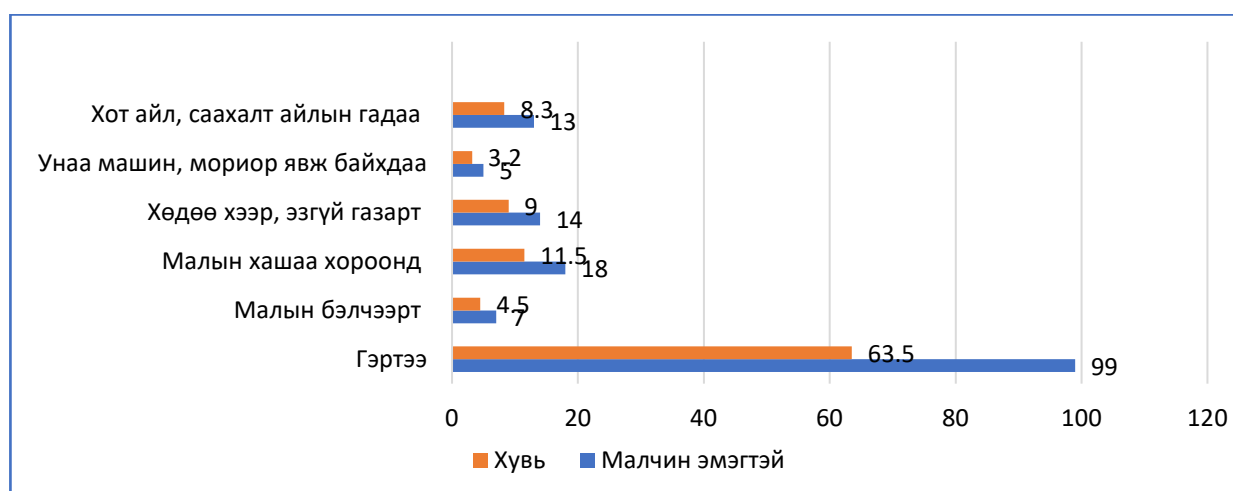
Хөдөө орон нутагт 6 настай хүүхдээ сургуульд суулгахад гэр бүл тусдаа амьдрах болсноос эхнэр нөхрийн хооронд хэрүүл маргаан, хардалт үүсч улмаар хүчирхийлэл гарах нөхцөл болоод байна. Нөхөр нь сумын төвд эхнэр хүүхэд дээрээ очоод хэд хоног малаа орхиод явчихдаг. Сумын төв рүү явахаар мал нь эзгүй үлддэг. Хэд хоног эзгүй байх үеэр нь малын хулгай гарна. Ингээд бөөн асуудал үүснэ. Ерөнхийдөө залуу малчдын тоо цөөрөөд байгаа нь 1 дүгээр ангийн хүүхдээ сургуульд сургах гээд 1 жил сумын төвд амьдрах болж байгаатай холбоотой юм...

(Өмнөговь аймгийн Ханхонгор сумын малчин эмэгтэйчүүдтэй хийсэн ярилцлагаас)

Залуу малчин айл өрхүүдэд 6 настай хүүхэд сургуульд суралцахад ээж нь хүүхэдтэйгээ хамт байх шаардлагатай болж ээж нь хүүхдээ аваад аймаг, сум руу явдаг, аав нь ганцаараа юмуу эсвэл бусад хүүхэдтэйгээ хөдөөнөө үлддэг. Ийнхүү эхнэр, нөхөр удаан хугацаагаар тусдаа байх нь хардалт, гэр бүлийн салалт, архидалт, хүчирхийлэл гарах сөрөг үр дагавартай байна. Иймээс төвлөрсөн газар багуудад бага сургууль байгуулах асуудалд анхаарах хэрэгтэй байна.

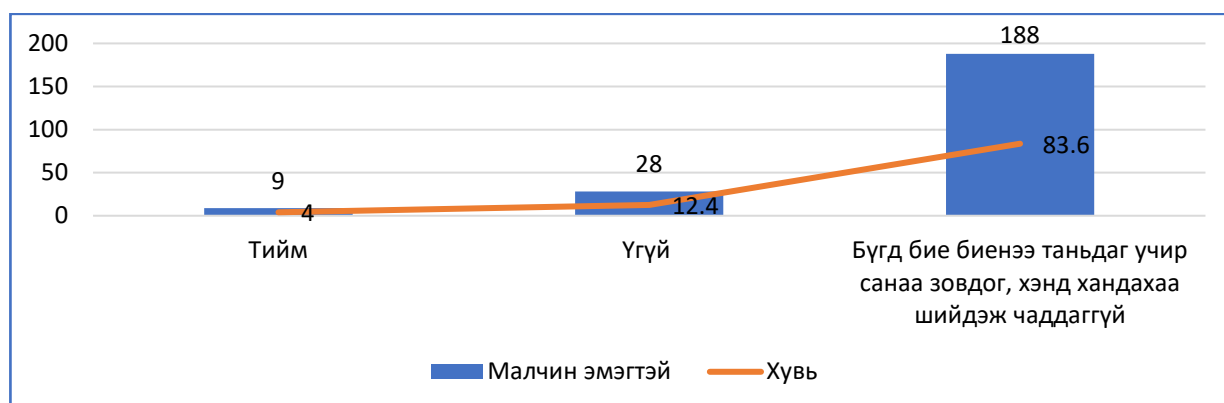
Хүчирхийлэл ихэвчлэн хаана үйлдэгдэж байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 156 нь хариулсан байх бөгөөд тэдгээрийн 63.5 хувь нь гэртээ, 4.5 хувь нь малын бэлчээрт, 11.5 нь малын хашаа хороонд, 9 хувь нь хөдөө хээр эзгүй талд, 3.2 хувь нь унаа машин, мориор явж байхдаа, 8.3 хувь нь хот айл, саахалт айлын гадаа гэжээ.

Бүдүүвч 3.13. Хүчирхийлэл үйлдэгдэж буй газар

Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандаж, тусламж хүссэн эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 83.6 хувь бүгд бие биенээ таньдаг учир санаа зовдог, хэнд хандахаа шийдэж чаддаггүй гэсэн бол 12.4 хувь үгүй, 4 хувь нь тийм гэж хариулжээ.

Бүдүүвч 3.14. Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандаж тусламж хүссэн байдал

Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд тусламж хүсч, хэн нэгэнд хандсан талаар тодруулж асуухад судалгаанд оролцсон 631 малчин эмэгтэйдээс 166 нь дараах хариултыг өгчээ.

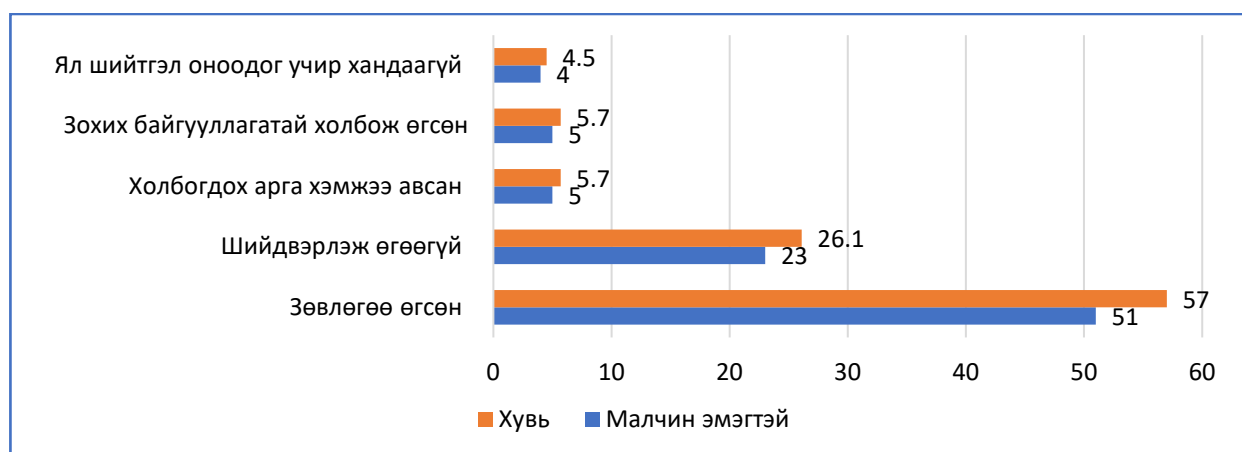
Хүснэгт 3.14. Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандсан байдал

№	Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандсан байдал	Хариулт	Хувь
1.	Төрөл садан	41	24.7
2.	Найз нөхөд	31	18.7
3.	Хэнд ч хандаагүй	26	15.7
4.	Цагдаагийн алба хаагч	20	12.0
5.	Хадмын тал	10	6.0
6.	Халамжийн ажилтан	9	5.5
7.	Эмч, эмнэлгийн ажилтан	7	4.2

8.	Айл саахалтын хөрш	7	4.2
9.	Нийгмийн ажилтан	6	3.6
10.	Баг хорооны Засаг дарга	6	3.6
11.	Лам хувраг, удган, пастер, шашны төлөөлөл	3	1.8
Нийт		166	100

Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгнээс тусламж эрж хандахад тэд асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэж, тусламж үзүүлсэн болохыг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйгээс 88 хариулсан байх бөгөөд тэдний 58 хувь нь зөвлөгөө өгсөн, 26.1 хувь нь шийдвэрлэж өгөөгүй, 5.7 хувь нь зохих байгууллагатай холбож өгсөн, 5.7 хувь нь холбогдох арга хэмжээг авсан, 4.5 хувь ял шийтгэл оноодог учир хандаагүй гэжээ.

Бүдүүвч 3.15. Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд асуудлыг шийдвэрлэж буй байдал

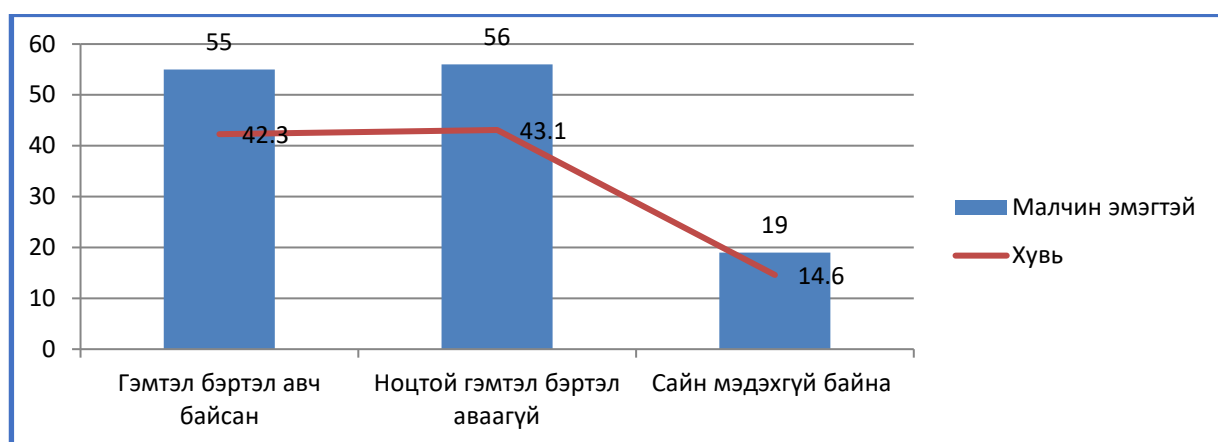
Хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэн нэгэнд хандаагүй шалтгааныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйгээс 130 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.15. Хэн нэгэнд хандаагүй шалтгаан

№	Хэн нэгэнд хандаагүй шалтгаан	Хариулт	Хувь
1.	Гэр бүлийн нэр төрөө бодсон	52	40
2.	Дахин зодож, дарамтлах вий гэхээс айсан	14	10.8
3.	Өрөвдөж, засрах байх гэж найдсан	27	20.8
4.	Урьд нь цагдаад хандаад ямар ч нэмэргүй байсан	10	7.7
5.	Хаана, хэнд хандахаа мэдэхгүй байсан	9	6.9
6.	Хэн нэгэнд хэлэх боломжгүй байсан (утас байхгүй, утасны цэнэг дууссан, сүлжээ байхгүй байсан, ойр орчимд хүн байгаагүй гэх мэт)	14	10.8
7.	Ер бол ийм зүйл байх ёстой гэж боддог болсон	4	3.0
Нийт		130	100

Хүчирхийлэлд өртсөний улмаас ямар нэгэн гэмтэл бэртэл авч байсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйгээс 130 нь хариулсан бөгөөд тэдгээрийн 42.3 хувь гэмтэл бэртэл авч байсан, 43.1 хувь нь ноцтой гэмтэл бэртэл аваагүй, 14.6 хувь нь сайн мэдэхгүй байна гэж тус тус хариулсан байна.

Бүдүүвч 3.16. Хүчирхийлэлд өртсөний улмаас гэмтэл бэртэл авсан байдал

Түүнчлэн бие хөхөрсөн, битүү гэмтэл авсан, толгой нүүрээ гэмтээж, хавдаж хөхөрсөн, гар хөлөө гэмтээсэн, шагай, үеээ гэмтээж, мулталсан болон сэтгэл санааны гутралд орж, ганцаардалд автсан хэмээн санал асуулгад нийтлэг тэмдэглэсэн байна.

Хүчирхийлэлд өртөж, гэмтэл бэртэл авсан үедээ эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авч чадаагүй шалтгааныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйдээс 70 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 3.16. Хүчирхийлэлд өртөж, гэмтэл бэртэл авсан үедээ эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авч чадаагүй шалтгаан

№	Хүчирхийлэлд өртөж, гэмтэл бэртэл авсан үедээ эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авч чадаагүй шалтгаан	Хариулт	Хувь
1.	Шаардлагагүй гэж үзсэн	32	45.7
2.	Дуудлага өгөх боломжгүй байсан	15	21.4
3.	Хэт хол алслагдсан учраас хүндрэлтэй	12	17.2
4.	Дуудлага өгөөд эмч ирдэггүй	10	14.3
5.	Эрүүл мэндийн даатгал төлөөгүйгээс	1	1.4
Нийт		70	100

Завхан аймгийн Эрүүл мэндийн газрын мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд хүчирхийлэлд өртсөн, хүчирхийлэлд өртөж болзошгүй малчин эмэгтэйчүүдийн судалгаа бүртгэлийг гарган, тэдгээрт эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг үзүүлэх ажлыг тогтмолжуулсан байна.

Хүснэгт 3.17. Завхан аймгийн Эрүүл мэндийн газраас малчин эмэгтэйчүүдэд үзүүлсэн тусламж үйлчилгээний статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Он	Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээнд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдийн тоо	Хүчирхийлэлд өртөж, тусламж үйлчилгээ авсан малчин эмэгтэйчүүд	Хүчирхийлэлд өртөж болзошгүй малчин эмэгтэйчүүд
2018	6844	39	127
2019	7048	26	127

Малчин эмэгтэйчүүд хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд эмнэлгийн анхан шатны тусламж үйлчилгээг цаг тухайд авч чадахгүй байгаа нь хүчирхийлэлд өртөж, гэмтэж бэртсэнээ нуух, орон нутагт нарийн мэргэжлийн эмч байхгүй, бартаат зам ихтэй зэрэгтэй холбоотой байна. Мөн зарим үед цагдаад дуудлага, мэдээллийг хожимдож өгөх, хүчирхийлэл ихэвчлэн шөнийн цаг, сумаас алс хол үйлдэгддэг, ахуйн хүрээний архидаг согтуурах явдал түгээмэл, малчдын өөрийгөө хамгаалах болон хүчирхийллийн талаарх мэдлэг ойлголт, мэдээлэл дутмаг, гэр бүлийнхээ дарамт шахалтаас үүдэн цагдаад мэдэгдэхийг хүсдэггүй, эдийн засгийн боломж муутай зэрэг нь нөлөөлдөг байна.

Хүчирхийлэл ихэнх тохиолдолд гэр бүлийн орчинд үйлдэгддэг, улмаар гэр бүлийн нэр төрөө бодож хэн нэгэнд мэдэгдэлгүй өнгөрдөг талаар хүчирхийлэлд өртсөн гэх малчин эмэгтэйчүүдийн олонх хариулжээ. Тэд хүчирхийлэгчийг засрал авна гэж найддаг, дахин зодуулахаас айдаг зэргээс шалтгаалан холбогдох газарт ханддаггүй байна. Хүчирхийлэлд өртсөн тухайгаа цагдаагийн байгууллага гэхээс илүү эхлээд төрөл садан, найз нөхдөдөө хэлдэг байна.

Тохиолдол 3.7.

Манай нутгийн бэр болж ирсэн 30 настай эмэгтэй нөхөр, гурван хүүхдийн хамт амьдардаг. Нөхөр нь архи ууж элдвээр харааж, доромжлон зоддог. Өмнө нь тэр бүсгүй нөхөртөө зодуулаад харанхуй шөнө хүүхдүүдээ дагуулаад гүйж ирэхэд нь орон гэртээ оруулж, хоол унд хийж өгч хонуулж байсан. Үүнээс хойш нөхөр нь намайг үзэхээ байсан. Тус эмэгтэйд нөхөр нь байнга зодож дарамталдаг болохоор сүүлдээ амиа хорлохыг завдаж, өөрийгөө хутгалж байсан. Энэ асуудлаар цагдаагийн байгууллагад хандаж байгаагүй. Учир нь хадмууд нь “Чи өөрийгөө хутгалсан, бүх зүйл чамаас болдог биз дээ” гэх мэтээр дарамталдаг болсон....

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль 2017 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрөөс хэрэгжиж эхлээд 3 жил өнгөрч байна. Тус хуулийн шинэчлэлд зарчмын томоохон өөрчлөлт оруулж, гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагуудын чиг үүрэг, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг тодорхойлж өгснөөрөө онцлог юм. Гэвч цагдаа болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, нутгийн өөрөө удирдах ёсны болон бүх шатны Засаг дарга нарын хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд бүтэц, тогтолцоо төсөв хөрөнгийн хувьд тулгамдсан, шийдвэрлэх шаардлагатай зарим асуудал байна.

Тухайлбал Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуульд тухайн орон нутгийн хүн амын тоо, эрүүгийн болон нийгмийн хэв журмын нөхцөл байдлыг харгалзан цагдаагийн байгууллагын бүтцэд цагдаагийн мэргэшсэн алба хаагчдаас бүрдсэн нэгжтэй байж, уг нэгжийн ажилд сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн ажилтныг оролцуулахаар заажээ.²⁹ Одоогоор Цагдаагийн ерөнхий газрын бүтцэд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх бие даасан нэгжтэй болсон байна. Энэ нэгж нь нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн газар, хэлтэс тус бүрд 1-2 алба хаагчийн албан тушаалын тодорхойлолт, ажил үүргийн хуваарийг батлан, тэдэнд мэргэжил, арга зүйн дэмжлэг үзүүлэн ажиллаж байна. Иймээс энэ бүтцийг нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн газар, хэлтэст бий болгох шаардлагатай байна.

²⁹ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.2, 25.3 дахь хэсгүүд.

Түүнчлэн Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн 153 дугаар тогтоолоор “Цагдаагийн байгууллагын зарим ажил, үйлчилгээ, хангалтын жишиг норматив”-ыг гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал, хүн ам, тээврийн хэрэгслийн нягтрал, газар зүйн байршил, дэд бүтэц, зам харилцааны нөхцөл, бусад онцлогийг харгалзан баталсан ч өнөөгийн эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан цагдаагийн байгууллагын бүтэц, орон тоо, ашиглаж буй тээврийн хэрэгслийн тоо энэхүү жишиг нормативт хүрдэггүй байна.

Цагдаагийн байгууллага нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, хохирогчийг хамгаалах тогтолцоонд голлох үүргийг хэрэгжүүлж, хэрэг, зөрчлийг шийдвэрлэгдэж дуусах хүртэлх бүх үе шатанд оролцож байна. Иймээс цагдаагийн алба хаагч үүргээ хэрэгжүүлэхэд дан ганц өөрөөс нь бус мэргэжил арга зүй, техникийн хангалт болон хамтран ажиллах бусад салбарын мэргэжилтнүүдийн хамтын ажиллагаанаас хамаарч байх тул цагдаагийн алба хаагчид ялангуяа хэсгийн төлөөлөгч, хэсгийн байцаагчийг хамтарсан багийн гишүүнээр ажиллуулах нөхцөл, боломжийг бүрдүүлэх, сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн ажилтныг хамтран ажиллах тодорхой дэмжлэг, арга зүй, аргачлалаар хангах ажлыг эрчимжүүлэх хэрэгтэй байна.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд салбар хоорондын хамтын ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, хяналт тавих чиг үүргийнхээ хүрээнд Салбар зөвлөл, хамтарсан багийн үйл ажиллагаанд тогтмол хяналт тавьж ажиллах, хамтарсан багийн гишүүдийг чадавхжуулах, хорооны цагдаагийн алба хаагч, нийгмийн ажилтны орон тоог нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн нийгмийн ажилтныг ажиллуулах зэрэгт анхаарах шаардлагатай байна.

Түүнчлэн гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хохирогчийг хамгаалах, хүчирхийлэл дахин давтагдах эрсдлийг буруулах, алслагдмал хөдөө, орон нутагт амьдарч байгаа болон мэдээлэл авах боломжгүй, бичиг, үсэг мэдэхгүй мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, малчдад Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийг сурталчлан таниулах ажлын цар хүрээг нэмэгдүүлэх чиглэлээр сургалт, сурталчилгааны тодорхой ажлыг зохион байгуулах хэрэгтэй байна.

Бүх шатны Засаг дарга нутаг дэвсгэрийнхээ хэмжээнд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, хүүхдийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагааны зардлыг тухайн орон нутгийн төсөвт цогцоор нь тусгуулах саналыг Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар шийдвэрлүүлэхэд онцгойлон анхаарах шаардлагатай байна.

Зөрчлийн тухай хуульд гэр бүлийн хүчирхийллийн зөрчил үйлдсэн этгээдийг баривчлахаас гадна албадан сургалтад хамруулахаар³⁰ заасан бол Эрүүгийн хуульд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ял оногдуулахгүйгээр, эсхүл ял дээр нэмж, зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээг шүүхээс оногдуулахаар³¹ заажээ. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуульд³² заасны дагуу шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хорих ял шийтгүүлсэн этгээдэд, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон цагдаагийн байгууллага нь баривчлах, албадан

³⁰ Зөрчлийн тухай хуулийн 4.5 дугаар зүйл.

³¹ Эрүүгийн хуулийн 7.3 дугаар зүйлийн 2.2 дахь хэсэг.

³² Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 44 дүгээр зүйлд 44.4 дэх хэсэг.

сургалтад хамруулах, шийтгэл хүлээсэн этгээдийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг тус тус зохион байгуулахаар байна.

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2017 оны 4 дүгээр сарын 4-ний өдрийн А/73 дугаар тушаалаар “Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын хөтөлбөр, журам”-ыг баталснаар зан үйлд нөлөөлөх сургалтын загвар хөтөлбөр, сургалтын гарын авлагатай болж, багш нарыг бэлтгэж байгаа ч бодит байдалд багш нар болон сургалтын байр, танхим, хэрэглэгдэхүүний хүртээмж хангалтгүй байна.³³

Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэж, шүүхээс баривчлах шийтгэл хүлээсэн этгээдэд зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг цагдаа болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагууд³⁴ хариуцан хэрэгжүүлэхэд багш, боловсон хүчин бэлтгээгүй, нөөц дутмаг, сургалт явуулах байр, танхим, гарын авлага сургалтын хэрэглэгдэхүүн, гэрээгээр ажиллах багш нарт олгох зардал шийдвэрлэгдээгүй байна.

Тухайлбал шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага улсын хэмжээнд 27 сэтгэл зүйчтэй бөгөөд Хөвсгөл аймгийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газраас бусад аймагт сэтгэл зүйчийн орон тоогүй байна. Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг хорих ангитай газруудад нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, харин хорих ангигүй газар, хэлтсүүдэд эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч явуулдаг байна.³⁵

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын 2017 оны 9 дүгээр сарын 29-ний өдрийн А/247, А/167, 303 хамтарсан тушаалаар баталсан “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг нормативыг тогтоох тухай журам”-д хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх 120 гүйцэтгэх баримт бичиг тутамд нэг шийдвэр гүйцэтгэгч ажиллах ёстой ажээ. Гэвч бодит байдалд тэд тогтоосон хэмжээнээс 2 дахин их ачаалалтай, 250-300 гүйцэтгэх баримт бичигт ажиллагаа явуулж ажиллахын зэрэгцээ зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг давхар хариуцан зохион байгуулдаг байна.

Иймд цагдаа болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад албадан сургалтыг үр дүнтэй зохион байгуулан ажиллахад мэргэжлийн боловсон хүчний орон тоог нэмэгдүүлэх, сургалт зохион явуулах байр, танхимаар хангах, сургагч багш бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөр, гарын авлага зэрэг сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг шинэчлэхэд шаардлагатай зардлыг төсөвт суулгах нь зүйтэй юм.

³³ “Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулиар цагдаагийн алба хаагчид хүлээлгэсэн үүргийн хэрэгжилт” мониторингийн тайлан, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв, Швейцарын Хөгжлийн Агентлаг, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, УБ, 2018 он.

³⁴ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд баривчлах шийтгэл оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг 2023 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрийг хүртэл хугацаанд нийслэлд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, аймаг, суманд цагдаагийн байгууллага гүйцэтгэх, баривчлах шийтгэл оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх чиг үүргийг дээрх хугацааны дотор үе шаттайгаар шүүхийн шийдвэр биелүүлэх байгууллагад цагдаагийн байгууллагаас шилжүүлэхээр заажээ.

³⁵ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын мэдээллээс, 2019 он.

БҮЛЭГ 4. МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН БЭЛГИЙН БОЛОН НӨХӨН ҮРЖИХҮЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

4.1. Олон улсын болон үндэсний эрх зүйн зохицуулалт

Хүний эрүүл мэндээ хамгаалуулах үндсэн эрхэд бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн асуудал хамаардаг бөгөөд бусад эрхүүдтэй нягт уялддаг юм.³⁶ Хүний эрүүл байх эрх нь хувь хүний эрх чөлөө болон эрх мэдлийг багтаасан өргөн ойлголт юм. Хүн эрүүл байх эрхээ эдлэх эрх чөлөөтэй байна гэдэг нь хувь хүн биеийн эрүүл мэндээ хянах, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхээ эдлэх, эрүү шүүлт, тохиролцоогүй эмнэлгийн үйлчилгээ, туршилт зэрэг хөндлөнгийн оролцооноос ангид байхыг хэлнэ. Харин эрх мэдэлтэй байна гэдэг нь хүмүүсийн хүрч болох дээд түвшинд эрүүл байхын тулд тэгш боломжоор хангагдсан эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамрагдах эрхтэй байх ойлголт юм.³⁷

Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглал³⁸, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт³⁹, Арьс үндсээр алагчилах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц⁴⁰, Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц⁴¹, Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц⁴², Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц⁴³ зэрэгт хүний эрүүл байх, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, нөхөн үржихүйн эрхийг баталгаажуулсан байна.

Мөн 1994 онд НҮБ-ын ивээл дор Египетийн Каир хотноо зохион байгуулагдсан Хүн ам, Хөгжлийн Олон улсын Бага хурлын үеэр дэлхийн 179 улс хүн ам, хөгжил болон хүний эрх нь салшгүй нягт холбоотой болохыг, мөн эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийг багтаасан боловсрол, эрүүл мэндэд холбогдох хүний хэрэгцээг хангах нь хүн төвтэй хөгжлийн шийдвэрлэх нэгэн хэсэг мөн гэдгийг хүлээн зөвшөөрчээ. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрхэд хосууд болон хувь хүн гэр бүлээ чөлөөтэй, хариуцлагатайгаар төлөвлөх, энэ талаар мэдээлэлтэй байх, мэдээлэл олж авах аргыг эзэмших, мөн ялгаварлан гадуурхалт, дарамт шахалт, хүчирхийллээс ангид байж шийдвэр гаргах зэрэг өргөн хүрээний эрхүүд хамаарна.⁴⁴

Хүн ам, Хөгжлийн Олон улсын Бага хурлаас гадна 1995 оны Бээжингийн үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрийн⁴⁵ 96 дугаар бүлэгт бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн тухай тодорхойлолтыг “албадлага, ялгаварлан гадуурхалт, хүчирхийллээс ангид байх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд

³⁶ Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн хорооны 2000 оны 14 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, Хүний эрхийн конвенцуудын хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжүүдийн эмхэтгэл, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2004 он.

³⁷ Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн хорооны 2000 оны 14 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, Хүний эрхийн конвенцүүдийн хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжийн эмхэтгэл, НҮБХХ, УБ, 2004 он

³⁸ Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглалын 25 дугаар зүйл

³⁹ Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын 12 дугаар зүйл

⁴⁰ Арьс үндсээр алагчилах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенцийн 5 дугаар зүйлийн (д)

⁴¹ Эмэгтэйчүүдийг алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцын 12 дугаар зүйл

⁴² Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцын 24 дүгээр зүйл

⁴³ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын 25 дугаар зүйл

⁴⁴ Хүн ам, Хөгжлийн Олон улсын Бага хурлын Үйл ажиллагааны Хөтөлбөр, 7.3 дугаар бүлэг.

⁴⁵ НҮБ. Эмэгтэйчүүдийн Дэлхийн 4 дүгээр бага хурал, Бээжин, Хятад улс, 1995 оны 9 дүгээр сарын 4-15-ны өдөр. A/CONF.177/20.

гэх мэт өөрийн бэлгийн амьдралтай холбогдох шийдвэрийг бие даан гаргах, хяналт тавих эрх” хэмээн дэлгэрүүлсэн байна.

Олон улсын хэм хэмжээнд зааснаар бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрхэд дараах эрхүүд хамааралтай байна.⁴⁶ Үүнд:

Амьд явах эрх	Халдашгүй, эрх чөлөөтэй байх эрх	Тэгш эрхтэй байх ба ялгаварлан гадуурхалтын бүх хэлбэрээс ангид байх эрх	Хувийн нууцтай байх эрх
Чөлөөтэй бодож, сэтгэх эрх	Мэдээлэл болон боловсрол олж авах эрх	Гэрлэх эсэхээ сонгох болон гэр бүлтэй болж, хүүхэдтэй болох эсэхээ төлөвлөх эрх	Хэзээ хүүхэдтэй болох эсэхээ шийдэх эрх
Эрүүл мэндээ хамгаалуулах болон эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах эрх	Шинжлэх ухааны хөгжил дэвшлийг хүртэх эрх	Чөлөөтэй хуран цуглах болон улс төрийн оролцооны эрх	Эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаах харьцаж шийтгэхээс ангид байх эрх

Түүнчлэн Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай пактын 12 дугаар зүйлд зааснаар энэхүү пактад оролцогч улсууд хүн бүр бие бялдар, сэтгэл санааны хувьд хүрч болох дээд түвшинд байх эрүүл байх хүний эрхийг хүлээн зөвшөөрч, энэ эрхийг хүн бүрт баталгаатай эдлүүлэхэд гишүүн орнуудын зүгээс хийх алхам, арга замыг тодорхойлж өгчээ.

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрх нь эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэндэд түлхүү хамааралтай учраас тэдэнд учирч болзошгүй эрүүл мэндийн эрсдэл тэр дундаа эх, хүүхдийн эндэгдлийг багасгах, гэр бүлийн хүчирхийллээс хамгаалах, тэдний бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийг үгүйсгэдэг хортой ёс заншил, арга барил болон эрүүл мэндийн үйлчилгээнд саад учруулж буй бүх бэрхшээлийг арилгах нь чухал гэж үздэг.⁴⁷

2003 онд НҮБ-ын Хүний эрхийн Комисс⁴⁸ “бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрх нь бие бялдрын болон сэтгэл санааны хувьд хүрч болох дээд түвшинд эрүүл байх хүн бүрийн эрхийн салшгүй хэсэг юм” хэмээн тэмдэглэсэн байна.

Тэгвэл хөгжиж буй орнуудын эмэгтэйчүүд бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгээр өвчлөх, өсвөр насандаа хүүхэд төрүүлэх, хүсээгүй жирэмслэлт, үр хөндөлтийн золиос болох, дахин хүүхэд төрүүлэх боломжгүй болох, улмаар амь нас, эрүүл мэндээрээ хохирох эрсдэл өнөөг хүртэл оршсоор байна. Түүнчлэн олон улсын түвшинд бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанар хүртээмжийн асуудал дотоодын эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтээс ихээхэн шалтгаалдаг гэж үздэг. Олон улсын хэм хэмжээнд алслагдсан бүс нутагт амьдарч буй иргэдэд зориулсан бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн талаарх

⁴⁶ “Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрх” Гэр бүл төлөвлөлтийн олон улсын холбооноос гаргасан товхимол, 2003 он

⁴⁷ Хүний эрхийн конвенцуудын хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжүүдийн эмхэтгэл, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөр, УБ, 2004 он, 81 дэх тал.

⁴⁸ Одоогийн НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөл

мэдээллийг тэдний хэрэгцээ, шаардлага, онцлогт нь тохируулан, хүртээмжтэй хүргэхэд онцгойлон анхаарахыг заажээ.⁴⁹

Монгол Улс хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулах, эрүүл аж төрөх нөхцөлийг бүрдүүлэх, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг олон улсын жишигт хүргэх, эмнэлгийн үнэ төлбөргүй тусламж, үйлчилгээ авах тэр дундаа нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн үйлчилгээнд бүх насны эмэгтэйчүүд хамрагдах эрхийг Үндсэн хууль, бусад хууль, журам, хөтөлбөрөөр баталгаажуулан хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал эрүүл мэндийн зарим тусламж үйлчилгээг Монгол Улсын иргэнд түүний эрүүл мэндийн даатгалд даатгуулсан эсэхээс үл хамаарч үнэ төлбөргүй хүргэх үйлчилгээнд эх барих, нярайн (0-28 хоног) тусламж үйлчилгээ хамаардаг болно.⁵⁰

4.2. Малчин эмэгтэйчүүдийн бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн хэрэгжилт, судалгааны дүн

Комиссын судалгаанд оролцогчдоос бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээллийг хаанаас авдаг талаар тодруулахад 631 малчин эмэгтэй дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.1. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээлэл авдаг эх сурвалж

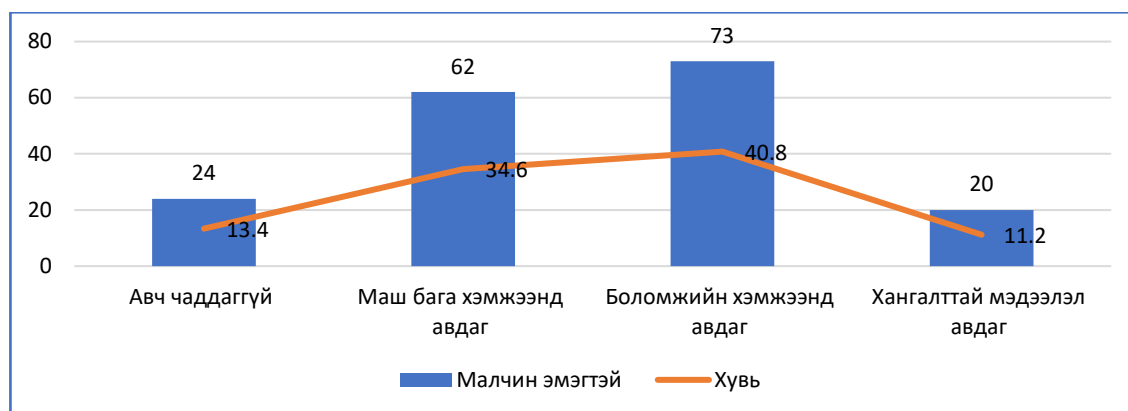
№	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээлэл авдаг эх сурвалж	Давхардсан тоогоор	Хувь
1	Мэргэшсэн эмчээс	325	32.8
2	Телевиз, радиогоос	325	32.8
3	Гэр бүлийнхэн, найз нөхдөөс	143	14.5
4	Сонин, цахим хуудас	77	7.8
5	Эмийн сангаас	55	5.6
6	Нийгмийн сүлжээ	55	5.6
7	Мэдээлэл тэр бүр авч чаддаггүй	8	0.8
8	Сурталчилгааны мэдээлэл, гарын авлагаас	1	0.1
Нийт		989	100

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээллийг ямар хэмжээнд авч байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 179 нь хариулсан бөгөөд тэдгээрийн 13.4 хувь нь “энэ төрлийн мэдээллийг огт авч чаддаггүй”, 34.6 хувь нь “маш бага хэмжээнд авдаг”, 40.8 хувь нь “боломжийн хэмжээнд авдаг”, 11.2 хувь нь “хангалттай мэдээлэл авдаг” гэжээ.

⁴⁹ Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 19 дүгээр зүйлд “Хүн бүр төрөл бүрийн мэдээлэл болон үзэл санааг эрж хайх, хүлээн авах, түгээх эрхтэй”, Эмэгтэйчүүдийн эсрэг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцын 10.(h) зүйлд “Гэр бүлийн эрүүл мэнд, сайн сайхныг хангахад туслах тусгай боловсролын мэдээлэл, түүний дотор гэр бүл төлөвлөлтийн талаарх мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх” зэргээр баталгаажуулжээ.

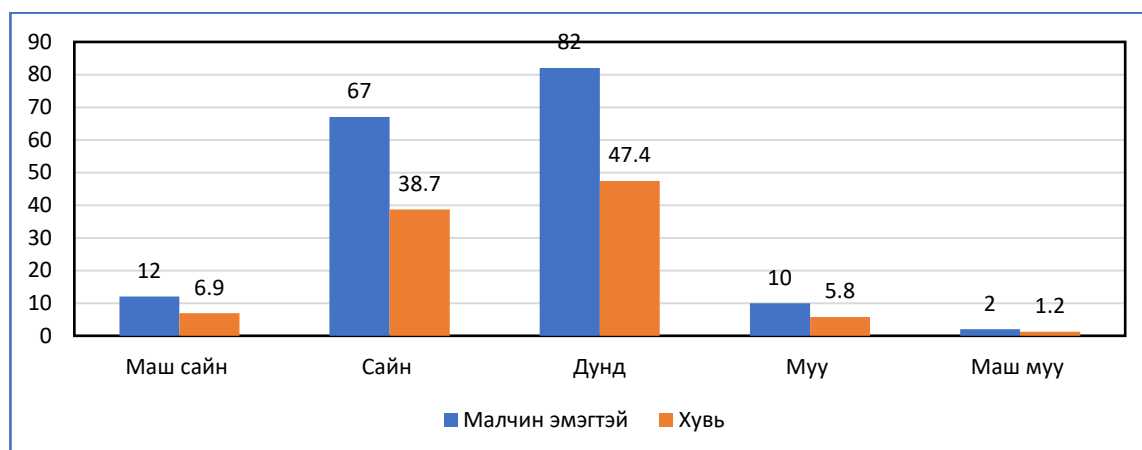
⁵⁰ Эрүүл мэндийн сайдын 2006 оны 393 дугаар тушаалаар баталсан “Төр хариуцах тусламж, үйлчилгээний жагсаалт”-ын 1.4. Эх барих, нярайн (0-28 хоног) тусламж үйлчилгээ (O00-P99);

Бүдүүвч 4.1. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхтэй холбоотой мэдээлэл авч буй байдал

Малчин эмэгтэйчүүдийн бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн талаарх мэдлэг, боловсролыг нь өөрсдөөр нь үнэлүүлэхэд санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 173 хариулсан байх бөгөөд 6.9 хувь нь “маш сайн”, 38.7 хувь нь “сайн”, 47.4 хувь нь “дунд”, 5.8 хувь нь “муу”, 1.2 хувь нь “маш муу” гэжээ.

Бүдүүвч 4.2. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн талаарх мэдлэг ойлголтоо үнэлсэн байдал

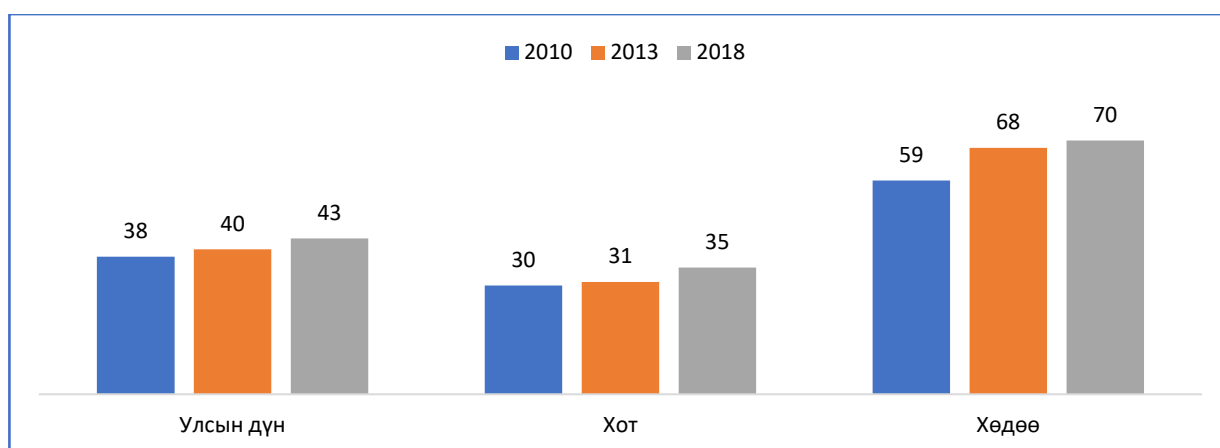
Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 3 дугаар сарын 7-ны өдрийн 78 дугаар тогтоолоор баталсан “Эх, хүүхэд, нөхөн үржихүйн үндэсний хөтөлбөр”-т “Нийт хүн амд эх, хүүхэд, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн мэдээлэл, мэдлэг олгох ажлыг төрийн бус байгууллагатай хамтран олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр хүргэх төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх; зорилтот бүлэгт чиглэсэн гэр бүл төлөвлөлт, эсэн мэнд амаржихуй, эмийн зохистой хэрэглээ, хүүхдийн асаргаа сувилгаа, амны хөндийн эрүүл мэнд, хатгалгаа, суулгалт, үр хөндөлт, бэлгийн замаар дамжих халдвар, осол гэмтэл, хүчирхийллээс сэргийлэх асуудлаар зан үйлийг өөрчлөх мэдээлэл, сургалт, сурталчилгааны ажлыг зохион байгуулах” талаар заасан байна.

Бүдүүвч 4.3. Эх, хүүхэд, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн мэдээлэл, мэдлэг олгох зураглал

Гэтэл Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгааны дүнгээс үзэхэд эмэгтэйчүүдийн 3.7 хувь нь, хөдөөгийн охидын 6.1 хувь нь 18 наснаас өмнө хүүхэд төрүүлсэн байна. Харин тус судалгаанд охидын төрөлтийг 3 жилийн байдлаар хот, хөдөөгөөр харьцуулснаас үзэхэд хөдөө амьдарч буй өсвөр насны охидын төрөлт жилээс жилд өссөн үзүүлэлттэй байна. Энэ нь хөдөө дэх хүн ам, залуучуудын нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн мэдлэг, хандлага, дадалд дорвитой өөрчлөлт гарахгүй байгааг харуулж байна.⁵¹

Бүдүүвч 4.4. Хот болон хөдөө амьдарч буй өсвөр насны охидын төрөлтийн түвшингийн харьцуулалт (2010, 2013, 2018 он, коэффициентээр)

Хөдөө орон нутагт бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн чиглэлээр сургалт, мэдээлэл, цугларалт зохион байгуулдаг боловч эдгээр үйл ажиллагаанд ихэвчлэн эрэгтэйчүүд хамрагддаг талаар ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлагын үеэр хэлж байв.

⁵¹ “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он. (15-19 насны охидын төрөлтийн түвшин, судалгаанаас өмнөх 3 жилийн хугацаанд, хот, хөдөөгөөр).

Тохиолдол 4.1.

Сумын иргэд гэр бүл төлөвлөлт, нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн асуудлаар суманд зохион байгуулагдаж байгаа хурал, зөвлөгөөнөөс мэдээлэл авдаг. Гэхдээ хурал, зөвлөгөөнд ихэвчлэн нөхрүүд нь ирдэг, харин эхнэрүүд нь мэдээлэл тогтмол авч чадахгүй байна. Гэр бүлийн хүчирхийллийн талаарх мэдээллийг нийгмийн ажилтан өгдөг ч айлд болж байгаа хүчирхийллийн талаар иргэд тэр бүр мэдээлдэггүй, хохирогч өөрөө л хэлэхгүй бол тэр бүр мэдэгддэггүй. Иймээс иргэдэд хүртээмжтэй мэдээлэл өгөх, мөн энэ талаар дуудлага мэдээлэл өгдөг, авдаг болгох зэргээр төрийн үйлчилгээг чанартай, шуурхай болгох шаардлагатай байна...

(Өмнөговь аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйчүүдтэй хийсэн ярилцлагаас)

Алслагдсан бүс нутагт амьдарч буй иргэдэд эрүүл мэндийн боловсрол олгох үйл ажиллагаа тогтмол биш, санхүүжилт хангалтгүй, малчдад чиглэсэн бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн сургалт, мэдээлэл нь тэдний өдөр тутмын амьдралын хэв маягт нийцтэй биш, хүртээмжгүй байна. Энэ нь тэдний эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг хангахад чиглэсэн боловсрол, мэдээлэл, түүн дотор гэр бүл төлөвлөлтийн талаарх мэдээлэл, зөвлөгөө авах эрх зөрчигдөхөд хүргэж байна.

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн үзлэг, оношилгоонд хэдий хугацаанд хамрагддагийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 516 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.2. Үзлэг, оношлогоонд хамрагдаж буй хугацаа

№	Үзлэг, оношлогоонд хамрагдаж буй хугацаа	Хариулт	Хувь
1.	Тогтмол үзүүлэхийг хичээдэг	2	0.4
2.	жилд 1 удаа	228	44.2
3.	жилд 2 удаа	86	16.6
4.	жилд 4 удаа	51	10.0
5.	Жилдээ багтаж үзүүлж чаддаггүй, боломж гардаггүй	71	13.7
6.	2-3 жилд 1 удаа	59	11.5
7.	Жирэмсэн болсон эсхүл шаардлага гарсан үед үзүүлдэг	19	3.6
Нийт		516	100

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндтэй холбоотой үзлэг оношлогоонд хаана хамрагдаж байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэй дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.3. Үзлэг, оношилгоонд хамрагдаж буй газар

№	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн үзлэг, оношилгоонд хамрагдаж буй газар	Давхардсан тоогоор	Хувь
1.	Сумын эрүүл мэндийн төв	375	58.5
2.	Аймгийн нэгдсэн эмнэлэг	146	23
3.	Хувийн эмнэлэг	64	10
4.	Улаанбаатар хотын эмнэлэг	24	3,7
5.	Өөр аймгийн эмнэлэг	22	3.4
6.	Гэртээ	5	0.7

7.	Тэр бүр хамрагдаж чаддаггүй, энэ тэндээс эмэгтэйчүүдийн эмч ирэх үед хамрагддаг	5	0.7
Нийт		641	100

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 458 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.4. Эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл

№	Эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл	Хариулт	Хувь
1.	Эмч, эмнэлгийн ажилтны зан харилцаа, хандлага муу, нууц хадгалдаж чаддаггүй	98	21.4
2.	Ямар нэгэн хүндрэл, бэрхшээл гардаггүй ч эмнэлэгт үзүүлэхэд дараалал ихтэй байдаг	88	19.2
3.	Эмнэлэгт очихоор өөр өдөр ир гэж буцаадаг (эмч нар сургалттай, багажаа хураагаад далд хийсэн, цаг байхгүй гэх мэт)	80	17.5
4.	Эмнэлгийн орчин нөхцөлийн хүртээмж хангалтгүй (ор, эм тариа хангалтгүй, ариун цэврийн өрөө байхгүй, бохир гэх мэт)	79	17.2
5.	Мал маллах хүн бүл цөөтэй тул тэр бүр эмнэлэг явах зав гардаггүй, явж чаддаггүй	69	15.1
6.	Алслагдмал газар амьдардаг тул эмнэлгийн үйлчилгээг тэр бүр авч чаддаггүй	44	9.6
Нийт		458	100

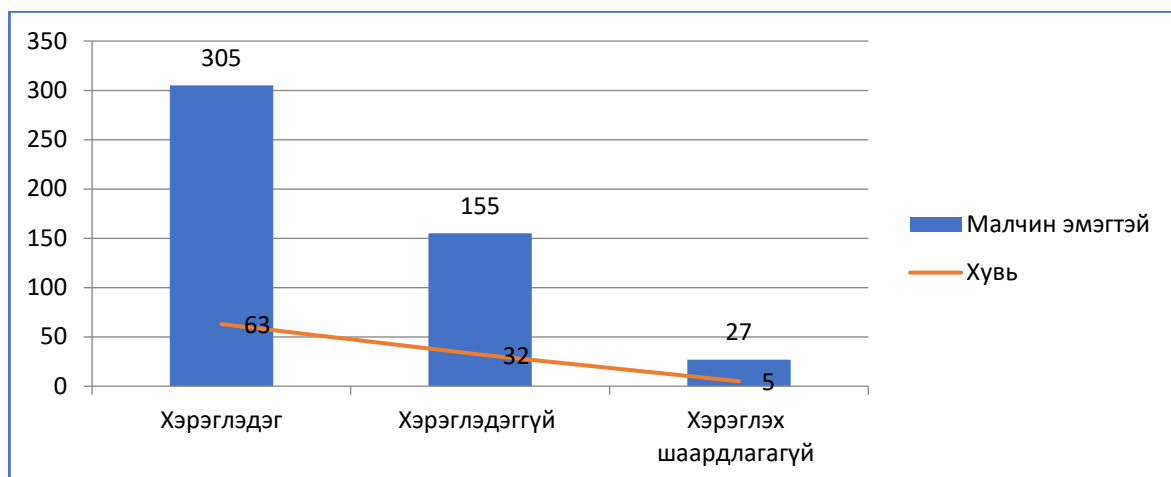
Тохиолдол 4.2

Би хүүхдүүдтэйгээ амьдардаг, хүү 16, охин 12 настай. Өөрийн хэдэн тооны хонь, ямаатай мөн хажуугаар нь айлын малыг хариулж, малладаг. Миний бие өвдөөд Дархан-Уул аймгийн Нэгдсэн эмнэлэгт үзүүлэхээр сумаас яваад очиход эмнэлгийн цаг дууссан тул 20 хоногийн дараах цаг байна гэх шалтгаанаар эмчид үзүүлж чадаагүй. Би хэдэн хонь, ямаагаа хажуу айлдаа гуйж үлдээгээд эмнэлэгт үзүүлчихээд орой ирнэ гэж хэлээд орхиод ирсэн. Миний хувьд хүүхдүүдээ зуны амралтаар ирсэн үед зав зайтай болдог энэ үед үзүүлэх гээд очиход зарим эмч нар амралтаа авсан, эсвэл үзүүлэх цаг дууссан гэх шалтгаанаар эмчид үзүүлж чаддаггүй учраас хувийн эмнэлэгт үзүүлчихээд ирсэн. Угтаа би сайн дураараа нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгал төлдөг хэдий ч улсын эмнэлэгт үзүүлж чаддаггүй...

(Дархан-Уул аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

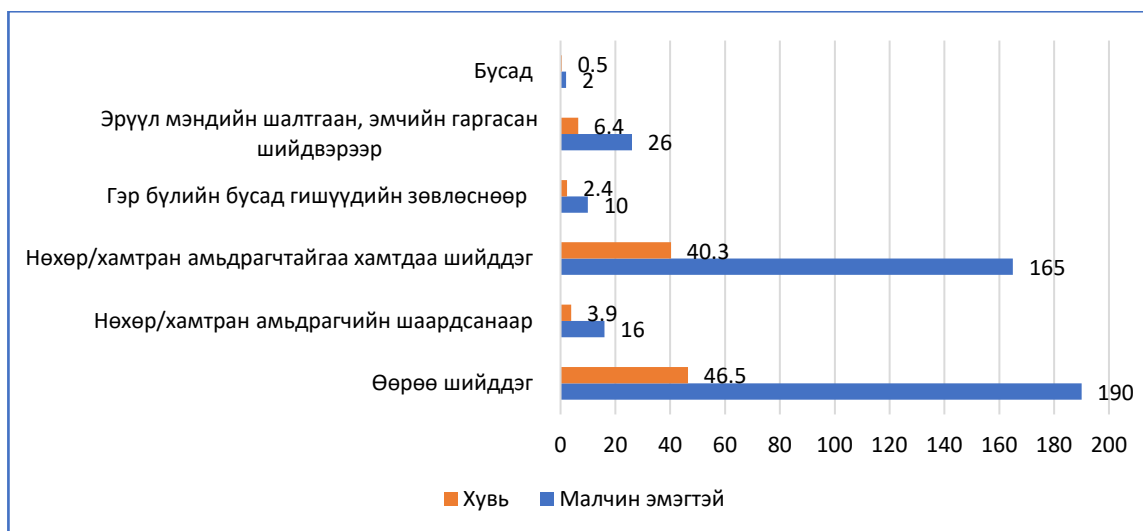
Жирэмслэлтээс сэргийлэх ямар нэгэн арга, хэрэгсэл хэрэглэдэг болохыг тодруулахад судалгаанд оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 487 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 63 хувь нь жирэмслэлтээс сэргийлэх ямар нэгэн арга хэрэгсэл хэрэглэдэг бол 32 хувь нь хэрэглэдэггүй, 5 хувь нь хэрэглэх шаардлагагүй гэж үзжээ.

Бүдүүвч 4.5. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийн хэрэглээ

Жирэмслэлтээс хамгаалах арга хэрэгсэл хэрэглэх шийдвэрийг өөрсдөө гаргадаг эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 409 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 46.5 хувь нь дээрх арга хэрэгслийг хэрэглэх эсэхээ бие даан шийддэг бол 40.3 хувь нь нөхөр/хамтран амьдрагчтайгаа хамтран шийддэг байна. Мөн 3.9 хувь нь нөхөр/хамтран амьдрагчийн шаардсанаар, 2.4 хувь нь гэр бүлийн бусад гишүүдийн зөвлөснөөр, 6.4 хувь нь эрүүл мэндийн шалтгаан, эмчийн гаргасан шийдвэрээр хэрэглэдэг ажээ.

Бүдүүвч 4.6. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэх талаар шийдвэр гаргаж буй байдал

Тохиолдол 4.3.

Би 34 настай. 5 сартайгаас 13 хүртэлх насны зургаан хүүхэдтэй. Нөхөртэйгөө суугаад анхны хүүхдээ 2007 онд, бага хүүхдээ 2018 онд төрүүлсэн. Жил өнжөөд хүүхэд гаргаад байхаар эмч нар, ар гэрийнхэн дургүйцдэг. Би эхний хоёр хүүхдээ гаргаад ерөндөг (спираль) тавиулсан ч надад таарахгүй, гуя дагаж өвдөөд сүүлдээ явж чадахгүй суумгай болсон. Дараа нь жирэмслэлтээс сэргийлэх тариа тариулсан боловч мөн л хөл рүү чинэрч өвдөөд, сав үрэвсээд идээ татаад бүтэн гурван сар эмнэлэгт хэвтэж маш их эмчилгээ хийлгэж эдгэсэн. Жирэмслэлтээс сэргийлэх эм ууж үзсэн ч нойр булчирхай өвдөөд бас л таарахгүй байсан. Хадмууд дарамталдаг. Сүүлийн гурван хүүхдээ гаргахаас айж, нууж байсан ч гэдэс томрохоор хүссэн хүсээгүй

мэднэ. Жирэмсний хяналтад орохоор очиход эмч нар “Арчаагүйтэж яваад дахиад л хүүхэдтэй болчихоод ирсэн үү” гээд загнадаг. Би хүүхэд олчих вий, хүмүүс юу гэж бодох бол гэхээс, бэлгийн харьцаанд орохдоо хүртэл хүүхэдтэй болчих вий гэж үнэхээр их айдаг. Нөхөртөө бэлгэвч хэрэглэе гэхээр “Тэр заваан юмаар чинь яадаг юм” гээд уурладаг. Жирэмслэлтээс сэргийлэх хамгаалалт таарахгүй, хамгаалж чадахгүй байгаа болохоор харьцаанд орохыг хүсэхгүй, дургүйцэхэд нөхөр “Чи өөр хүнтэй болчихсон юм уу” гэдэг...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйтэй хийсэн ярилцлагаас)

Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл хэрэглэж буй байдлаар нь харьцуулан үзэхэд нөхөн үржихүйн насны эмэгтэйчүүдийн дунд харьцангуй буурч байна. Тухайлбал 2010 болон 2013 онд тэдгээр эмэгтэйчүүдийн 55 хувь нь хэрэглэдэг байсан бол 2018 онд 48 хувь болж буурчээ.⁵²

Бүдүүвч 4.7. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийн хэрэглээний харьцуулалт (2018 он)

Малчин эмэгтэйчүүдээс жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл хэрэглэхгүй байгаа шалтгааныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 181 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.5. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэдэггүй шалтгаан

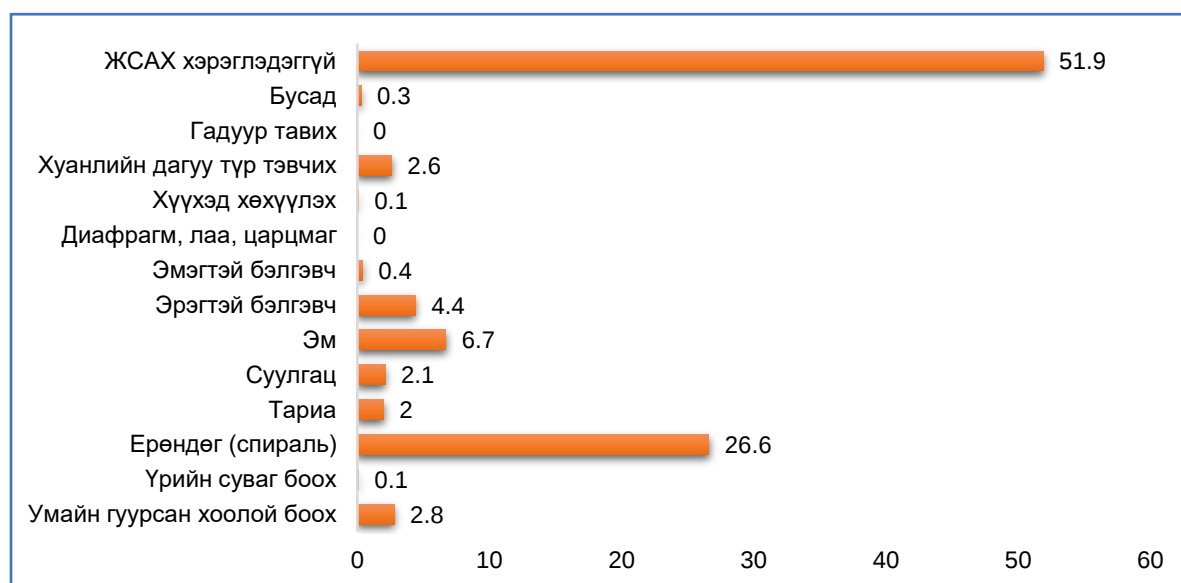
№	Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэдэггүй шалтгаан	Хариулт	Хувь
1.	Хүүхэдтэй болохын тулд хэрэглэдэггүй	62	34.3
2.	Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийг авах боломжгүй байдаг, мөн хэрэглэж хэвшээгүй	20	11.0
3.	Нөхөр/хамтран амьдрагч зөвшөөрдөггүй	7	3.9

⁵² “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он. Тайлбар: Гэрлэсэн эсвэл хамтран амьдрагчтай бөгөөд жирэмслэхээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэж байгаа (нөхөр, хамтран амьдрагч нь хэрэглэж болно) 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн хувь, орчин үеийн болон уламжлалт арга, хэрэгслийн төрлөөр. Орчин үеийн арга гэдэгт умайн гуурсан хоолой боох, үрийн суваг боох, ерөндөг/спираль, тариа, суулгац, эм, эрэгтэй бэлгэвч, эмэгтэй бэлгэвч, диафрагм, лаа, царцмаг, хүүхэд хөхүүлэх орно. Уламжлалт арга гэдэгт хуанлийн дагуу түр тэвчих, гадуур тавих орно.

4.	Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийг хэрэглэж мэдэхгүй	7	3.9
5.	Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийг хаанаас авахаа мэдэхгүй	2	1.1
6.	Эрүүл мэндийн шалтгаанаар	46	25.4
7.	Жирэмслэх боломжгүй тул	37	20.4
Нийт		181	100

Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээг авч үзвэл 51.9 хувь нь “ямар нэгэн арга хэрэгсэл хэрэглэдэггүй”, харин 26.6 хувь нь “ерөндөг (спираль) хэрэглэдэг”, 6.7 хувь нь “эм хэрэглэдэг”, 4.4 хувь нь “бэлгэвч хэрэглэдэг”, 2.8 хувь нь “умайн гуурсан хоолойгоо боолгосон”, 2.6 хувь нь “хуанли хөтөлдөг” гэжээ.⁵³

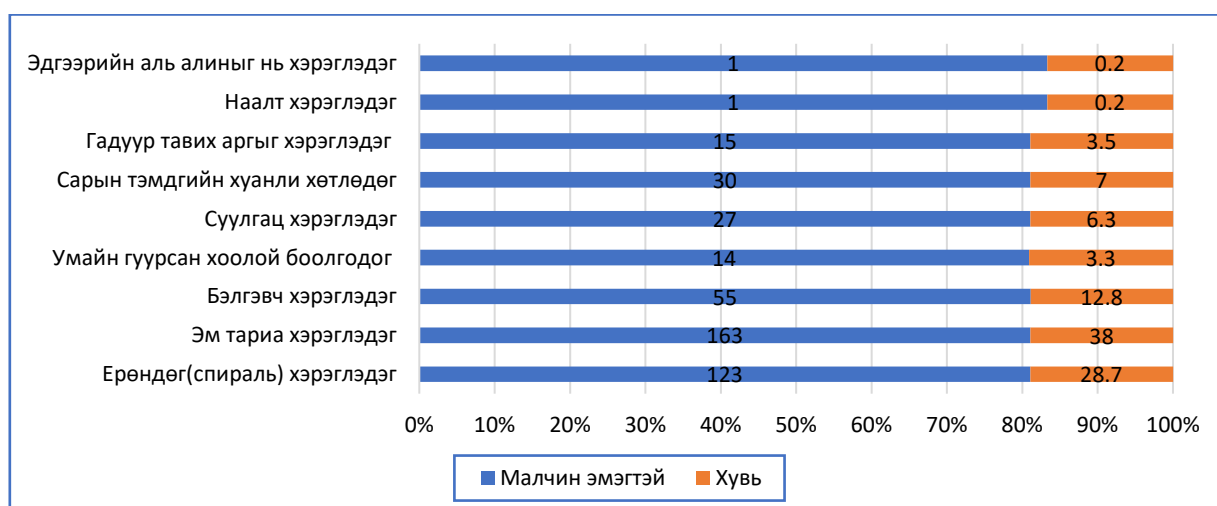
Бүдүүвч 4.8. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээ (2018 он)

Харин малчин эмэгтэйчүүдээс жирэмслэлтээс сэргийлэх ямар төрлийн арга хэрэгсэл хэрэглэдгийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйгээс 429 хариулсан бөгөөд тэдний 38 хувь нь “эм тариа”, 28.7 хувь нь “ерөндөг (спираль)”, 12.8 хувь нь “бэлгэвч”, 7 хувь нь “сарын тэмдгийн хуанли хөтөлдөг”, 6.2 хувь нь “суулгац хэрэглэдэг”, 3.3 хувь нь “умайн гуурсан хоолойгоо боолгосон”, 3.5 хувь нь “гадуур тавих арга хэрэглэдэг”, 0.2 хувь нь “наалт хэрэглэдэг” гэжээ.

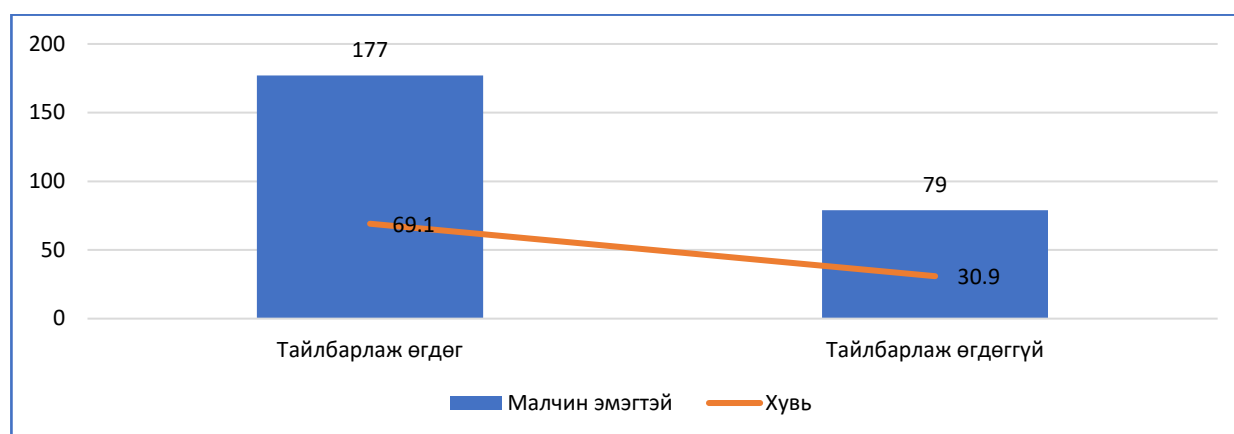
⁵³ “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он. Гэрлэсэн эсвэл хамтран амьдрагчтай бөгөөд жирэмслэхээс сэргийлэх арга, хэрэгсэл хэрэглэж байгаа (нөхөр, хамтран амьдрагч нь хэрэглэж болно) (15-49 насны эмэгтэйчүүдийн хувь, арга, хэрэгслийн төрлөөр), 2018 он.

Бүдүүвч 4.9. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний төрөл

Жирэмслэлтээс сэргийлэх ямар нэгэн арга, хэрэгслийг хэрхэн хэрэглэх талаар эмчид хандахад тухайн хэрэгслийн хамгаалалт болон гаж нөлөөг хангалттай тайлбарлаж өгдөг эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 256 нь хариул сан бөгөөд тэдний 69.1 хувь нь тайлбарлаж өгдөг, 30.9 хувь нь тайлбарлаж өгдөггүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.10. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний талаар эмч тайлбарлаж буй байдал

Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний талаар эмч тайлбарлаж өгөөгүй тохиолдолд өөр хэнд хаана ханддаг талаар асуухад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 31 нь дараах хариултыг өгчээ.

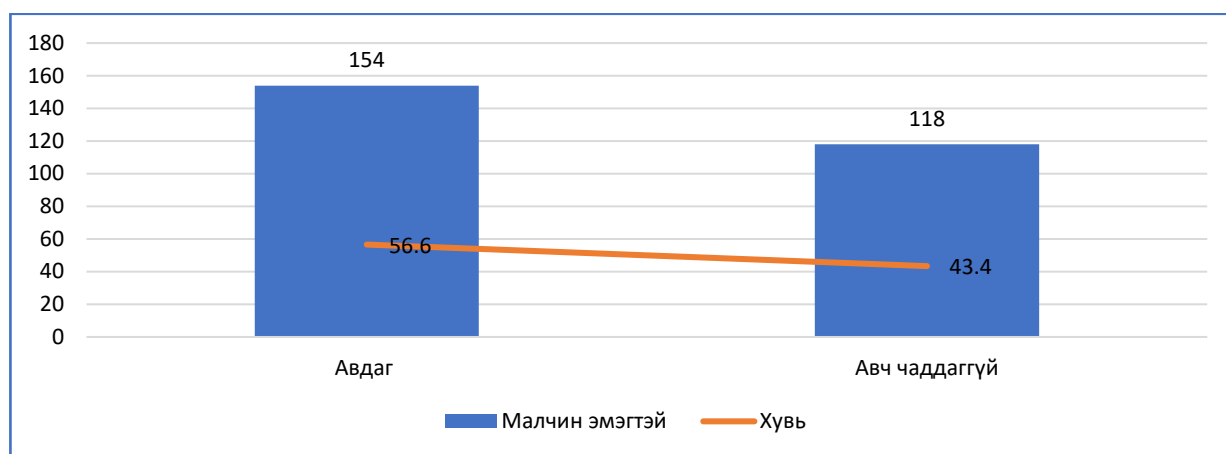
Хүснэгт 4.6. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний талаар тайлбарлуулж авдаг бусад эх сурвалж

№	Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хэрэглээний талаар тайлбарлуулж авдаг бусад эх сурвалж	Хариулт	Хувь
1.	Ээж, эгч дүүс, найз нөхөд	10	32.3
2.	Хэвлэл мэдээлэл хэрэгсэл, сурталчилгааны мэдээлэл	12	38.7
3.	Эмнэлгийн бусад ажилтан	7	22.6

4.	Эмийн сан	2	6.4
	Нийт	31	100

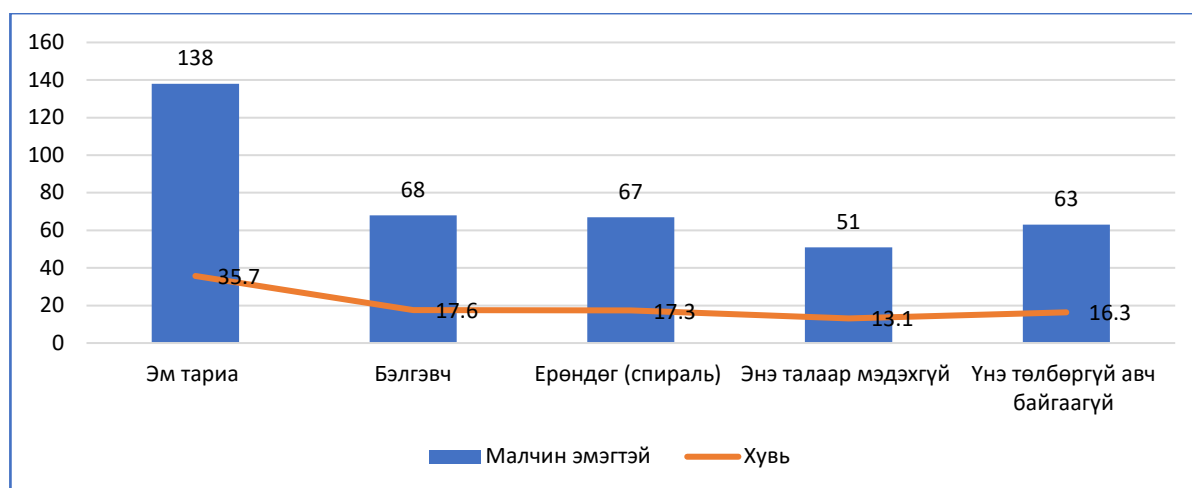
Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга, хэрэгслийг үнэ төлбөргүй авдаг эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 272 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 56.6 хувь авдаг гэсэн бол 43.4 хувь авч чаддаггүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.11. Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл үнэ төлбөргүй авдаг байдал

Жирэмслэлтээс сэргийлэх ямар арга, хэрэгслийг үнэ төлбөргүй авдаг талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйдээс 387 нь хариулсан бөгөөд тэдний 35.7 хувь эм тариа, 17.6 хувь бэлгэвч, 17.3 хувь нь ерөндөг (спираль) үнэ төлбөргүй авдаг гэсэн бол 13.1 хувь энэ талаар мэдэхгүй 16.3 хувь нь үнэ төлбөргүй авч байгаагүй гэж тус тус хариулжээ.

Бүдүүвч 4.12. Үнэ төлбөргүй авдаг жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл

Жирэмсний хяналтад тогтмол ордог эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 480 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 71.4 хувь нь хяналтад тогтмол ордог, 1.6 хувь нь хяналтад орж байгаагүй, 2.1 хувь нь жирэмслэх бүртээ тогтмол хяналтад орж байгаагүй, заримд нь орсон, 6 хувь нь жирэмсэлж байгаагүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.13. Жирэмсний хяналтад хамрагддаг байдал

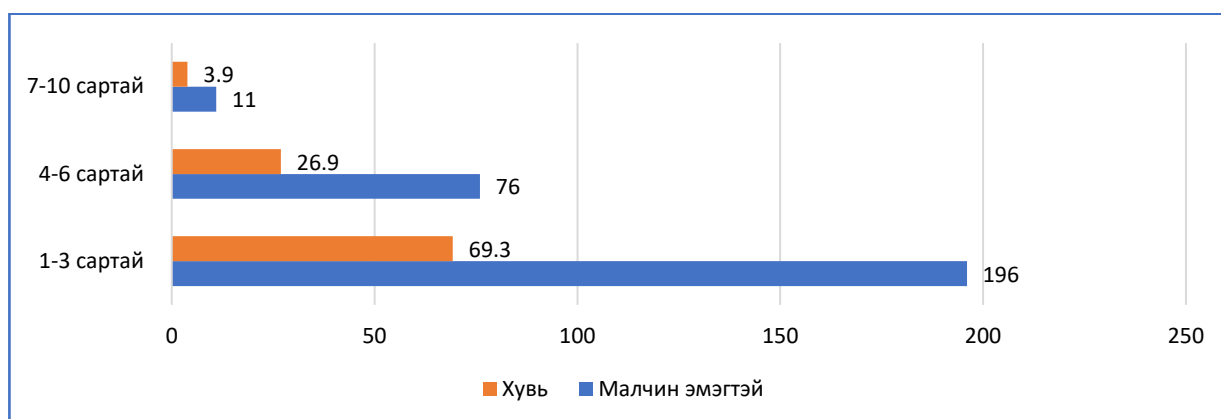

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага жирэмсний хяналтын үзлэгт наад зах нь найман удаа хамрагдсан байхыг зөвлөхийн сацуу жирэмсний хяналтын үед цусны даралт хэмжих, шээсэнд бактери, уураг илрүүлэх шинжилгээ, тэмбүү болон хүнд хэлбэрийн цус багадаалтыг илрүүлэх цусны шинжилгээ, жин/өндрийн хэмжилтийн тусгайлсан үйлчилгээ үзүүлэхийг удирдамж болгожээ.⁵⁴

Эрүүл мэндийн сайдын 2014 оны 10 дугаар сарын 20-ны өдрийн 338 дугаар тушаалаар баталсан “Жирэмсэн болон төрсний дараах үед үзүүлэх тусламж үйлчилгээний журам”-д заасны дагуу хэвийн явцтай жирэмсэн эмэгтэй 6 удаа, өндөр эрсдэлтэй жирэмсэн эмэгтэйг 8 удаа үзүүлэхийг зөвлөдөг бөгөөд эх жирэмсний эхний 12 долоо хоногт багтаж эхний үзлэгт хамрагдах ёстой юм.

Тэгвэл судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдээс сүүлийн жирэмслэлтийн үедээ хэдэн сартайдаа хяналтад орсныг тодруулахад санал оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 283 нь хариулсан байх бөгөөд 69.3 хувь нь “1-3 сартайдаа”, 26.9 хувь нь “4-6 сартайдаа”, 3.9 хувь “7-10 сартайдаа” гэжээ.

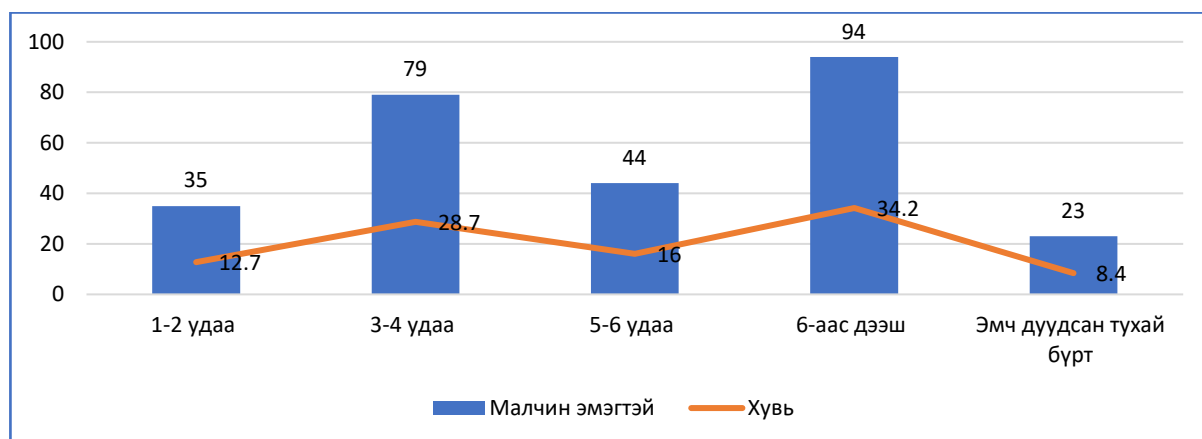
Бүдүүвч 4.14. Жирэмсний хяналтад анх хамрагдсан хугацаа

⁵⁴ Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага. Жирэмсэн үеийн нөхцөлийг сайжруулахад чиглэсэн эрүүл мэндийн тусламжийн зөвлөмж. Женев хот: Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын Хэвлэл мэдээллийн агентлаг, 2016 он. <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/250796/9789241549912-eng.pdf?sequence=1>.

Сүүлийн төрөлтдөө нийт хэдэн удаа жирэмсний хяналтын үзлэг хийлгэсэн талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 406 малчин эмэгтэйн 275 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 12.7 хувь нь “1-2 удаа”, 28.7 хувь нь “3-4 удаа”, 16 хувь нь “5-6 удаа”, 34.2 хувь “6-аас дээш удаа”, 8.4 хувь нь “эмч дуудсан тухай бүрт” гэж хариулжээ.

Бүдүүвч 4.15. Жирэмсний хяналтын үедээ үзлэгт хамрагддаг байдал

Тохиолдол 4.4.

Малчин эмэгтэйчүүдийн жирэмсний хяналтын асуудал хэцүү. Эрүүл мэндийн сайдын 2014 оны 338 дугаар тушаалын дагуу жирэмсэн эмэгтэйчүүд эхний 3 сардаа хяналтад орох ёстой. Энэ нь ургийн гажгийг илрүүлэх зорилготой юм. Гэтэл малчин эмэгтэйчүүд ирж, хяналтад ордоггүй. Жирэмсний 5 сартайд мөн ургийн гажгийг илрүүлэх, ЭХО-д харуулах хяналт хийдэг. Үүнд бас ирдэггүй. Одоо цоо эрүүл жирэмсэн эмэгтэй гэж байхгүй болсон. Эрүүл мэндийн боловсрол дутмагаас үүдэн бөөр, үтрээний үрэвсэлтэй, даралт ихсэх эмгэгтэй малчин эмэгтэй их болжээ...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын эрүүл мэндийн төвийн эмчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн жирэмсний хяналтад хамрагдсан байдлыг харахад хөдөөгийн эмэгтэйчүүдийн хяналтад эрт орсон үзүүлэлт нь улсын дунджаас доогуур, мөн тэдний амаржилтын давтамж олон байна.⁵⁵

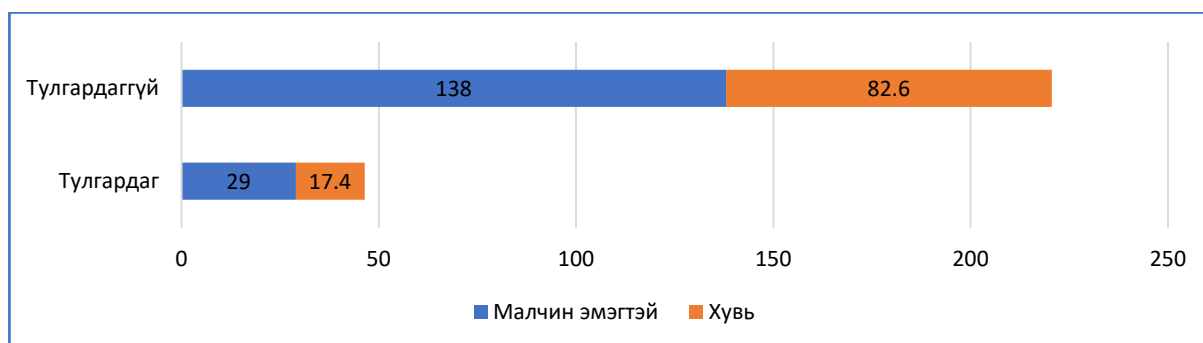
Хүснэгт 4.7. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн жирэмсний хяналтад хамрагдсан байдал (2010, 2013, 2018 он, хувиар)

Он	Жирэмсний хяналтад эрт үзүүлсэн (эхний 3 сард)			4 ба түүнээс олон удаа жирэмсний хяналтад үзүүлсэн		
	Улсын дүн	Хот	Хөдөө	Улсын дүн	Хот	Хөдөө
2010	77.2	80.1	72.7	81.2	82.4	80
2013	78.8	82.7	72.1	89.4	92	85.4
2018	83.8	85.1	80.8	88.5	89.7	85.9

⁵⁵ “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он.

Жирэмсний хяналтад хамрагдахад ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл тулгардаг эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 167 нь хариулсан байх бөгөөд 17.4 хувь тулгардаг, 82.6 хувь тулгардаггүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.16. Жирэмсний хяналтад хамрагдахад хүндрэл бэрхшээлтэй тулгардаг байдал

Жирэмсний хяналтад хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 422 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.8. Жирэмсний хяналтад хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл

№	Жирэмсний хяналтад хамрагдахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээл	Хариулт	Хувь
1.	Эмч, эмнэлгийн ажилтны зан харилцаа, хандлага муу, нууцлал хадгалагддаггүй	91	21.6
2.	Эмнэлгийн орчин нөхцөлийн хүртээмж хангалтгүй (ор, эм тариа хангалтгүй, ариун цэврийн өрөө байхгүй, бохир гэх мэт)	66	15.6
3.	Алслагдмал газар амьдардаг тул эмнэлгийн үйлчилгээг тэр бүр авч чаддаггүй	39	9.2
4.	Жирэмсний хяналтад тогтмол орох ёстойг мэдээгүй	59	14
5.	Мал маллах хүн бүл цөөтэй тул тэр бүр эмнэлэг явах зав гардаггүй	79	18.7
6.	Ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл гараагүй	88	20.9
Нийт		422	100

Тохиолдол 4.5.

Иргэн У нь Комисст хандаж “Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвөөс иргэн И-гийн зураг болон эрүүл мэндийн талаарх мэдээллийг дур мэдэн байгууллагынхаа цахим хуудсанд байршуулсан талаар” гомдол ирүүлсэн байна.

Гомдлыг судлахад сумаас нүүж ирсэн түр оршин суугч И нь жирэмсний хяналтад ороогүй байсан тул түүнд хяналтын карт нээлгүүлж, ЭХО-д харуулж эмнэлэгт хэвтүүлэхээр болжээ. Хэвтүүлэхийн өмнө И-г тасаг дээрээ авчирч толгой, бүх биеийн угаалга хийж өгч, бүх хувцсыг нь сольж эмэгтэйчүүдийн тасагт хүлээлгэж өгсөн” гэх мэдээллийг байгууллагынхаа цахим хуудаст байршуулсан байна.

Энэ нь сувилагчдын баярыг тохиолдуулан сувилахуйн тусламж үйлчилгээний талаар хийсэн ажлуудаа цахим хуудсанд байршуулах ажлын хүрээнд тус мэдээлэлд өвчтөний нүүр царайг нуугаагүй, нэрийг нь бүтнээр нь оруулсан байжээ.

Үүнээс үзэхэд тус аймгийн Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвийн нэр бүхий ажилтнууд нь иргэн И-гийн зураг болон эрүүл мэндийн талаарх мэдээллийг түүний зөвшөөрөлгүй олон нийтийн цахим хуудсанд байршуулж, нэр төр, алдар хүнд, хувь хүний нууцад халдаж, түүний олон улсын гэрээ болон дотоодын хууль тогтоомжоор баталгаажуулсан эрхийг зөрчсөн байна.

Иймд иргэн И-гийн олон улсын гэрээ болон дотоодын хууль тогтоомжоор баталгаажуулсан нэр төр, алдар хүнд, хувийн болон эрүүл мэндийн нууцтай байх эрхийг зөрчсөн холбогдох ажилтнуудад хариуцлага тооцох, цаашид энэ төрлийн хүний эрхийн зөрчил гаргуулахгүй байхаар Комиссын гишүүний шаардлагыг хүргүүлэв...

(Комиссын гишүүний 2019 оны 2/23 дугаар шаардлага)

Тохиолдол 4.6.

Эрүүл амарждаг эмэгтэйчүүд гэж байхгүй. Дандаа л эрхтэн тогтолцооны эмгэгтэй. Тэгэхээр суманд хянаад төрүүлнэ гэдэг нь эрсдэл тохиолдох магадлалыг өндөрсгөдөг. Эрүүл мэндийн сайдын тушаалаар баталсан 8 удаагийн үзлэгт заавал үзүүлж баймаар байна. Жилд 80 эх амарждаг гэж тооцоход тэдний 15-20 хувь нь л эрүүл хүүхэд төрүүлж байна. Бусад нь бэлгийн замын, эсхүл эрхтэн тогтолцооны эмгэгтэй, эсхүл хүүхэд нь ямар нэгэн гажигтай төрөх магадлал өндөр байна.

36 долоо хоногтой жирэмсэн эхийг аймагт хүргэж өгөхөөр тушаалд заасан. Бид үнэндээ яг энэ хугацаанд нь хүргэж өгч чаддаггүй. 38 долоо хоногтойд нь эсхүл заримыг нь өвдөж эхлэнгүүт хүргэж өгдөг. Гол нь амрах байр хүрэлцэхгүй байна.

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын эрүүл мэндийн төвийн эмчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 4.7.

Манай сумын эмнэлэг 15 ортой, хүүхдийн дөрөвхөн ортой, эмэгтэйчүүдийн нэг их эмч, хоёр бага эмч ажилладаг. Эм тариа хүрэлцдэггүй. 3,000 хүн амтай ч, 10,000 хүн амтай ч ялгаагүй эмнэлгийн ор, хангамж нь тооны хувьд адил учраас төрийн үйлчилгээ хүрч чадахгүй байна. Иймд сумын хүн амын тоонд харьцуулж аливаа төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг (эмч, орны тоо гэх мэт) тооцож үзэх хэрэгтэй байна.

Бас нэг асуудал бол өмнө нь жирэмсэн эмэгтэйчүүдийг суманд төрүүлдэг байсан бол одоо заавал аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт төрүүлдэг болсон. Сумаас аймагт очиж амаржих нь унаанаас авахуулаад хүндрэлтэй, мөн аймагт эхийн амрах байр олддоггүй, таван ортой нэг тасаг л ажилладаг. Дээр үед сумдад эхийн амрах байр буюу нэгдлийн амрах байр гэж байсан. Сумдаас аймагт очиж, төрж буй малчин эмэгтэйчүүд байрлах байргүй тул зарим нь төрмөгцөө замын унаанд сууж сум руугаа харьдаг, зарим нь айлд түр байрладаг ч удаан байж чадахгүй тул хэд хоноод сум руугаа буцдаг. Саяхан зэргэлдээ суманд дөнгөж амаржсан эмэгтэй нярай хүүхдээ тэврээд шуудангийн унаанд суугаад сум руу явж байгаад шуудангийн машинд чихцэлдээнгүй, агааргүй байснаас болоод нярай нь эндчихсэн. Иймд алслагдсан бүс, суманд амьдарч буй жирэмсэн эмэгтэйчүүд суманд нь амаржих, эхийн амрах байрыг нэмэгдүүлэх талаар төр арга хэмжээ авмаар байна...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

Завхан аймгийн Эрүүл мэндийн газрын 2018-2019 оны статистик мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд тус аймгийн малчин эмэгтэйчүүд жирэмсний хяналтад

дийлэнх олонхи нь эрт хамрагдаж байгаа ч багагүй хувь нь хожуу үедээ хамрагдсан байна.

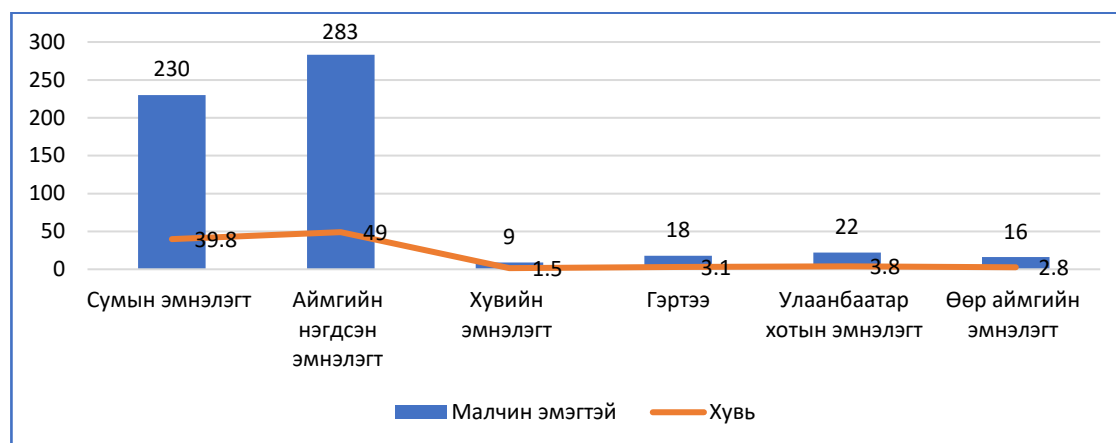
Хүснэгт 4.9. Завхан аймгийн Эрүүл мэндийн газраас гаргасан малчин эмэгтэйчүүдийн жирэмсний хяналтад хамрагдаж буй статистик мэдээлэл (2018, 2019 он)

Он	Жирэмсний хяналтад хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүдийн тоо	Эрт хамрагдсан	Хувь	Хожуу хамрагдсан	Хувь
2018	858	796	92.8	62	7.2
2019	675	644	95.4	31	4.6

Малчин эмэгтэйчүүд жирэмсний хяналтад оройтож хамрагдах, зарим тохиолдолд хяналтад хамрагдахгүй байх явдал гарч байна. Энэ нь аймаг сумаас алслагдсан, эдийн засгийн хүндрэл, мэдээ, мэдээлэл хангалтгүй, ам бүл цөөн, мал маллахгүй хүнгүй зэргээс шалтгаалдаг байна.

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдээс хаана амаржсан талаар тодруулахад 631 малчин эмэгтэйгээс 577 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 49 хувь нь аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт, 39.8 хувь нь сумын эмнэлэгт, 3.8 хувь нь Улаанбаатар хотын эмнэлэгт, 3.1 хувь нь гэртээ, 2.8 хувь нь өөр аймгийн эмнэлэгт, 1.5 хувь нь хувийн эмнэлэгт амаржсан гэж тус тус хариулсан нь Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгааны дүнтэй адил байна.⁵⁶

Бүдүүвч 4.17. Амаржсан газар

⁵⁶ “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он. (2018 оноос өмнөх 2 жилд хүүхэд төрүүлсэн 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь, амаржсан газраар).

Хүснэгт 4.10. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн амаржсан газар (2018 он)

Хүүхдээ төрүүлж буй газар		Улсын эмнэлэг	Хувийн эмнэлэг	Гэртээ	Бусад	Дүн	Эмнэлэгт төрсөн	Судалгааны өмнөх 2 жилд хүүхэд төрүүлсэн эмэгтэйчүүдийн тоо
Нийт		95.6	2.8	0.7	0.9	100	98.4	2,195
Байршил	Хот	96.2	2.2	0.3	1.3	100	98.4	1,515
	Нийслэл	96.4	2	0.2	1.5	100	98.4	1,091
	Аймгийн төв	95.6	2.7	0.8	0.8	100	98.4	424
	Хөдөө	94.3	4.1	1.4	0.1	100	98.4	681
	Сумын төв	95.8	3.9	0.3	0	100	99.7	269
	Хөдөөгийн баг	93.4	4.2	2.1	0.2	100	97.6	412

Тохиолдол 4.8.

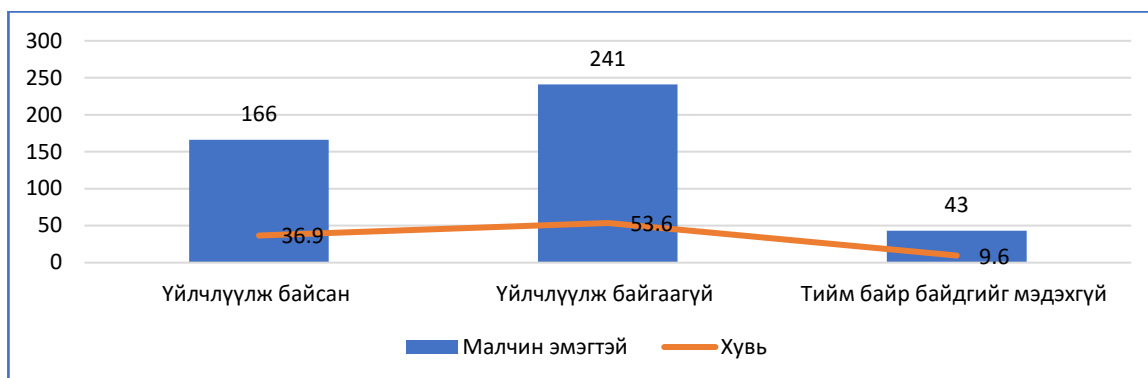
Манай аймагт гэртээ амаржсан 6 тохиолдол бүртгээгдсэн. Үүний 5 нь малчин эмэгтэй байсан. Орон нутгаас яаралтай тусламж хүрч очдоггүй, хүрэх гэсээр байтал төрчихсөн байдаг. Жирэмсэн малчин эмэгтэйчүүд, ялангуяа хилийн бүс нутагт амьдарч байгаа хүмүүсийн хувьд энэ нь тулгамдсан асуудал юм. Иймд хүүхдийн эмч, эх барих эмч нарыг алслагдсан бүс нутагт сургаж байршуулах ажил чухал байна. Манай аймаг 23 сумтай, 6 сум эх барих эмчтэй. Одоо 3 суманд нэмж ажиллуулахаар төлөвлөж байна...

(Хөвсгөл аймгийн Эрүүл мэндийн газрын удирдлагатай хийсэн ярилцлагаас)

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдийн 91 хувь нь амаржих үед ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл гараагүй гэж хариулсан ч үлдэж буй 9 хувь нь эх баригч эмч, эмнэлгийн ажилтны харилцаа, хандлага муу, нууц хадгалж чаддаггүй, эхийн амрах байрны хүрэлцээ хангалтгүй, эмнэлгийн тусламж авахад хугацаа алддаг гэх зэрэг шалтгааныг дурдсан байна.

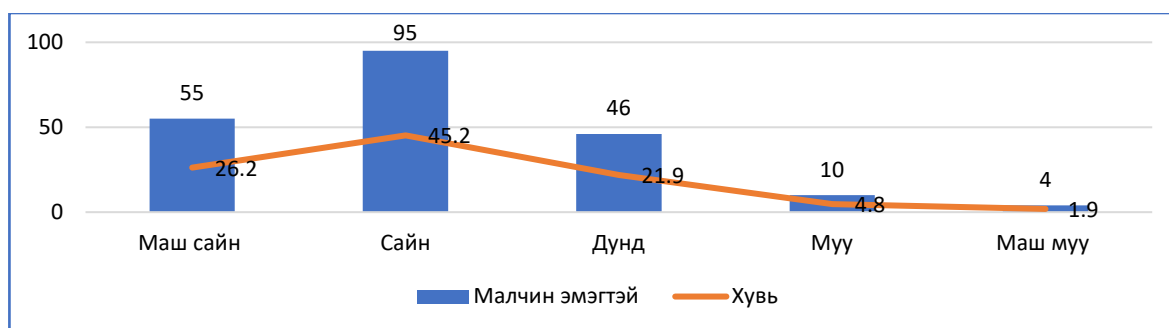
Эхийн амрах байраар үйлчлүүлсэн эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 450 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 36.9 хувь нь үйлчлүүлж байсан, 53.6 хувь үйлчлүүлж байгаагүй, 9.6 хувь нь тийм байр байдгийг мэдэхгүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.18. Эхийн амрах байраар үйлчлүүлдэг байдал

Эхийн амрах байрын үйлчилгээг хэрхэн үнэлж байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 210 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 26.2 хувь нь маш сайн, 45.2 хувь нь сайн, 21.9 хувь нь дунд, 4.8 хувь нь муу, 1.9 хувь нь маш муу гэж үнэлсэн байна.

Бүдүүвч 4.19. Эхийн амрах байрын үйлчилгээг үнэлсэн байдал

Эхийн эндэгдлийн дөрөвний гурав нь жирэмсний болон амаржих үеийн хүндрэлээс шалтгаалдаг тул эсэн мэнд амаржихад хамгийн чухал үүрэгтэй нөхцөл нь эх барихуйн ур чадвартай эмнэлгийн мэргэжилтэн бэлтгэх, яаралтай тусламж шаардлагатай үед зохих шатны эх барихуйн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх тогтолцоог бүрдүүлэх явдал юм.⁵⁷

Тохиолдол 4.9.

Манайд 2018 онд 42 эхийг жирэмсний хяналтад авч 35 нь амаржсан. 3 сартайгаас эрүүл мэндийн төвд хяналтад аваад 8 сартайгаас нь бүсийн оношилгооны төвийн 2 дугаар шатлалын эмнэлэг руу шилжүүлдэг. Аймагт байх газаргүй эхчүүдийг бүсийн оношилгооны төвийн амрах байранд байрлуулдаг. Тэндээ байрлаж байгаад амаржаад ирдэг. 2019 он гарсаар солилцох хуудсаа өгөөд явуулсан боловч 2 эх буцаж ирээд энд амаржсан. Манай сум мэргэжлийн эх баригчтай учраас эх, хүүхдийн эндэгдэлгүй, хүүхэд эрүүл саруул төрж байгаа. Сүүлийн 2 жилд ургийн гажигтай хүүхэд төрөөгүй байна. Энэ нь жирэмсний хяналттай холбоотой. Хяналтад эрт авснаараа 5 сартайгаас нь эхлэн ургийн гажигтай эсэхийг эхийн хэвлийд байхаас нь тодорхойлох боломжтой болж байгаа...

(Дорнод аймгийн нэгэн сумын эрүүл мэндийн төвийн эмчтэй хийсэн ярилцлагаас)

⁵⁷ Л.Сей, “Эхийн эндэгдлийн шалтгаалах хүчин зүйлс: Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын бүтцийн шинжилгээ” Лансет, Дэлхийн Эрүүл Мэнд 2 цуврал, 6 дахь дугаар, 2014 он: 332-333 дугаар хуудас. doi:10.1016/s2214-109x(14)70227-x.

Тохиолдол 4.10.

2012 онд манай суманд умайн гадуурх жирэмслэлттэй, 33 настай эмэгтэйд яаралтай түргэн тусламж шаардагдан нэгдсэн эмнэлэгт дуудлага өгснөөр алсын дуудлагын баг цаг алдалгүй гарсан. Харамсалтай нь дуудлага гарснаас хойш 16 цагийн дараа очиход 4 цагийн өмнө тэр эмэгтэй цус алдалтын шоконд орж нас барсан байсан. Эхийн эндэгдлийн дүгнэлт нь дэд бүтцийн хожимдол гэж гарсан...

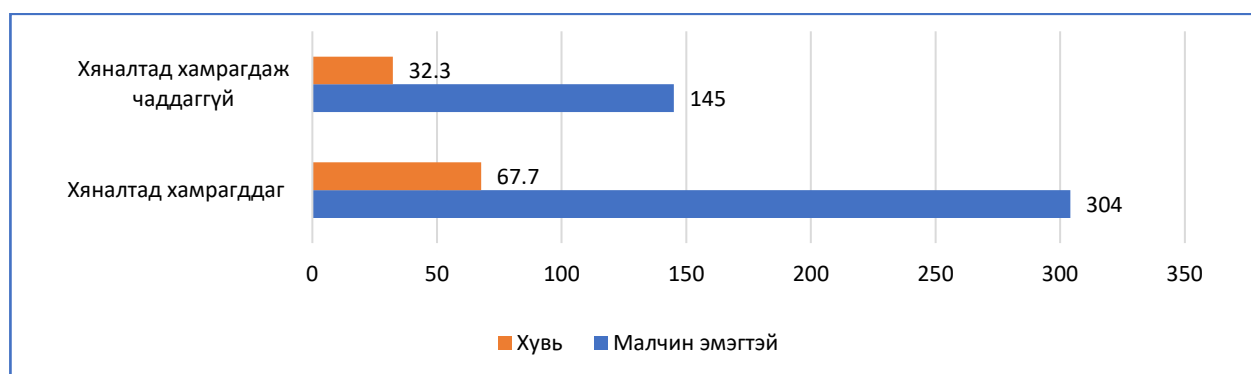
Мөн 2017 онд ихэр урагтай, 29 настай эмэгтэйн ураг орчмын шингэн цагаасаа өмнө гарч, төрөлтийн 1 дүгээр үе эхэлсэн. Аймгийн Нэгдсэн эмнэлэгт хүргэхэд зам харилцаа муу, хүндрэлтэй, цаг алдах байсан учир Оросын Холбооны Улсын Тункен аймгийн Нэгдсэн эмнэлэгт яаралтай хүргэж эх, нярайн амь насыг аварсан...

Манай сумаас аймгийн төв хүрэхэд 270 км зайтай бөгөөд дэд бүтэц муу, даваа бартаа ихтэй тул Оросын Холбооны Улстай хиллэдэг учраас эх, нярайн хүндрэл гарсан үед хөрш улсын Тункен аймгийн Нэгдсэн эмнэлэгт хүргэж эх, нярайн амь насыг аврах шаардлага гардаг. Энэ нь цаг хугацаа алддаггүй, эрсдэлгүй, найдвартай арга боловч 2 улсын хоорондын гэрээ хэлэлцээрээс шалтгаалан өртөг өндөр, эдийн засгийн хувьд ар гэр болон эрүүл мэндийн төвд маш их дарамт үүсгэдэг...

(Хөвсгөл аймгийн нэгэн сумын малчин эмэгтэйчүүдтэй хийсэн ярилцлагаас)

Судалгаанд оролцсон малчин эмэгтэйчүүдээс төрсний дараа үеийн 40 хоногийн тогтмол хяналтад хамрагддаг эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 эмэгтэйн 449 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 67.7 хувь хяналтад хамрагддаг гэсэн бол 32.3 хувь нь тэр бүр хяналтад орж чаддаагүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.20. Төрсний дараах хяналтад хамрагддаг байдал

Төрсний дараа хаана хяналтад хамрагдаж байгааг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 295 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.11. Төрсний дараах хяналтад хамрагдаж буй газар

№	Төрсний дараах хяналт	Хариулт	Хувь
1.	Сумын эрүүл мэндийн төвд	243	79.3
2.	Аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт	44	15.0
3.	Хяналтад орж байгаагүй, гэртээ шууд гарсан	13	4.4
4.	Улаанбаатар хотын эмнэлэгт	3	1.0
5.	Өөр аймгийн эмнэлэгт	1	0.3
Нийт		295	100

Төрсний дараа ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл гарч байсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 167 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 10.8 хувь нь тийм, 89.2 хувь үгүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.21. Төрсний дараах хүндрэл бэрхшээлтэй байдал

Төрсний дараа ямар хүндрэл бэрхшээл гарч байсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 313 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.12. Төрсний дараах хүндрэл бэрхшээл

№	Төрсний дараах хүндрэл бэрхшээл	Хариулт	Хувь
1.	Хүндрэл, бэрхшээл гараагүй	137	43.8
2.	Нярайн үзлэг, хяналтыг гэрээр ирж хийдэггүй. Заавал аймгийн эмнэлэг/сумын эрүүл мэндийн төв очих шаардлага гардаг	43	13.7
3.	Төрсний дараа эмнэлгээс гараад аймгийн төвд байх газаргүй хэцүү байдаг	43	13.7
4.	Төрсний дараа хөдөө гэр лүүгээ буцахад замын унаанд дайгдах, эсвэл зам муу зэрэг хүндрэл гардаг	33	10.5
5.	Мал аж ахуйн ажлаас шалтгаалж нярай хүүхдээ асарч чадахгүй байх	29	9.3
6.	Төрсний дараах эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээг тэр бүр авч чаддаггүй	28	9
Нийт		313	100

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын “Эсэн мэнд амаржихуй хөтөлбөр” нь нярай болон эхчүүдийг төрсний дараа 2 хоногт эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулахыг зөвлөдөг.⁵⁸ Харин Монгол Улсын хувьд нярайд үзүүлэх тусламж, үйлчилгээг эмнэлэгт байх хугацаанд үзүүлэхээс гадна төрсний дараа эх, нярайг 3 удаа зайлшгүй үзнэ гэж заасан байдаг. Үүнд: 1) төрснөөс 24 цагийн дотор; 2) төрсний дараах 3 дахь хоногт; 3) төрсний дараах 7 дахь хоногт заавал үзнэ. Хэрэв шаардлагатай тохиолдолд хугацаа харгалзахгүй үзнэ гэжээ.⁵⁹ Монгол Улсын Засгийн газраас өнгөрсөн хугацаанд эх, хүүхдийн эрүүл мэнд, төрсний дараах хяналт үйлчилгээтэй

⁵⁸ Төрсний дараах 2 хоногт эх, нярайг эрүүл мэндийн үзлэг хийх нь Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын зөвлөмж бөгөөд үүнийг “Эмэгтэйчүүд, хүүхэд, өсвөр үеийнхний эрүүл мэндийн талаарх дэлхийн стратеги (2016-2030)”, “Нярай бүрт чиглэсэн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө” мөн Урьдчилан сэргийлэх боломжтой шалтгаанаар эхийн эндэгдэл гарах явдлыг зогсоох зэрэгт дэлхийн хэмжээний хяналтын гол шалгуур үзүүлэлт болгон тодорхойлжээ.

⁵⁹ Эрүүл мэндийн сайдын 2014 оны 10 дугаар сарын 20-ны өдрийн 338 дугаар тушаалаар баталсан “Жирэмсэн болон төрсний дараах үед үзүүлэх тусламж үйлчилгээний журам”

“МАЛЧИН ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ: ХҮЧИРХИЙЛЛЭЭС АНГИД БАЙХ ЭРХ, БЭЛГИЙН БОЛОН НӨХӨН ҮРЖИХҮЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, ЭРХИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ” СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

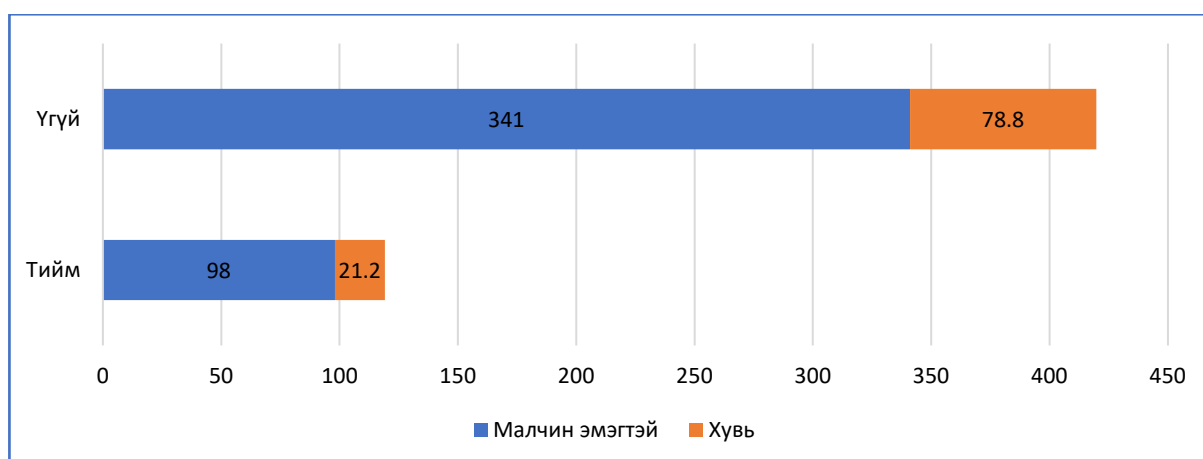
холбоотой 10 гаруй бодлогын баримт бичгийг⁶⁰ хэрэгжүүлж байна. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанаас үзэхэд төрсний дараах хяналтын үзлэг улсын хэмжээнд 90-ээс дээш хувьтай байна.⁶¹

Бүдүүвч 4.22. Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн төрсний дараах хяналтын үзлэгт хамрагдсан байдал (2018 он, хувиар)

Судалгаанд оролцогчдоос үр хөндүүлж байсан эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 435 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 21.2 хувь нь тийм, 78.8 хувь нь үгүй гэжээ.

Бүдүүвч 4.23. Үр хөндүүлсэн байдал

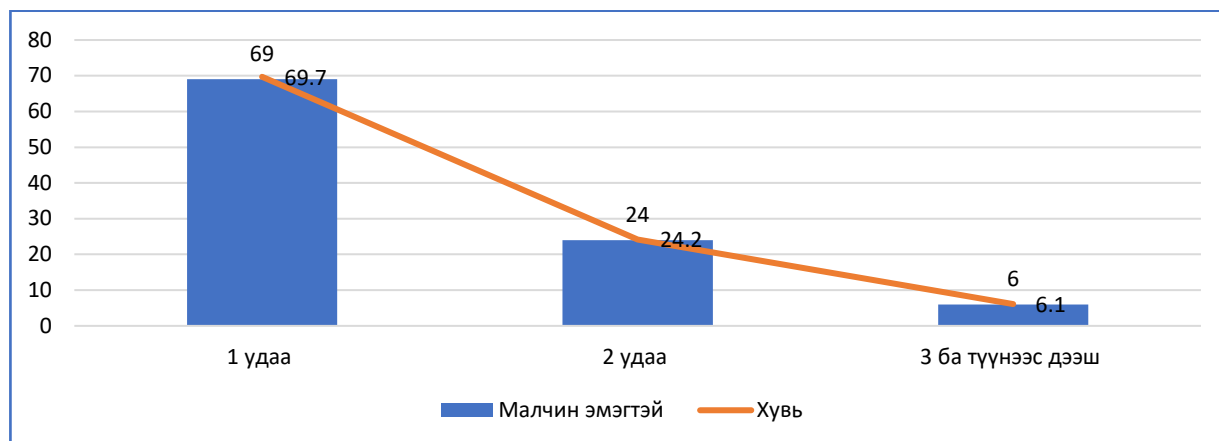

⁶⁰ “Нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд” үндэсний хөтөлбөр (1997-2016)-ийг дөрвөн удаа, “Эх, хүүхэд, нөхөн үржихүйн үндэсний хөтөлбөр” (2017-2021), “Эхийн эндэгдлийг бууруулах стратеги” (2001-2004, 2005-2010), “Нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн эм, хэрэгслийн аюулгүй байдал, тогтвортой хангамж стратеги” (2009-2013), “Эх, нярайн эрүүл мэнд, стратеги” (2011-2015), “Нярайн эрт үеийн нэн шаардлагатай тусламж, үйлчилгээг хэрэгжүүлэх стратеги” (2014-2020), “Нярайн тандалт, шинжилгээний хөтөлбөр” (2014-2020).

⁶¹ “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он. (Судалгаанаас өмнөх 2 жилд хүүхэд төрүүлсэн, төрснөөс хойш 2 хоногт хүүхдийн болон эхийн эрүүл мэндийн байдлыг эмнэлэгт эсвэл гэрт нь үзсэн 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн хувь 2018 он), (Судалгаанаас өмнөх 2 жилд хүүхэд төрүүлсэн, төрснөөс хойш 2 хоногийн хугацаанд эмнэлгийн мэргэжилтэн хүүхдийн хүйг шалгасан, эхийн халууныг хэмжсэн, хүүхдийг жинлэсэн, эхийн сүүгээр хооллох талаар зөвлөгөө өгсөн, хүүхдээ хөхүүлж байгааг ажигласан, аюултай шинж тэмдэг илэрсэн үед эмнэлэгт хандах талаар мэдээлэл өгсөн 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн хувь, 2018 он).

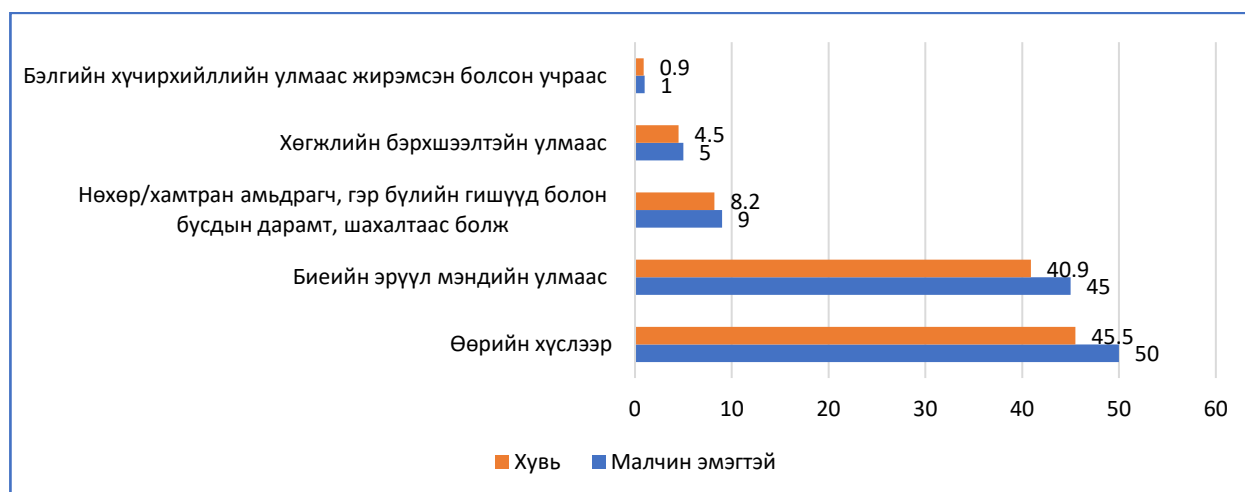
Хэдэн удаа үр хөндүүлж байсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 99 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 69.7 хувь нь 1 удаа, 24.2 хувь нь 2 удаа, 6.1 хувь нь 3 ба түүнээс дээш үр хөндүүлсэн гэжээ.

Бүдүүвч 4.24. Үр хөндүүлсэн тоо

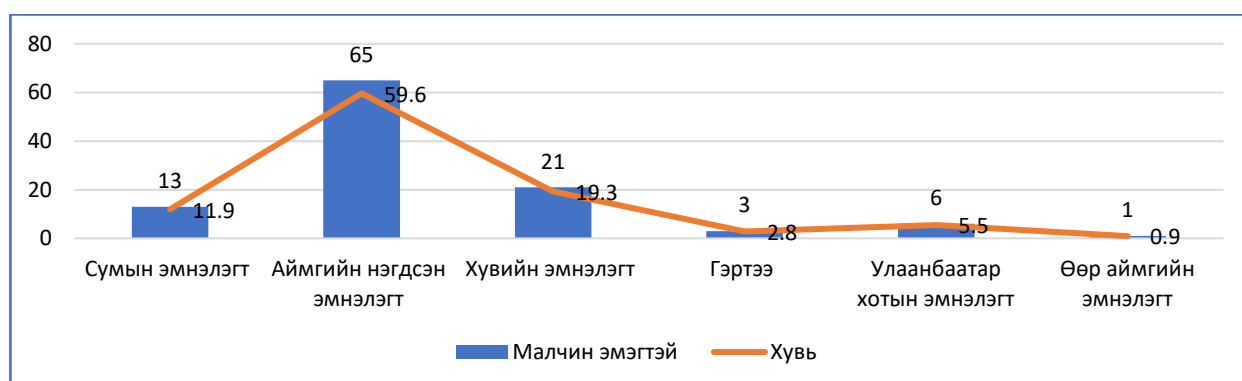
Ямар шалтгааны улмаас үр хөндүүлэх болсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 110 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 45.5 хувь нь өөрийн хүслээр, 40.9 хувь нь биеийн эрүүл мэндийн улмаас, 8.2 хувь нь нөхөр/хамтран амьдрагч, гэр бүлийн гишүүд болон бусдын дарамт шахалтаас, 4.5 хувь хөгжлийн бэрхшээлтэйн улмаас, бэлгийн хүчирхийллийн улмаас жирэмсэн болсон учир үр хөндүүлсэн гэжээ.

Бүдүүвч 4.25. Үр хөндөлт хийлгэх болсон шалтгаан

Хаана үр хөндүүлж байсныг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 109 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 11.9 хувь нь сумын эмнэлэгт, 59.6 хувь нь аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт, 19.3 хувь нь хувийн эмнэлэг, 2.8 хувь нь гэртээ, 5.5 хувь Улаанбаатар хотын эмнэлэгт, 0.9 хувь нь өөр аймгийн эмнэлэгт үр хөндүүлсэн гэжээ.

Бүдүүвч 4.26. Үр хөндөлт хийлгэсэн газар

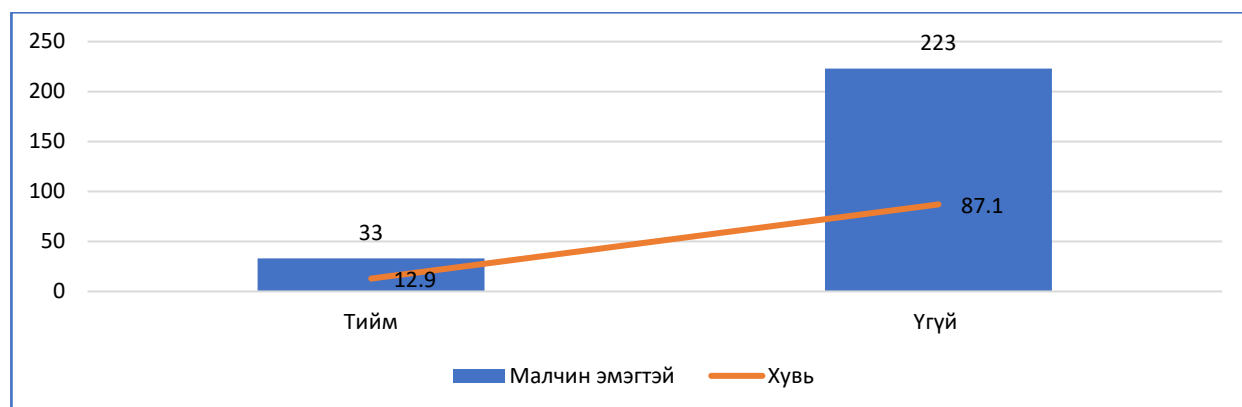
Үр хөндөлтийг хуулиар хүлээн зөвшөөрдөггүй, энэ төрлийн үйлчилгээний хүртээмж муу, эсвэл үйлчилгээ нь чанаргүй улс оронд амьдарч буй эмэгтэйчүүд мэргэжлийн бус, чанарын шаардлага хангаагүй газарт хандах, эсвэл өөрсдөө үр хөндөлт хийх гэж оролддог бөгөөд энэ нь тухайн эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг ноцтой эрсдэлд оруулдаг билээ. Ихэнх эмэгтэйчүүд хүсээгүй жирэмслэлтээс болж үр хөндүүлдэг бөгөөд хөгжиж буй орнуудад үр хөндүүлж буй эмэгтэйчүүдийн 84 хувь нь орчин үеийн жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгслээр хангагдаагүй, нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, гэр бүл төлөвлөлтийн талаарх мэдлэг мэдээлэл дутмаг байна. Ялангуяа үр хөндөлтийн хувь хэмжээ нь гэр бүл төлөвлөлтийн хөтөлбөрүүд хэр үр дүнтэй байгааг харуулах үзүүлэлт болдог байна.⁶²

Иймээс хүн амын дунд үр хөндөлтөөр төгссөн жирэмслэлтийн тоог эрчимтэй бууруулах, ингэхдээ хөдөөгийн болон алслагдсан бүс нутагт амьдарч буй иргэдэд чиглэсэн гэр бүл төлөвлөлтийн илүү боловсронгуй бодлого, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Монгол Улс 1989 онд үр хөндөлтийг хуулиар хүлээн зөвшөөрсөн билээ. Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 3 дугаар сарын 7-ны өдрийн 78 дугаар тогтоолоор баталсан “Эх, хүүхэд, нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд” үндэсний хөтөлбөр (2017-2021)-ийн хүрээнд 1,000 амьд төрөлт тутамд үр хөндөлтийн түвшинг 224-өөс 200 хүртэл бууруулах зорилтыг дэвшүүлжээ. Улсын хэмжээнд үр хөндөлтийн тоо жилээс жилд буурсан (2016 онд 18,316, 2017 онд 17,530, 2018 онд 15,822) үзүүлэлттэй байгаа нь сайшаалтай юм. Цаашид гэр бүл төлөвлөлтийн ач холбогдлыг олон нийтэд таниулж, жирэмслэлтээс сэргийлэх орчин үеийн арга хэрэгслийн талаарх өрөөсгөл ойлголтыг арилгах, үр хөндөлтийн дараах гэр бүл төлөвлөлтийн тусламж үйлчилгээгээр хангаж, үр зулбуулах эмийн хууль бус худалдааны хяналтыг чангаруулах шаардлагатай байна.

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдаж байсан эсэхийг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 256 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 12.9 хувь нь эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдаж байсан гэсэн бол 87.1 хувь нь хамрагдаж байгаагүй гэжээ.

⁶² Гуттмахер Институт, Нэгдсэн дүгнэлт: Эх хүүхдийн эрүүл мэндийн төлөө Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл дэх хөрөнгө оруулалт, баримтын хуудас, Нью-Йорк хот: Гуттмахер институт, 2017 он.

Бүдүүвч 4.27. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагддаг байдал

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдаж буй газрыг тодруулахад санал асуулгад оролцсон 631 малчин эмэгтэйн 229 нь дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт 4.13. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдаж буй газар

№	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдаж буй газар	Хариулт	Хувь
1.	Сумын эрүүл мэндийн төв	70	31.7
2.	Аймгийн нэгдсэн эмнэлэг	54	24.4
3.	Хувийн эмнэлэг	18	8.1
4.	Эмийн сангаас зөвлөгөө авч гэрээр эмчилгээ хийлгэдэг	18	8.1
5.	Улаанбаатар хотын эмнэлэг	7	3.2
6.	Өөр аймгийн эмнэлэг	5	2.2
7.	Өвдөж байгаагүй	49	22.3
Нийт		229	100

Үүнээс үзэхэд Комиссын судалгаанд оролцогчдын 12.9 хувь нь бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгтэй холбоотой эмчилгээ, үйлчилгээг голдуу сумын эрүүл мэндийн төв болон аймгийн нэгдсэн эмнэлгээс авдаг байна.

Монгол Улсын хэмжээнд 2018 онд бэлгийн замаар дамжих халдварын 16,130 тохиолдол бүртгэгдсэн нь нийт халдварт өвчний 38.3 хувийг эзэлж байсан бол 2019 онд 17,865 тохиолдол бүртгэгдэж, өмнөх оноос 1,735 тохиолдлоор өссөн байна.⁶³ Бэлгийн замаар дамжих халдварын тохиолдлын тоог байршлаар нь авч үзвэл Баянхонгор, Дорнод, Сүхбаатар, Хөвсгөл аймгуудад улсын дунджаас өндөр үзүүлэлттэй байна.

⁶³ Эрүүл мэндийн хөгжлийн төвийн мэдээллээс, 2019 он.

Хүснэгт 4.14. Бэлгийн замаар дамжих халдварын тохиолдлын статистик мэдээллийн харьцуулалт (2018, 2019 он)

Байршил	Бэлгийн замаар дамжих халдвар 2018 он				Бэлгийн замаар дамжих халдвар 2019 он			
	Тэмбүү	Гонококк халдвар	Трихомониаз	ХДВХ/ДОХ	Тэмбүү	Гонококк халдвар	Трихомониаз	ХДВХ/ДОХ
Баянхонгор	256	328	466	0	227	399	675	0
Дорнод	230	1,058	414	0	204	724	385	0
Завхан	77	83	4	0	131	231	13	0
Өмнөговь	77	66	63	0	142	59	50	0
Сүхбаатар	196	106	59	0	213	99	71	0
Хөвсгөл	612	878	176	0	469	823	139	0
Бусад аймаг	1,913	992	1,159	0	2,064	1,248	1,365	0
Улаанбаатар	2,802	1,950	2,147	18	3,645	2,189	2,282	18
Улсын дүн	6,163	5,461	4,488	18	7,095	5,772	4,980	18

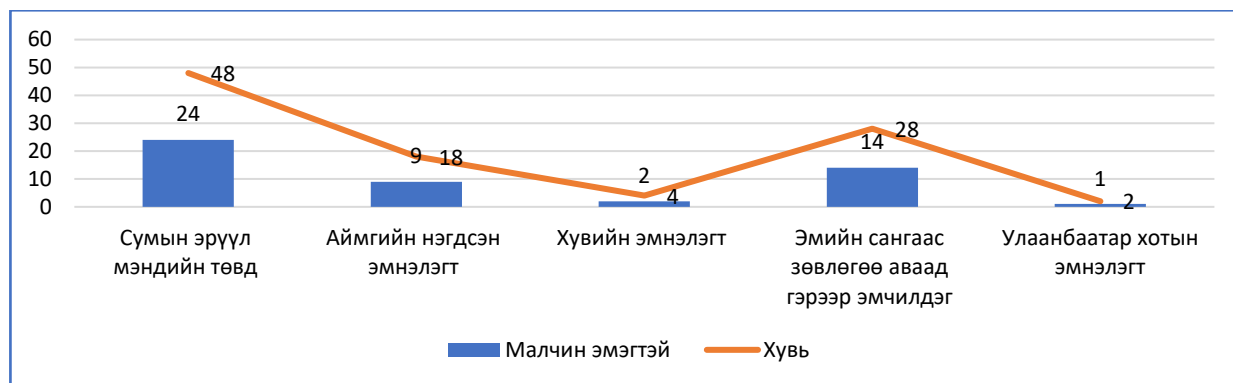
Комиссын судалгаанд хамрагдсан малчин эмэгтэйчүүд бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгийн талаар зөвлөгөө, мэдээлэл авах, эмчилгээ хийлгэхэд гарч буй хүндрэл бэрхшээлийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна.

Хүснэгт 4.15. Эмчилгээ үйлчилгээ, зөвлөгөө, мэдээлэл авахад тулгардаг хүндрэл бэрхшээл

№	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн өвчин эмгэгийн талаар зөвлөгөө, мэдээлэл авах, эмчилгээ хийлгэхэд гардаг хүндрэл бэрхшээл	Хариулт	Хувь
1.	Мал аж ахуйн ажлаас шалтгаалан тэр бүр үзүүлэх зав гаргаж чаддаггүй	43	24
2.	Эмч, эмнэлгийн ажилтан нууцыг хадгалж чаддаггүй	31	17.3
3.	Заавал сумын эрүүл мэндийн төв эсхүл аймгийн эмнэлэгт очиж зөвлөгөө, мэдээлэл авах шаардлагатай байдаг нь хүндрэлтэй	29	16.2
4.	Өвчний талаар хаана хандахаа мэдэхгүй учраас зөвлөгөө мэдээлэл тэр бүр авч чаддаггүй	48	26.7
5.	Эмчилгээ үйлчилгээний хүртээмж хангалтгүй (эмч, ор, эм тариа хүрэлцдэггүй)	23	13
6.	Ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл байхгүй	5	2.8
Нийт		179	100

Бэлгийн замаар дамжих халдварт (БЗДХ) өвчнөөр өвчилсөн бол эмчилгээ үйлчилгээг хаана хандаж авдаг талаар тодруулахад санал асуулгад оролцсон 225 малчин эмэгтэйн 50 нь хариулсан байх бөгөөд тэдний 48 хувь нь сумын эрүүл мэндийн төвд, 18 хувь аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт, 4 хувь нь хувийн эмнэлэгт, 28 хувь нь эмийн сангаас зөвлөгөө аваад гэрээр эмчилдэг, 2 хувь нь Улаанбаатар хотын эмнэлэгт хандсан гэжээ.

Бүдүүвч 4.28. Бэлгийн замаар дамжих халдварт өвчнөөр өвчилсөн тохиолдолд эмчилгээ үйлчилгээ авч буй газар

Малчдын дунд бэлгийн замаар дамжих халдвараас урьдчилан сэргийлэх, эмчилгээ үйлчилгээнд хамрагдах талаарх мэдлэг ойлголт хангалтгүй, мал аж ахуйгаас шалтгаалан сум, аймгийн төв орж эмчид үзүүлэх, оношлуулах, зөвлөгөө мэдээлэл авах боломж хомс байдаг нь хөдөө орон нутагт бэлгийн замаар дамжих халдварын тохиолдол нэмэгдэх хүчин зүйлс болж байна. Ялангуяа залуу малчдын дунд хүйсийн харьцаа зөрүү ихтэй байгаа нь малчдын дунд гэрлэлт оройтох, төрөлт буурах, бэлгийн замын халдварт өвчлөл болон шилжилт хөдөлгөөн ихсэх зэрэг сөрөг нөлөөлөл үзүүлж байна. Нөгөө талаас малчид шинжилгээ, оношилгоонд хамрагдах хүсэлгүй байна.

Тохиолдол 4.11.

Манай суманд гэр бүл салалт их байна. Бэлгийн замын халдварт өвчлөл ч түүнийгээ дагаад их. Саяхан бид өөрсдөө мөнгөө гаргаад явуулын амбулатори ажиллуулсан. 3,800 хүн цусны шинжилгээнд хамрагдахаас 2,171-ийг нь хамруулсан. Энэ дунд шинээр 51 хүн бэлгийн замын халдварт өвчтэй болох нь илэрсэн. Хуучин 87 хүн байсан бол одоо 100 гарчихлаа. Тэмбүү тээгч 116 хүн байна. Цаана нь 2,000 орчим хүн шинжилгээнд хамрагдаагүй байна. Ер нь бол тэмбүү хяналтаас гарсан гэдэг үнэн. Бид эдгээр хүмүүсийг нэлээд ажил болж байж хамруулсан юм. “Цусаар яах гэж байгаа юм” гээд цусаа өгөхгүй байна. “Байн байн цус гэх юм, худалдах гээд байгаа юм уу” гээд хардана...

(Сүхбаатар аймгийн нэгэн сумын төрийн албан хаагчтай хийсэн ярилцлагаас)

Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрхийг хүн бүр ялгаварлалгүйгээр тэгш эдлэх ёстой ч малчин охид, эмэгтэйчүүдийн амьдралын хэв шинж, газар зүйн байршил, эдийн засгийн нөхцөл зэрэг нь энэхүү эрхээ бүрэн эдлэхэд нь саад учруулж байна. Мөн тэдний нийгмийн болон эрүүл мэндийн боловсрол, мэдээ, мэдээлэл, үйлчилгээний хоцрогдол ч нэрмээс болж байна. Иймд малчин охид, эмэгтэйчүүдийг мэдлэгжүүлэх, нийгмийн амьдралд идэвхтэй оролцуулах, тэдэнд чиглэсэн эрүүл мэндийн боловсрол, мэдээллийн үйлчилгээг хүртээмжтэй, үр нөлөөтэй болгоход бодлогоор дэмжих шаардлагатай байна.

Түүнчлэн сум, багт жирэмслэлтээс сэргийлэх орчин үеийн арга хэрэгслийн хэрэглээ, жирэмсний эрт үеийн хяналтыг нэмэгдүүлэх, өсвөр насны охидын төрөлт, эхийн эндэгдлийг бууруулахад анхаарал хандуулж, эрүүл мэндийн байгууллагын хүний болон санхүүгийн нөөцийг хуваарилахдаа мэргэшсэн эх баригч, эмэгтэйчүүдийн эмч, багийн эмчийн орон тоог зохистой нэмэгдүүлэх, сумын эрүүл мэндийн төвүүдийг орчин үеийн оношилгоо, эмчилгээний тоног төхөөрөмжөөр хангаж, жирэмсний

хяналтын тусламж, үйлчилгээг сум, багийн эмэгтэйчүүдэд хүргэх шинэлэг санаачилгыг нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

БҮЛЭГ 5. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Малчин эмэгтэйчүүдийн хүний эрх, тэр дундаа хүчирхийллээс ангид байх эрх, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн хэрэгжилтэд судалгаагаар цуглуулсан мэдээлэлд хийсэн дүн шинжилгээний үр дүнгээс үзвэл малчдын эрх, эрх чөлөөг хангахдаа хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг сайжруулах, боловсронгуй болгох замаар хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, бууруулахад чиглэсэн тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Иймээс дараах санал зөвлөмжийг гаргаж байна. Үүнд:

А. Хүчирхийллээс ангид байх эрхийн чиглэлээр:

1. Түр хамгаалах байр болон нэг цэгийн үйлчилгээний төвүүдийг бүх аймагт бий болгож, тэдгээрт ажиллах алба хаагчдын орон тоог нэмэгдүүлэх, алслагдсан газарт хүрч ажиллахад шаардагдах автомашин, шатахуун болон бусад зардлыг шийдвэрлэх;

2. Аймаг сум, багын Засаг дарга харьяалах нутаг дэвсгэрийнхээ хэмжээнд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, хүүхдийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр хуулиар хүлээсэн үүргээ бүрэн хэрэгжүүлэх, шаардагдах төсвийг Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаараа шийдвэрлүүлдэг байх;

3. Цагдаагийн төв байгууллагын бүтэц дэх гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх ажил хариуцсан нэгжийг аймаг дахь Цагдаагийн газарт бий болгож, хамтарсан багийн үйл ажиллагаатай уялдуулах;

4. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг Зохицуулах зөвлөл нь соён гэгээрүүлэх чиглэлийг хэрэгжүүлэхдээ алслагдмал газарт амьдардаг, мэдээлэл авах боломжгүй, бичиг үсэг үл мэддэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, малчдад Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэх;

5. Цагдаа болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагууд зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг үр дүнтэй зохион байгуулахад шаардлагатай сургагч багшийг бэлтгэх, орон тоог нэмэгдүүлэх, сургалтын байр, танхим, сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг шинэчлэх, шаардагдах зардлыг шийдвэрлэх;

Б. Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрхийн чиглэлээр:

6. Эрүүл мэндийн байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, оновчтой байршуулах замаар жирэмсний хяналтын тусламж, үйлчилгээг алслагдсан сум, багийн эмэгтэйчүүдэд хүргэх, жирэмсэн эхийг аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн хяналтад амаржуулах талаар аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмчийн дүгнэлт гарснаас бусад тохиолдолд эрсдлийг үнэлсний үндсэн дээр аймгийн төвөөс алслагдсан газарт амьдарч буй жирэмсэн эмэгтэйчүүдийг сумандаа амаржих нөхцөлөөр хангах;

7. Эрүүл мэндийн байгууллагын хүний болон санхүүгийн нөөцийг хуваарилахдаа мэргэшсэн эх баригч, эмэгтэйчүүдийн эмч, багийн эмчийн орон тоог зохистой нэмэгдүүлэх, сумын эрүүл мэндийн төвүүдийг нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээнд шаардлагатай орчин үеийн оношлогоо, эмчилгээний тоног төхөөрөмжөөр хангах;

8. Малчдад бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрх болон гэр бүл төлөвлөлт, хүчирхийллийн талаарх мэдээллийг тогтмол, хүртээмжтэй хэлбэрээр хүргэх;

9. Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас хөнгөлөлттэй үнээр олгож байгаа жирэмслэхээс сэргийлэх хэрэгслийн нэр төрөл, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх;

10. Аймгийн эрүүл мэндийн газар харьяалах нутаг дэвсгэрийн хүн амын эрүүл мэндийн статистик мэдээлэл, эрүүл мэндийн байгууллагын тайлан, мэдээ, мэдээлэлд малчдыг нарийвчлан ангилсан статистикийг гаргадаг болох.

В. Бусад эрхийг хангах чиглэлээр:

11. Бага, дунд боловсролын тухай хуульд бага боловсрол олгож буй ерөнхий боловсролын сургууль нь суралцагчийн насны онцлогт тохирсон байдлаар тохижсон, алслагдмал орон нутагт амьдардаг хүүхдүүдийг 7 хоногийн ажлын өдрүүдэд хүлээн авах цэцэрлэгийн нөхцөл бүхий дотуур байртай байх зохицуулалтыг тусгах;

12. Малчин эмэгтэйчүүд, тэдгээрийн гэр бүлийг олон нийтийн үйл ажиллагаанд тогтмол хамруулах, нийгмийн харилцаанд идэвхтэй оролцуулах чиглэлээр аймаг, сумдын түвшинд хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх;

13. Мал аж ахуйн бус ажлыг туслах малчны ажилд хамааруулахгүй байх, 16 насанд хүрээгүй хүүхдийг туслах малчнаар ажиллуулахгүй байхаар тооцож “туслах малчин”-ы нэр томъёог холбогдох хуульд оновчтой тодорхойлох, Хөдөлмөрийн тухай хуульд туслах малчны хөдөлмөрийн гэрээ, цалин хөлс, олговор, ажил, амралттай холбоотой зохицуулалтыг тусгах.

ЭХ СУРВАЛЖ

ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖ

1. Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглал
2. Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт
3. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт
4. Арьс үндсээр алагчилах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц
5. Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц
6. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц
7. Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц
8. Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах хорооны 1992 оны 19 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж
9. Хүн ам, хөгжлийн Олон улсын Бага хурлын Үйл ажиллагааны Хөтөлбөр
10. Бээжингийн үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр
11. Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага. “Эсэн мэнд амаржихуй” хөтөлбөр
12. Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага. Жирэмсэн үеийн нөхцөлийг сайжруулахад чиглэсэн эрүүл мэндийн тусламжийн зөвлөмж

ҮНДЭСНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖ

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
2. Малчин, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчийн тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлүүлэх тухай хууль (2017)
3. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль (1994)
4. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль (2011)
5. Хөдөлмөрийн тухай хууль (1999)
6. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (2016)
7. Зөрчлийн тухай хууль (2017)
8. Эрүүгийн хууль (2015)
9. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль (2017)
10. “Монгол малчин” үндэсний хөтөлбөр (2020)
11. “Эх, хүүхэд, нөхөн үржихүйн үндэсний хөтөлбөр (2017)
12. “Нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд” үндэсний 4 удаагийн хөтөлбөр (1997-2016)
13. “Нярайн тандалт, шинжилгээний хөтөлбөр” (2014-2020)
14. “Эхийн эндэгдлийг бууруулах стратеги” (2001-2004, 2005-2010)
15. “Нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн эм, хэрэгслийн аюулгүй байдал, тогтвортой хангамж стратеги” (2009-2013)
16. “Эх, нярайн эрүүл мэнд, стратеги” (2011-2015)
17. “Нярайн эрт үеийн нэн шаардлагатай тусламж, үйлчилгээг хэрэгжүүлэх стратеги” (2014-2020)
18. Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшлийн гурван талт үндэсний хорооны 2018 оны 5 дугаар тогтоол "Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай"
19. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2017 оны А/73 дугаар тушаал “Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын хөтөлбөр, журам”
20. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаал

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг нормативыг тогтоох тухай журам”

21. Эрүүл мэндийн сайдын 2014 оны 338 дугаар тушаал “Жирэмсэн болон төрсний дараах үед үзүүлэх тусламж үйлчилгээний журам”
22. Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 153 дугаар тогтоол “Цагдаагийн байгууллагын зарим ажил, үйлчилгээ, хангалтын жишиг норматив”
23. Эрүүл мэндийн сайдын 2006 оны 393 дугаар тушаал “Төр хариуцах тусламж, үйлчилгээний жагсаалт”

НОМ ЗОХИОЛ, СУДАЛГАА ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БҮТЭЭЛ

1. “Ажиллах хүчний судалгаа”-ны 2019 оны урьдчилсан мэдээ. Үндэсний статистикийн хороо, УБ, 2020 он.
2. “Малчдын аж байдлын судалгаа” Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яамны дэргэдэх Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт, УБ, 2018 он.
3. “Монгол Улсын бэлчээрийн тогтвортой байдал, Малчдын амьжиргаа ба уур амьсгалын өөрчлөлт”, Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яам, Азийн хөгжлийн банкнаас гаргасан эмхэтгэл, УБ, 2014 он.
4. Монгол орны байгаль орчны төлөв байдлын тайлан 2017-2018 он, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, УБ, 2019 он.
5. Хүний эрхийн конвенцуудын хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжүүдийн эмхэтгэл, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөр, УБ, 2004 он.
6. Krug E, Dahlberg L, Mercy J, Zwi A, Lozano R. World report on violence and health. Geneva: World Health Organization; 2002.
7. Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлийн бүх хэлбэрийн талаарх гүнзгийрүүлсэн судалгаа”, НҮБ-ын Ерөнхий Асамблей, 2007 он.
8. “Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулиар цагдаагийн алба хаагчид хүлээлгэсэн үүргийн хэрэгжилт” мониторингийн тайлан, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв, Швейцарын Хөгжлийн Агентлаг, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, УБ, 2018 он.
9. Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн хорооны 2000 оны 14 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, Хүний эрхийн конвенцуудын хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжүүдийн эмхэтгэл, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2004 он.
10. “Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, эрх” Гэр бүл төлөвлөлтийн олон улсын холбооноос гаргасан товхимол, 2003 он.
11. Хүний эрхийн конвенцуудын хорооноос батлан гаргасан ерөнхий санал зөвлөмжүүдийн эмхэтгэл, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөр, УБ, 2004 он, 81 дэх тал.
12. “Монгол Улс-Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа-2018” нэгдсэн тайлан, Үндэсний статистикийн хороо, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүн амын сан, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сан, УБ, 2019 он.
13. Л.Сей, “Эхийн эндэгдлийн шалтгаалах хүчин зүйлс: Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын бүтцийн шинжилгээ” Лансет, Дэлхийн Эрүүл Мэнд 2 цуврал, 6 дахь дугаар, 2014 он: 332-333 дугаар хуудас. doi:10.1016/s2214-109x(14)70227-x.

14. Гуттмахер Институт, Нэгдсэн дүгнэлт: Эх хүүхдийн эрүүл мэндийн төлөө Жирэмслэлтээс сэргийлэх арга хэрэгсэл дэх хөрөнгө оруулалт, баримтын хуудас, Нью-Йорк хот: Гуттмахер институт, 2017 он.
15. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн дэргэдэх Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн статистик мэдээлэл болон Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Ажлын албаны 2020 оны 2 дугаар сарын 27-ны өдрийн 04/210 дугаар албан бичиг.
16. Онцгой байдлын ерөнхий газрын 2019 оны 11 дүгээр сарын 13-ны өдрийн 6/2612 дугаар албан бичиг.
17. Цагдаагийн ерөнхий газрын Урьдчилан сэргийлэх хэлтсийн 2019 оны 11 дүгээр сарын 4-ний өдрийн 9/5964 дүгээр албан бичиг болон Цагдаагийн ерөнхий газрын статистик мэдээллээс, 2020 он.
18. Сүхбаатар аймаг дахь Цагдаагийн газрын 2019 оны 5 дугаар сарын 10-ны өдрийн 45/742 дугаар албан бичиг.
19. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын мэдээллээс, 2019 он.
20. Эрүүл мэндийн хөгжлийн төвийн мэдээллээс, 2019 он.

ЦАХИМ ЭХ СУРВАЛЖ

<https://www.1212.mn>, Үндэсний статистикийн хорооны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан “Хөдөө аж ахуйн салбарын 2019 оны танилцуулга” урьдчилсан мэдээ, 2020 он.

<https://nema.gov.mn/n/94381> 2019 оны гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын нэгдсэн мэдээлэл

<https://police.gov.mn/resource/information/File/2020/01/06/w3fp8kgj5qn65l7n/2019.12%20sar%20Burtgegdse%20gemt%20hereg.pdf>

Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээлэл (Улсын хэмжээнд 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээ)

<https://police.gov.mn/resource/information/File/2020/01/06/ztqfo2kss9i3oapm/2019.12%20sar%20Hohirogch%20itgen%20baigiillaga.pdf>

Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэмт хэрэгт өртсөн хохирогчийн мэдээлэл (Улсын хэмжээнд 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээ)